

Braun Éva
Zékány Krisztina
Kovács-Burkus Erzsébet

MAGYAR NYELV

**Tankönyv az általános oktatási rendszerű
tanintézetek 6. osztálya számára**

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2014

УДК 811.511.141(075.3)

ББК 81.665.2я7

Б 87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 07.02.2014 р. № 123)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Наукову експертизу проводив
Ужгородський національний університет

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут педагогіки НАПН України

Експерти, які здійснювали експертизу:
М. Ж. Дерке – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри угорської філології
Ужгородського національного університету;
К. З. Повхан – науковий співробітник лабораторії навчання
української словесності в школах національних меншин України
та діаспори Інституту педагогіки НАПН України

Відповідальні за підготовку підручника до видання:
Ж. О. Кошкіна – науковий співробітник Інституту інноваційних
технологій і змісту освіти МОН України;
О. Б. Хомяк – методист вищої категорії відділу науково-методичного
забезпечення змісту освіти загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням
російською та іншими мовами національних меншин та освітніх зв'язків з
діаспорою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України

Браун Є.

Б 87 Угорська мова : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч.
закл. з навч. угорською мовою / Є. Браун, Х. Зикань,
Є. Ковач-Буркуш. – Львів : Світ, 2014. – 200 с. : іл.

ISBN 978-966-603-863-3

**УДК 811.511.141(075.3)
ББК 81.665.2я7**

© Браун Є. Л., Зикань Х. І.,
Ковач-Буркуш Є. С., 2014

© Бачина І. М., художнє
оформлення, 2014

© Видавництво „Світ”, 2014

ISBN 978-966-603-863-3

KEDVES GYEREKEK!

Elmúlt a nyár, véget ért a szünidő, és elérkezett az új tanév. Bizonyára számos élményben, kellemes pihenésben, érdekes kalandban volt részetek a nyár folyamán. A nyári emlékek felidézése majd az őszi hangulatban is arra készíten benneteket, hogy vidáman, jókedvvel vegyétek fel a versenyt az előttek álló feladatokkal. Ezekkel a szép emlékekkel a lelketekben újult erővel láthattok hozzá a tanuláshoz.

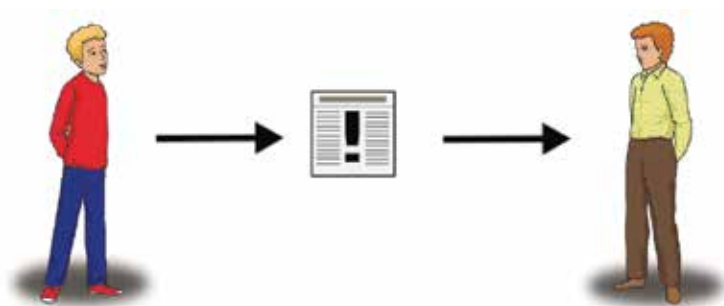
A 6. osztályban tovább folytatjátok a magyar nyelv tanulását, rendszerének felépítését, helyesírástok fejlesztését. Megismerkedhettek az anyanyelv fontos szabályaival, számos szépségével, érdekes tudnivalóival, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a mindennapi életben egyre szebben, helyesebben és választékosabban tudjátok használni a nyelvet szóban és írásban egyaránt. A magyar nyelv gazdag szókincse, kifejezőmódja, rokon értelmű szavainak változatosága megadja erre a lehetőséget, csupán rajtatok áll, hogy miképpen alkalmazzátok azokat.

Számos író, költő és művész beszélt az anyanyelv fontosságáról és jelentőségéről. Mi most a nagy magyar zeneszerző és népdalgyűjtő, Kodály Zoltán egyik szép gondolatát idézzük nektek: *„A magyar kiejtést is tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folyamatosan, berozsdásodik.”* Ezzel a bölcs tanáccsal kívánunk számotokra eredményes tanulást és jó jegyeket.

A szerzők

Vedd figyelembe a következő jeleket:

	Könnyebb feladatok, mindenki oldja meg őket!		Helyesírási és helyes kiejtési gyakorló
	Szabályok, amelyeket meg kell tanulnod!		Kérdések, feladatok
	Gondolkodtató feladatok		Kulcsszavak
	Témazáró		Érdekes információk
	Házi feladatok		Szómagyarázat
	Párban végzett feladat		

A BESZÉD TÁRGYKÖRE

A BESZÉD, A NYELVI KOMMUNIKÁCIÓ

kommunikáció, beszéd, beszédhelyzet, szöveg

Az elmúlt tanévben megismerkedhettek az alábbi meghatározásokkal:

A **kommunikáció** – az információcsere folyamata. Nélküle nem képzelhető el a társadalmi élet.

A **nyelv** – a szavak és szabályok rendszere.

A **beszéd** – nyelvi közlés.

A nyelv – jelrendszer

a kapcsolatteremtés eszköze

A beszéd – funkció

az ismeretszerzés módja

A beszéd, a nyelvi kommunikáció kizárólagosan emberi (szóbeli és írásbeli) tevékenység.

A nyelvnek igen fontos szerepe van életünkben. Segítségével tudunk kommunikálni egymással, társadalomban élni és új ismereteket szerezni a világról. A megszerzett ismereteket aztán a nyelv és a beszéd segítségével adjuk át egymásnak és az eljövendő generációnak.

A nyelv hiányos ismerete miatt nem tudjuk érvényesíteni véleményünket, elérni céljainkat. Épp ezért a társadalmi együttélés egyik alapja az **anyanyelvi nevelés**, amely már kisgyerekkorban elkezdődik, amikor az édesanya tanítgatja kicsinyét, majd a közösségi nevelés során (óvoda, iskola) megtanuljuk, mit és hogyan kell

mondanunk az élet különböző helyzeteiben. Egy idő után az ember maga irányítja ezt a folyamatot. Rendszeresen gyarapítani kell tehát ismereteinket a nyelvről, a kommunikációról, ezzel kialakul az egyéni stílusunk, ami megkülönböztet majd minket másoktól. Mindemellett ki kell alakítanunk és fejlesztenünk a biztos és hibátlan szóbeli és írásbeli nyelvhasználat készségét.

1. Válasszatok ki egy tanulót, akinek hétköznapi megállapításokat mondtok egy-egy mondatba foglalva! A középen álló gyermeknek válaszolnia kell minden mondatra helyeslően és tagadólag is.

Például: *Szép ma az idő.*

– Egyetértetek, mert... (szépen süt a Nap; elállt az eső; nem fúj a szél).

– Nem értek egyet vele, mert... (árnyékban is negyven fok van; a kutyámnak is melege van; kiégnek a virágok a kertben).

2. Olvasd el a részletet, mondd meg, milyen történelmi eseményt idéz a szemelvény!

A cigányasszony odaült a tűzhöz, összekotorta a parazsat, és fekete, apró magvakat szórt reá...

– A kezét... – mondotta néhány perc múlva a cigányasszony Dobónak. Dobó odanyújtotta. A cigányasszony fölemelte az arcát az égnek. A szeme fehérével nézett fölfelé. És remegő ajkakkal beszélt:

– Vörös és fekete madarakat látok... Szállanak egymás után... Tíz... tizenöt... tizenhét... tizennyolc...

– Ezek az éveim – mondotta Dobó.

– A tizennyolcadik madárral egy angyal repül. Leszáll hozzád, és veled marad. Kendőt rak a homlokodra. A neve Sára.

– Eszerint Sára lesz a feleségem. No, szép vénlegény leszek, mikorra megtalálom Sárát!

– A tizenkilencedik madár vörös. Sötét, villámos felhőt hoz magával. A földön három nagy oszlop eldőlt.

– Buda? Temesvár? Fehérvár? – kérdezi Dobó tűnődve.

– A negyedik is lángol már, te fenntartod azt, noha kezedre, fejedre zápokként hull a tűz.

– Szolnok? Eger?

– A huszadik madár aranyszínű. A nap sugaraiba van öltözködve. A fején korona. A korona egy gyémántja az öledbe hull.

– Ez jól jelent.

– Aztán megint vörös és fekete madarak szállanak egymás után. De sötétség következik... Nem látok többé semmit... Lánccsörgést hallok... A te sóhajlásodat... – Összerázkódott, és elbocsátotta Dobónak a kezét.

– Eszerint börtönben halok meg – szólott Dobó összeborzongva.

(Részlet Gárdonyi Géza Egri csillagok c. regényéből)

3. Egészítsd ki a szavakat a megfelelő magánhangzóval!

Fi..., alk..., koszor..., sepr..., gyűr..., dar..., gyal..., heged..., köször..., kap..., lass..., any..., hi..., savany..., szörny..., gömböly..., gyönyör..., fal..., kengur... .

Fejezd be a megkezdett szóláshasonlatokat!

Hallgat, mint...
Világos, mint...
Fekete, mint...
Úgy hazudik, mint...
Egyszerű, mint...
Szemtelen, mint...
Erős, mint...
Alszik, mint...
Okos, mint...

A NYELV MINT ESZKÖZRENDSZER

eszközrendszer, jelrendszer

A nyelvi eszközrendszer összetevői a **hangok**, a belőlük épülő **szóelemek** (szótövek, toldalékok), melyek összekapcsolásával jönnek létre a **szavak**, majd a **szószerkezetek**, végül a **mondatok**.

Ezeknek az *építőelemeknek* meghatározott szabályrendszere van, amely alapján egységes **szöveggé** állnak össze.

Mind a nyelvi eszközrendszer összetevői, mind az őket összetartó szabályrendszer folyamatos változásban van. Változhatnak például az egyes szavak jelentései. A *vas* megnevezés különböző korokban más-más jelentésekben fordult elő. Ennek köszönhetően ma több olyan szólásunk van, ami ezeknek a jelentéseknek az emlékét őrzi.

4. Magyarázd meg, mit jelent a vas szó az alábbi szólásokban!

Nincs egy vasam sem.
 Vasra verni valakit.
 Megvasalták a ló lábát.
 Talpig vasban van valaki.

5. Válaszd külön a mondatok szavait, majd másold le a megfelelő írásjelekkel!

nemtudomhovatettemakistáskámattesetudod
 párnapmúlvamegkapomazújkerékpáromat

6. Az alábbi képek összeillőek, keresd meg a párokat! Az első sorban található állatok megnevezése volt a szó **alapjelentése**, a többi jelentést **mel-lékjelentésnek** nevezzük. Indokold meg a jelentések közötti kapcsolatot!

7. Mindennapi életünknek része, hogy új szavak születnek, másokat pedig kivonunk a használatból. Válogasd szét a következő szavakat úgy, hogy az egyik csoportba kerüljenek az **új keletkezésű szavak**, a másikba az **elavult szavak**!

kondás, tisztartó, computer, úrbér, műhold, janicsár, szkafander, úrhajó, kelevéz, atom, képernyő, puzdra

Az *Idegen Szavak Szótára* segítségével keresd meg az **archaizmus** és a **neologizmus** szó jelentését!

8. Az alábbi két részlet *Kodolányi János* Julianus barát című regényéből való. Rajtuk keresztül könnyen megfigyelhető, hogyan segíthetik az archaizmusok egy adott kor bemutatását.

a)

– Hát te? – fordult most az apa Györkhöz. – Merre kódorgál, merre hurcolának a Rosszak?

Györk nem felelt azonnal.

– Nem hurcolának a Rosszak – mondta aztán mogorván.

– Nem csokolátok megént az atyák gyimilcsét?

– Nem csokolánk.

– Hát mit mívelétek azkor, he?

– Sömmit. Hallod-e, apa.

– Hallom.

– Igaz-e, hogy élt vala egyszer egy fejr ló s annak vala egy fia, azkit Fejérlófiának nevezének?

– Igaz.

– Hol élt vala az a ló?

– Hát valahun messze, Keletön. Ahun valamikor eleink éltek vala.

– S hová leve osztán az a Fejérlófia?

– Mit tudom én már. Vala, osztán nincs. Meghala.

b)

– Ki vagy? – kérdezte tőle Julianus nagy csodálkozással.

– Látud! – nevetett az asszony s szemérmesen elfordította arcát.

– Akszin vogyuk. Madzsar. Ide jevék ez föld reá, Farkos ája belől.

(...)

– Urodum kér, menejek vele már. Jere te es.

Kétszer sem kellett mondania, Julianus boldogan indult. Már megijedt az imént, hogy a férfi erővel elparancsolja az asszonyt, őt elkergeti, s örökre eltűnik előle a csodálatos alak, akiben nem is embert látott, hanem Isten égi küldöttjét.

Gyorsan mentek, az asszony hol az urához beszélt kérlelő, csitító hangon, hol Julianushoz kedvesen, izgatottan, gyermekesen (...) Újból megkérdezte, hol van az uruszág, ahonnét Julianus jött, s hitetlenül rázta a fejét, mikor hallotta, hogy távol, Nyugaton, kétesztendőnyi járásra innét egy hatalmas magyar birodalom van, s annak népe ugyanezen a nyelven szól, mint az asszony. Sok szót nem értett meg. Így nem tudta, mit jelent: váras. És: vár. Amikor egy dühösen ugató kutyával találkoztak, s Julianus rászólt: „Eredj kutya, nem bánt senki”, – az asszony nem értette, mit mond. Mikor kiderült, hogy „kutyát” mondott, nevetett és csodálkozott. Hiszen az nem kutya, hanem „pene”.

9. Egészítsd ki a következő szavakat a megfelelő (i–i) hosszú vagy rövid magánhangzóval!

Kat..., k...lenc, ...ró, t...zes, ...rogat, s...ma, s...zó, s...elő, ...rnok

1. Keresd meg a megadott főnevekben elbújt további szavakat!

Például: a *padlásfeljáró* szóban ott rejtőznek a *pad*, *padlás*, *feljár*, *jár*, *járó*, *ár*, *ró* szavak. Figyeljétek meg a helyesírásukat!

erdőkerülő, *jegygyűrű*, *vadászat*, *napfogyatkozás*, *felhőkarcoló*, *szigetelőszalag*, *melegítőalsó*

2. Értelmezd az alábbi szó párokat! Jegyezd meg a helyesírásukat!

kerék – kérek	irat – írat	verés – véres	kar – kár
veréb – véreb	tör – tőr	eres – érés	örül – őrü
csikós – csikos	kötök – kötők	karok – karók	húzat – huzat

A BESZÉDKÉSZSÉG FEJLESZTÉSE

szövegértés, olvasás, beszéd, írás

Beszédkészsége minden embernek van, ez veleszületett adottságunk, mégis fejlesztenünk kell, hogy kellemes benyomást keltsünk más emberekben.

Kiskorunkban megtanultuk helyesen kiejteni a szavakat, majd ezekből mondatokat kezdtünk építeni. Kisgyermekkorban az új szavak használatával fejlődik a beszédkészség.

Az iskolában aztán elkezdődött az írás, olvasás és a szövegértés elsajátítása. Ebben a korban az embert folyamatos hatások érik, kitárul a világ, számtalan alkalmunk van a helyes és tiszta beszéd, valamint az írás gyakorlására. Megtanuljuk a gondolatainkat úgy megfogalmazni, hogy elérjük céljainkat: bizonyítsuk tudásunkat, meggyőzzünk vagy cáfoljunk, állítsunk vagy tagadjunk.

A beszéd tehát az egyén gondolatainak, érzéseinek és szándékainak kinyilvánítása.

A szövegértés nem más, mint az elhangzott vagy elolvasott szöveg tartalmának értelmezése.

Az anyanyelvén mindenki könnyedén megérti az elhangzottakat, de az írott szöveg megértetése nagyban függ attól, mennyire folyékonyan olvassák fel.

10. Olvasd el a szöveget, és válaszolj a kérdésekre!

A MÓKUS

Kimondottan a fán élő állat. Egész Európában elterjedt. Nappali életmódot él. Télen néha kijön a szabadba, hidegben azonban bélelt fészkében marad, de nem alszik igazi téli álmot.

Középmagas fák villás ágai közé építi lakhelyét. Minden mókus önálló területen él. A kis mókusok harmincnyolc napi vemhesség után jönnek a világra, és újabb egy hónap múlva nyitják ki a szemüket. Születésükkor csökevényes repülőhártyájuk van, de ez növekedésük közben teljesen visszafejlődik.

A diót, mogyorót és egyéb nem romló élelmet a fák odvába és a földbe rejti el. Gyakran megtörténik, hogy elfelejti, hol van a rejtékhely, így a magvakból növények kelnek ki. Tehát a mókus igen jó „kertész”.

1. Milyen életmódot él a mókus?
2. Hova építi a lakhelyét?
3. Mennyi ideig vemhes a nőstény?
4. Hány nap után nyitják ki a szemüket?
5. Növekedésük során mi fejlődik vissza?
6. Hova rejtik az élelmet?
7. Miért jó „kertész” a mókus?

11. Töltsd ki a táblázatot az adatok alapján!

Háziállatok: macska, aranyhal, papagáj, hörcsög

Dani allergiás a macskaszőrre.

Zoli fél a madaraktól.

Viki háziállata terráriumban él.

A lányok csak emlősállatot tartanak.

Sport: snowboard, síelés, szánkózás, korcsolya

Zoli sportjához nincs szükség botokra.

Viki a befagyott Balatonon is sportolhat.

A lányok még soha nem síeltek.

Név	Háziállat	Kedvenc sport
Kati		
Dani		
Viki		
Zoli		

Az írás a gondolat rögzítése betűkkel és jelekkel. Az olvasás az írott szöveg hangoztatása.

Úgy tartják, hogy az írás ábrák rajzolásából alakult ki: például egy alma rajza jelölte az almát, és két láb lerajzolása mutathatta a járás vagy állás fogalmát. Ebből azután a jelek elvontabbakká váltak, végül olyan szimbólumokká fejlődtek, amelyeket ma betűknek nevezünk. Egy-egy betűnknek ismerjük a történetét is. Például a **G** betű jelét még az ókori Görögországban terjesztették el „gargaridzó” néven. Úgy tartották, hogy gargarizálás közben az ember ezt a hangot ejti. A **G** betű alakja éppen ezért egy emberi fejet formáz, nyitott szájjal, és a torok felé mutató nyíllal.

Mielőtt őseink a Kárpát-medencébe érkeztek volna, már rendelkeztek saját írással, amelyet a türk (török) népcsoporttól lestek el. Ezt hívjuk **rovásírásnak**. A jeleket éles szerszámmal fára (ágra, botra), esetleg kőbe vésték, karcolták, falra festették. Ez a fajta írás sokáig megmaradt a betűírást nem ismerő pásztorok körében. Botra vésték, hogy hány állat született egy évben, és a kocsmában is így tartották nyilván a tartozásukat. Amikor a botra már nem fért több jelzés, a tartozást ki kellett fizetni. Ennek emlékét őrzi a **Sok van a rovásán** szólásunk is.

Az írás szabályozott jelenség. Minden nemzetnek van helyesírási szabályzata, ami az irodalmi nyelvre alapul.

12. Gyakorold a helyes kiejtést az alábbi mondókák hangos olvasásával!

Kipp-kopp, kalapács,
Kicsi kovács, mit csinálsz?
Sárga lovat patkolok,
Aranyszeggel szegelek.
Uccu, pajtás, kapj fel rája,
Ugyis te vagy a gazdája.

Sütőben a tökmag,
Befűtöttünk tegnap.
Ropog, pattog öt nap.
Megégett a tökmag.

13. Egy tanuló találjon ki egy főnevet, a többieknek pedig az a feladatuk, hogy minél több olyan jelzőt gyűjtsenek, amely az adott főnévre jellemző. Az nyer, aki a legtöbb jelzőt sorolta fel.

14. Játsszatok szóláncjátékot az alábbi szempontok betartásával!

a) Válasszatok ki egy hangot vagy betűt, majd olyan szavakat kell gyűjtenetek, amelyek ezzel kezdődnek. Lehet szűkíteni a kört, például csak főneveket, élőlényeket, gyümölcsöket, híres embereket, földrajzi neveket stb. mondani.

b) A kiválasztott hanggal vagy betűvel végződő szavakat gyűjthettek.

c) Amilyen betűvel vagy hanggal végződik a szó, a következő ugyanolyannal kezdődjön.

d) Olyan szavakat gyűjtsetek, amelyekben kétszer fordul elő az adott hang vagy betű.

e) Érdekes hangkapcsolatokat vagy betűkapcsolatokat tartalmazó szavakat gyűjthettek, például a szó közepén legyen **rf** hang- vagy betűkapcsolat: *karfiol*, *férfi*, *morfium* stb.

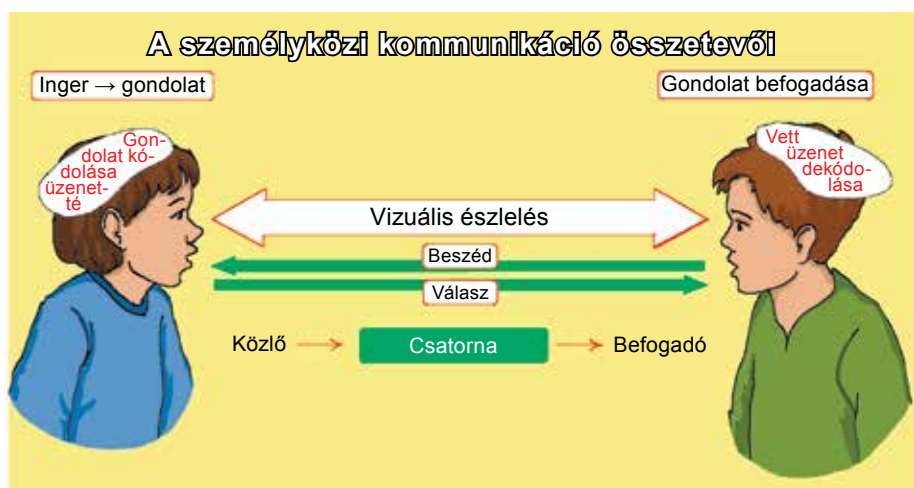
Gyakorold a helyes hanglejtést az alábbi mondat segítségével! Figyeld meg, hogyan változik a jelentés attól, hogy milyen intonációval mondjátok!

Na, ezt jól megcsináltad!

A BESZÉDHELYZET ÉS ANNAK ÖSSZETEVŐI

**beszélő, hallgató (címzett), a beszéd témája és alap-
gondolata (üzenet)**

Ahhoz, hogy nyelvi kommunikáció létrejöhessen, szükség van **beszélőre** (közlőre) és **hallgatóra** (befogadóra), egy **beszédhelyzetre**, amelyben egy **üzenetet** kívánnak közvetíteni egymásnak a nyelv segítségével.

- beszélő (adó, jeladó, közlő): valamit közölni akar;
- hallgató (vevő, jelvevő, befogadó, címzett): akinek az üzenetet szánják, észleli, felfogja, értelmezi a hallottakat;
- a beszélő és a hallgató megléte még nem elegendő a kommunikációhoz, szükség van a többi összetevőre is (beszédhelyzet, téma, üzenet);
- a kommunikációnak mindig valamilyen célja van, egy üzenetet akarunk közvetíteni általa;
- az üzenetet a beszélő formába önti – kódolja, a hallgató megfejt – dekódolja;
- a nyelvi közlésfolyamatban közösen ismert nyelvre van szükség (lehet anyanyelv vagy mindkét fél által ismert idegen nyelv, de még az anyanyelv esetében is lehetnek problémák – különleges nyelvváltozat, ismeretlen szavak, szakszavak stb);
- a beszélő és a hallgató között kommunikációs közeg, csatorna jön létre (levegő, média stb);
- az eredményes közlésfolyamatnak az is feltétele, hogy közös ismereteink, előismereteink legyenek az adott tárgyról.

15. Folytasd a megkezdett mondatokat! Az ilyen típusú feladatokkal az a célunk, hogy a vágyainkat, gondolatainkat különbözőképpen kifejezhessük, mely egyrészt a szóbeli kommunikációs képesség fejlesztését célozza, másfelől, ha írásban végeztetjük, akkor pedig kiválóan alkalmas az írásbeli kommunikációs készség fejlesztésére, a hasonló gondolatok különböző formában történő megfogalmazására.

1. Jó kedvvel jövök iskolába, ha ...
2. Jól esik, amikor ...
3. Örömmel tölt el, ha ...
4. Szeretem, ha ...
5. Boldog vagyok, ...
6. Nagyon meg volnék elégedve, ha ...
7. Arra vágyom, hogy ...
8. Nekem az a legfontosabb, hogy ...
9. El sem tudnám képzelni az életet anélkül, hogy ...
10. Jó lenne, ha ...
11. Elhatároztam, hogy ...
12. Az volna a legnagyobb jutalom, ha ...
13. Az életben a legfontosabbnak ...
14. Nagyon nem tetszene nekem ...
15. Semmiképp nem szeretném ...
16. Nagyon sajnálnám ...
17. Ne tedd, mert ...

16. Pótold a hiányzó magánhangzókat és mássalhangzókat a keresztnevekben, tedd őket ábécérendbe!

Alf...nz, Teod...ra, Ant...nia, Krist...f, Al...z, Kla...dia, Ot...lia,
Cec...lia, Elv...ra, L...via, L...jza, Kriszt...na, Fl...rián, Em...lia,
Karol...na, A...ila

17. Találd meg az alábbi összetett szavakat az előtag és az utótag körülírásával! Ehhez egyik társad kiválasztja az egyik összetett szót, és egy tulajdonságot ad meg segítségül: *Gondoltam egy összetett szóra, amely előlről érzékszerv, hátulról törékeny (szemüveg).* Ha a játék kezdetben nehéznek bizonyul, akkor érdemes néhány szóval jellemezni a kitalálandó szót.

Például: *Előlről nézel vele, hátulról átlátszó, és ha leejted, eltörik.*

hógolyó

hóember

padlásajtó

adásidő

kékbálna

fogkefe

mosógép

üvegpohár

hangjegy
várbörtön
szélkerék
jéghegy
hajháló
rajztábla
gumibot
vízesés
teherautó
kötőjel
földgáz
rajzóra
aranygyűrű

almafa
szitakötő
tűzoltó
reklámtáska
földrengés
füzetborító
sárgarigó
rendőrautó
atomerőmű
sündisznó
kerékpártúra
darázsfészek

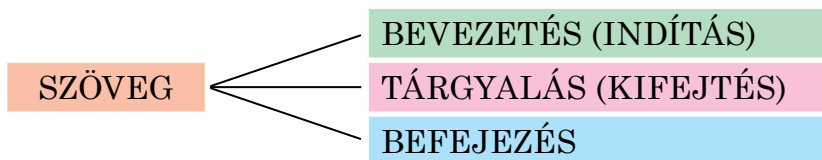
Írj reklámot ezekhez a termékekhez úgy, hogy előbb a pozitív jellemzőit népszerűsíted, a második reklámban ugyanannak a terméknek a márkáját, a harmadikban összehasonlítod más termékkel, a negyedikben a rábeszélés módszerét alkalmazod!

gyermekpelenka, metszőolló, fájdalomcsillapító, gyermekjáték, telefon

A SZÖVEG ÉS ANNAK SZERKEZETE

bevezetés (indítás), tárgyalás (kifejtés), befejezés

A szöveg a nyelv szerkezetének legmagasabb szintje, megszerkesztett, lezárt egység.

A szöveg szerkezeti egységeinek funkciói:

- a **bevezetés**ben felvázoljuk a témát és felkeltjük az olvasó, hallgató figyelmét a mondandónk iránt;
- a **tárgyalás**ban követelmény a rövideg, világosság és a tiszta nyelvi kifejezés. Szerkezetileg több bekezdésből is állhat, amelyekben ott van a mondanivaló lényege, amit a **tételmondat** tartalmaz. A tételmondatokból összeállítható a szöveg vázlata;
- a **befejezés** lényege az összefoglalás, lezárás.

A mondat szavakból, a szöveg mondatokból álló nyelvi egység. Minden szöveget az úgynevezett **kohézió (szövegösszetartó erő)** tart össze.

A kohézió a mondatok nyelvtani és tartalmi kapcsolódása a szövegben.

Nyelvtanilag a toldalékok, kötőszók, névmások stb. tartják egyben a mondatokat, tartalmilag pedig a minden mondathoz tartozó új információ.

18. Alkoss szöveget az alábbi szavak felhasználásával! Magyarázd meg, hogyan lesz összefüggő szöveg a szavakból!

létra, szüret, nagyapa, korán, estig, fáradt, szép, sok, boldog, idő, unokatestvér, szőlő

19. Gyakorold a helyes kiejtést az alábbi nyelvtörők segítségével!

- a) Egy icike-picike pocok pocakon pöckölt egy másik icike-picike pockot, mire a pocakon pöckölt icike-picike pocok is jól pocakon pöckölte az őt pocakon pöckölő másik icike-picike pockot.
- b) A gyárkémény reszelt ormán,
élt egy hétig reszelt tormán.
- c) Azt mondják a hatalmasok,
hogy akinek hat alma sok,
az már elég hatalmas ok,
hogy ne legyen a hatalma sok.
- d) Moszkcvicsslusszskulcs, zaporozsecszlusszskulcs, zsukszlusszskulcs.
- e) Te tettet e tettettet tettet, te! Te tettettet tettek tettetese, te!

Tedd helyes sorrendbe *Weöres Sándor* versének sorait!

Sándor napján megszakad a tél,
Már közhírré szétdoboltatik:
József napján megszűnik a szél,
minden kislány férjhez adatik,
zsákban Benedek, szőkék legelébb,
hoz majd meleget, aztán feketék
nincs több fázás, boldog, aki él.
végül barnák és a maradék.

TARTALOMMONDÁS

újrateremtés, részletes és kivonatos tartalom, vázlat, az írásos és szóbeli közlés stílusai

A tartalommondás valamely szöveg tartalmának újrateremtése **élelőszóban**. A tartalommondás lehet **részletes** vagy **kivonatos**.

1. **Részletes** tartalommondásról akkor beszélünk, ha előzőleg alapos vázlatot készítünk az adott szöveg tartalmáról. Ebben a bekezdések tételmondatai szolgálnak segítségetekre.

A részletes vázlatot a következő minta alapján állíthatjátok össze (a melléktémák száma változó lehet):

I. Bevezetés

II. Tárgyalás

1. Melléktéma

a)....

b)....

c)....

2. Melléktéma

a) ...

b) ...

3. Melléktéma

a)

III. Befejezés

2. **Kivonatos** tartalommondásról akkor beszélünk, ha egy viszonylag terjedelmes írott mű tartalmának lényegesebb részeit foglaljuk össze.

A nyelvi stílus gondolataink, közölnivalónk sajátos kifejezés-módja, a megfelelő nyelvi eszközök megválasztása.

Az írásos közlés stílusai:

1. a szépirodalmi vagy művészi stílus
2. a publicisztikai vagy újságírói stílus
3. a hivatalos stílus
4. a tudományos stílus

A szóbeli közlésben megkülönböztetünk:

1. szónoki stílust
2. előadói stílust
3. társalgási stílust

A **szépirodalmi stílus** a legváltozatosabb és legválasztékosabb stílusfajta. Művészi hatásra törekszik, ezért érzelmekkel teli szavak, mondatok jellemzik.

Minden írónak, költőnek más-más az egyéni stílusa. Sokszor a költő úgy alkot új szavakat, szókapcsolatokat, hogy ezekkel új hangulatot keltsen.

A **publicisztikai stílus** az újságírás stílusa. Célja, hogy az olvasókat tájékoztassa az aktuális politikai, gazdasági, kulturális eseményekről. Az újságcikkekben mindig pontosan megnevezik az események pontos helyét, szereplőit, idejét és a körülményeket is.

20. Olvasd el az alábbi szöveget! Határozd meg a stílusát!

Kis forrás fakadt a hegyoldalban, ahová a kert fölmászott; tiszta vízű kis forrás. Ennek a vizét hosszú facsövön, fúróval kifúrt hosszú fenyőszálon eresztették le a forrásból, és odacsorgott, csöpögött, mint szép kis vízesés; a fiúk malmot építettek alá, vízimalmot. Annak a szárnyára hullott a víz, és a kis malom járt, egyre járt s kelepelt, de nem őrt egyebet, csak az időt őрте.

Itt volt a Benyus legkedvesebb tanyája. Itt szokott ő építkezni. Földből, sárból ágakkal, gallyakkal olyan védműveket épített, mint a hód a tó partján. Most is nekilátott, de csak óvatosan, meg is mondta a csöpögő, csobogó víznek:

– Vigyázz az új nadrágomra!

És a víz kacagva csobogott s bugyborékkolt, és segített Benyusnak várat csinálni. Telefolyta a földvár árkat, hogy az ellenség, a hangya nem tudott többet bejutni...

(Részlet Móricz Zsigmond Benyus c. művéből)

A **hivatalos stílus** a rendeletek, törvények, közlemények nyelvezete. Sok benne a hivatali kifejezés: *folyamatban van, intézkedéseket foganatosít, iktat*. Ebben a stílusban fontos az egyértelműség és a világos megfogalmazás.

A **tudományos stílus** világos szerkezetű, logikus, többnyire ki jelentő mondatokat tartalmaz. Jellemzően az adott tudomány szak kifejezéseit tartalmazza.

A **szónoki stílus** a szónoki beszéd stílusa. A szónoknak az a célja, hogy meggyőzze a hallgatóságot az igazáról és érzelmeiket megindítsa. Ennek érdekében érzelmmel telített szavakat, kifejezéseket használ, valamint felkiáltó, felszólító és kérdő mondatokkal tarkítja a szövegét.

Az **előadói stílus** jellegzetessége, hogy az előadó a hallgatóság előtt úgy fejt ki egy témát, hogy a közönség megértse, megjegyezze azt. Ezért a beszédében többször ismételi, megmagyaráz. Mondatai világos szerkezetűek, nem használ a megértést nehezítő idegen szavakat.

A **társalgási stílus** a beszédbeli érintkezés stílusa. Jellemzője a közvetlenség, egyszerű, illetve a hiányos mondatok használata.

21. Az alábbi szövegben két stílus keveredik, mondd meg, melyek!

GYÓGYÍTÓ NÖVÉNYEK

Ismeritek Rózsa királyfi történetét? Ő volt az, aki világgá ment, s útközben betévedt az óriások kastélyába. Az óriások észrevették, hogy idegen tévedt középük. Az egyik azt mondta:

– Hű, milyen emberbűz van itt!

Megkeresték Rózsa királyfit, összeaprították, és az ablakon kiszórták.

Reggel az óriások elmentek a dolgukra. Akkor a bokorból előmászott a szép leányfejű kígyó, aki Rózsa királyfi testének minden kicsi darabkáját összerakosgatta és csodálatos forrasztófűvel megkengette. Rózsa királyfi egy perc alatt talpra szökött, s most hétszerte szebb és erősebb lett, mint azelőtt volt.

Most persze azt gondoljátok, hogy ez csak mese. Olyan csodafű nincs a világon, ami a szétkaszabolt embert összeforrasztaná. Ez igaz is. De mégsem véletlen, hogy forrasztófűvel gyógyítanak a mesében. Volt olyan növény nem is egy, amelyikkel régen az emberek sebeiket gyógyították, fájdalmukat enyhítették. Régen a falusi „füvesasszonyok” minden bajra tudtak ajánlani orvosságot. A gyógynövény-szaküzletben még ma is sokféle gyógyhatású fűvet árulnak, amelyeket forrázva vagy főzve használunk.

Ma már nagyon sok embert kell gyógyszerrel ellátnunk. Főzetekkel ezt nem győznénk. Sok-sok tudós, gyógyszerész kutatta, hogy a gyógynövények főzeteiből hogyan lehetne kivonni azt a hatóanyagot, amely gyógyít. Ezt sok esetben sikerült is.

Régebben a gyógynövényeket az ország különböző területeiről gyűjtötték be. Ma nemesítve, nagy táblákon termesztik. Azelőtt katlanszerű edényben készítették a főzetet, és üvegekben árulták. Most óriási gyárakban dolgozzák fel a sok gyógynövényt. Sokszor egytonnányi zöld levélből csak egy-két kiló kristályos fehér por lesz. De ez

az egy-két kiló por drágább, mint az ugyanannyi súlyú arany. Sok ezer injekció vagy csepp készül belőle, és eljut a világ minden tájára.

(Szász Anna nyomán)

22. Írd ki a szövegből az idegen szavakat, magyarázd meg őket szótár segítségével!

Amikor felelsz az órán, az voltaképpen a tudásod prezentációja. A felelés során az élő és élettelen természet objektumait mutatsz be, történelmi eseményekről és személyiségekről beszélsz. Biztos, hogy ismered a mondást: Jobb egyszer meglátni, mint tízszer meghallani. Ezért tehát a beszéd során célszerű lenne a hallgatóságnak megmutatni az objektumok fotóit, ahol az események történtek. Jó lenne a feleletet zenei részletekkel, videókkal kiegészíteni. Mindezt bemutathatjuk plakátokkal, fényképekkel, prospektusokkal, térképekkel is. A legmodernebb módszer azonban a számítógépes prezentáció.

(Informatika tankönyv, 5. osztály)

23. Olvasd el az alábbi szöveget és határozd meg a stílusát! Keresd meg a stílusra jellemző szavakat és kifejezéseket!

MIÉRT ÉPPEN SOS A VÉSZJEL?

Mert ebben állapotodtak meg azok a nemzetek, amelyek a legtöbb hajót járatják az óceánokon. Ez a jel a legalkalmasabb arra, hogy szükség esetén órákon át sugározzák a hajó rádió-adóállomása segítségével. Mivel minden óceánjárón, illetve repülőgépen éjjel-nappal rádiószolgálatot tartanak, a közelben tartózkodó vízi járművek, repülőgépek, helikopterek megváltoztathatják útirányukat, hogy megmentsék a bajba jutott hajót, de legalábbis az embereket.

Van egy olyan hiedelem, hogy azért SOS a vészjel, mert ennek a mondatnak a rövidítése: SAVE OUR SOULS! Magyarul: Mentsetek meg lelkeinket! Az igazság az, hogy a vészjel nem SOS, hanem SO. Ez ismétlődik sokszor egymás után. Mégpedig azért éppen ez a két betű, mert a morzeábécében ezek válnak el egymástól a legélesebben, és a legjobban megkülönböztethetők a többi betűtől: · · · — — — · · · : tititi tátátá és így tovább a végtelenségig, illetve míg nem jön a felelet, a segítség – vagy a vég.

Írj szöveget választott témára az egyszerű és helyes stílus követelményeinek megfelelően, stílusbeli vétségek nélkül!

AZ ELBESZÉLÉS ELMONDÁSA, AZ IDŐREND FONTOSSÁGA

**memorizálás, elbeszélés, önkifejezés, cselekmény,
idő, helyszín, időrend**

Csak az ember képes gondolatait, emlékeit szavakba foglalni. A tanulás egyik legfontosabb alapelve, hogy emlékezetünkbe vésünk (memorizáljuk) a megtanulandó anyagot (verset, szabályt stb.).

Az elbeszélés elmondása tehát nem más, mint a fejünkben rögzült, megtanult ismeret felidézése.

Ezt a képességünket gyerekkorban lehet legsikeresebben fejleszteni, és ennek legjobb módja a rendszeres tanulás.

Az elbeszélés és az önkifejezés fejlesztésének legfontosabb céljai:

- Olvasás, írás és önkifejezés készségeinek erősítése.
- Szóbeli és írásbeli kommunikáció fejlesztése.
- A személyközi kommunikáció szabályainak és eszközeinek megismerése.
- A teljes mondatokban való fogalmazás tökéletesítése.
- Helyesírás fejlesztése.
- A figyelem, a koncentráció fejlesztése.
- Saját vélemény megfogalmazása szóban és írásban.
- Az egész életen át tartó tanulásra való képesség fontosságának megértése.

Minden történetnek van **cselekménye**, egy bizonyos **időben** játszódik, a szereplői akár több **helyszínen** (térben) is megfordulhatnak. Azért szoktunk tehát vázlatot készíteni, hogy ezt a sok információt megőrizzük, és betartsuk az időbeli sorrendet.

24. Olvasd el a szöveget! Válaszolj a kérdésekre! Készítsd el a vázlatát!

LEHEL KÜRTJE

Egy fehér csontkürtöt őriznek a jászberényi múzeumban. Azt mondják, hogy ez a kürt Lehel vezéré volt. Akár volt az a kürt Lehel vezéré, akár nem: kürtös Lehel emlékezte megmaradt és meg is marad, amíg magyar lesz a földön.

Német földön, Ágosta (Augustburg) város mellett szörnyű vere-
séget szenvedtek a magyarok. A rettentő csatából csak hét magyar
került haza, azok is levágott füllel és orral. Nem is fogadta be őket
senki a sátrába. Gyászvitézeknek csúfolták őket, szemükre vetették,
hogy nem haltak meg a csatatéren, mint a többi.

Fogságba esett a két vezér: Lehel és Bulcsú is. Fogságba estek,
pedig ugyancsak keresték a halált! Szégyen és harag tüze lángolt
arcukon, mikor a győzedelmes német császár elé vezették őket, hogy
hallják ítéletüket.

– Halál rájuk! – kiáltott a német császár. – Katonák! Vigyétek a
vesztőhelyre őket!

Akkor Lehel vezér így szólt a császárhoz:

– Nem kérek kegyelmet, megérdemlem a halált, mert elvesztet-
tem a csatát. Csak egyet kérek tőled. Adasd vissza kedves kürtömet,
hogy még egyszer belefújhassak.

A császár intett és előhozták Lehel kürtjét. Akkor Lehel megfúj-
ta a kürtöt. Aki hallotta, megreszketett a szíve, könnybe borult a
szeme, olyan búsan, bánatosan bűgött. Összeverődtek a német vité-
zek, s könnyes szemmel, lehajtott fővel hallgatták a szomorú nótát.

Hanem amikor a szomorú nótának vége lett, Lehel kétszer-há-
romszor megforgatta a kürtöt, s úgy vágta a német császár fejéhez,
hogy szörnyethalt menten.

– Most már vihetek a vesztőhelyre – mennydörgött Lehel –, szol-
gám lesz a császárotok a másvilágon.

(Benedek Elek nyomán)

1. Mi a szöveg témája?
2. Hol őrzik ma Lehel kürtjét?
3. Kik azok a gyászvitézek?
4. Miért nem kért kegyelmet Lehel a német császártól?
5. Milyennek ismerted meg Lehel vezért?

25. Olvasd el a szöveget! Válaszolj a kérdésekre!

A MAGYAR KORONA TÖRTÉNETE

A magyar Szent Koronával majdnem ezer év alatt 55 királyt ko-
ronáztak meg.

A legenda szerint a koronát II. Szilveszter pápa küldte István
királynak. István Astrik püspököt küldte a pápához, hogy áldást és
koronát kérjen.

Ugyanebben az időben Miesko lengyel fejedelemnek készíttetett a pápa egy koronát. Ám a korona átadása előtti éjszakán a pápának megjelent egy angyal, Isten küldötte, aki megparancsolta neki, hogy ne Mieskonak, hanem a holnap reggel hozzá érkező Astriknak adja oda a koronát. Így került a korona a magyarokhoz.

1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, I. István magyar király Magyarországot a Szent Korona képében följárlotta Szűz Máriának.

Miért görbe a korona keresztje? A „baleset” 1638. február 14-én történt, Mária Anna királyné, III. Ferdinánd király első feleségének koronázása előtt, amikor ki akarták nyitni a ládát, amelyben a koronázási ékszerek voltak, kiderült, hogy az udvarmester rossz kulcsot hozott magával. Mivel sietni kellett, a ládát lakatosok feszítették fel erővel. Ekkor sérült meg a korona.

A II. világháború kitörése után a koronát több országban is rejtették, többször elásták, volt a frankfurti bank trezorjában, míg végül az Amerikai Egyesült Államokba vitték. 1951-től 1978-ig az USA Kentucky államában, egy katonai támaszponton tárolták csaknem három évtizeden át. Az Európából Amerikába átszállított Szent Korona ládáján ez a felirat állt: „*Sugárzásveszélyes repülő tárgy*”.

A politikai enyhülés idején, 1978. január 5-én, Jimmy Carter elnöksége alatt a magyar Szent Korona a koronázási jelvényekkel együtt visszakerült Magyarországra. A koronát és a jelvényeket restaurálás után a Magyar Nemzeti Múzeumba vitték, két évtizeden át itt állították ki. A Szent Koronát 2000. január 1-jén ünnepélyes keretek között (a jogarral és az országalmával együtt) a Parlament kupolacsarnokába szállították át. A koronázási palást a Magyar Nemzeti Múzeumban maradt.

1. Keress képet a magyar Szent Koronáról!
2. Hány magyar királyt koronáztak meg ezzel a koronával?
3. Meséld el a szövegben található legendát!
4. Nézz utána, ki volt Szent István!
5. Miért görbe a korona keresztje?
6. Mit nevezünk koronázási jelvényeknek?
7. Hol lehet megtekinteni ma a koronát?
8. Véleményed szerint, miért volt ilyen viszontagságos a magyar Szent Korona és a koronázási jelvények sorsa?

Az alábbi vázlatpontokat egy kicsit összekevertük. Rendezd őket időrend szerint, és meséld el a történetet!

OSZTÁLYKIRÁNDULÁS

- A kiállítóterem mindenkinek tetszett.
- Eleredt az eső.
- Nem indulhatunk, mert Peti késik.
- Hosszú volt az utazás, de megérte.
- Nagyon szép a vár és benne a kiállítás.
- A kísérőtanár megszámol minket.
- A falakon festmények és kardok voltak.
- Útközben megálltunk egy pihenőhelyen.

A FOGALMAZÁS

elbeszélés, leírás, értekezés

A fogalmazás írásban kifejezett önálló mondanivaló. Megírását anyaggyűjtés és az anyag elrendezése előzi meg.

FOGALMAZÁSTÍPUSOK

AZ ELBESZÉLŐ FOGALMAZÁS	A LEÍRÓ FOGALMAZÁS	AZ ÉRTEKEZŐ FOGALMAZÁS
Elbeszélésnek nevezzük azokat a fogalmazásokat, amelyekben eseményeket mondunk el vagy írunk le.	A leírás tájak, tárgyak, növények, állatok, emberek, kitalált szereplők színes, hangulatos bemutatása.	Az értekező fogalmazás írásakor arról kell beszámolnunk, hogy a tapasztalt vagy tanult összefüggéseket hogyan tudjuk logikusan rendezni.
A <i>bevezetésben</i> bemutatjuk a szereplőket, az esemény helyszínét, idejét, okát. Felkeltjük az érdeklődést.	A <i>bevezetésben</i> felkeltjük az érdeklődést a téma iránt.	A <i>bevezetésben</i> a célt határozzuk meg: mit szeretnénk megszerezni, bizonyítani, cáfolni.

A tárgyalásban betartjuk az időbeli sorrendet. A lényeges eseményekről részletesen, a kevésbé fontosról röviden írunk.	A tárgyalásban egy pontból kiindulva haladunk a térbeli sorrendet követve, vagy az általánostól indulunk ki, és haladunk a részletes felé (bemutatjuk a külső, belső tulajdonságokat).	A tárgyalás általában két részből áll: az elsőben állításainkat sorakoztatjuk fel, a másodikban pedig részletesen bizonyítjuk azokat.
A befejezés lezárja az eseményt. Tartalmazhat megállapítást, véleményt, érzelmet, tanulságot, kívánságot.	A befejezésben összegezzük a mondanókat.	A befejezésben levonjuk a szükséges következtetéseket, kifejtjük, hogy elértük-e a célunkat.

A fogalmazás szerkesztésének menete

1. A téma megválasztása
2. Az anyag összegyűjtése
 - a) Anyaggyűjtési módok: tapasztalat, megfigyelés, emlékezés, elképzelés, olvasás stb.
3. A cím meghatározása
 - a) A jó cím többnyire rövid, érdeklődést kelt és utal a tartalomra, amiről olvasni fogunk
4. Anyag elrendezése
 - a) Vázlatkészítés
 - b) A fogalmazás tagolása bevezetésre, tárgyalásra, befejezésre.
A bevezetés és a befejezés általában rövid, a tárgyalásban pedig részletesen kifejtjük a mondanivalónkat.
5. A fogalmazás kidolgozása

Az írásmű megfogalmazásának főbb követelményei

1. Törekedj a gondolatot legmegfelelőbben kifejező szavak megválasztására!
2. Minél változatosabb mondatfajtákat alkalmazz!

3. Egyszerűen, érthetően fejtsd ki gondolataidat!
4. Színesebbé teheted a fogalmazásodat jelzővel, hasonlattal.

Az írásmű külső alakja

1. Tagold a fogalmazásodat bekezdésekre!
2. Legyen mindig olvasható, áttekinthető az írásod!
3. Tartsd be a helyesírási és nyelvhelyességi szabályokat!

26. Írj fogalmazást az alábbi képről! Milyen típusú fogalmazás lesz ez?

Munkácsy Mihály: Társalgás (1888–1889)

27. Alkoss értekező fogalmazást *Miért dorombol a macska?* címmel az alábbi mondatok felhasználásával!

Mert jól érzi magát.

Ezt a különös hangot két hangszálának rezegtetésével adja.

Minden állatnak megvan a maga jellegzetes hangja, hogy örömét, kellemes érzését kifejezze.

Írj rövid elbeszélő fogalmazást az alábbi szituáció valamelyikéhez!

a) Ajándékot kell vened a barátod születésnapjára. Mivel az utolsó pillanatra hagytad az ajándékvásárlást, feltétlenül be kell menned a boltba, amely 8 óráig van nyitva. Háromnegyed 8 van, mire a bolthoz érsz, és már nem akarnak beengedni, hiszen 8 órakor zárnak.

b) Tegnap a tanítás után nagyon későn mentél haza, ezért a szüleid nem engednek el hétvégén a koncertre, amelyre már régóta vágyasz.

c) Az orvosi rendelőben várok, mert rosszul érzed magad. Már éppen te következnél, de egy idős bácsi akkor lép be a rendelőbe, s megkér, hogy engedd magad elé, mert csak gyógyszert szeretne felírni magának.

TÉMAVÁLASZTÁS, TÉMAKIJELÖLÉS

témaválasztás, körülhatárolás, tömör, lényegre törő fogalmazás

A fogalmazás elkészítésének folyamatában az első lényeges mozzanat a **téma kiválasztása** és **körülhatárolása**. Fontos átgondolni, miről írunk majd, és mi nem kerül bele a fogalmazásunkba. Feleslegesen szaporítjuk a szót, ha nem tömören, lényegre törően fogalmazunk.

28. Válassz ki egy témát az alábbiak közül! Fogalmazd meg szóban, hogyan oldanád meg az adott helyzetet, majd írd le fogalmazásod vázlatát!

a) Az iskolában testnevelés órán fociztok. Eközben megjelenik az osztály másik része, akik éppen röplabdázni szeretnének ugyanazon a helyszínen. Mit tesztek ebben a helyzetben?

b) Egy fontos iskolai esemény megszervezése ebben a tanévben osztályotok feladata. Erről tudomást szerez egy másik osztály, akik szintén szeretnék megszervezni, de ezt a feladatot csak egy osztály vállalhatja. Oldjátok meg a helyzetet!

c) Új tanuló érkezett az osztályotokba, aki csendes, szégyellős, de udvariasnak tűnik. Látszólag nehezen illeszkedik be az osztályba, ha kérdezitek, alig válaszol. Segítsetek neki a beilleszkedésben!

29. Ehhez a feladathoz válassz párt magadnak, akivel páros beszélgetést kell folytatnod. Egyszerű, rövid kérdéseknek és hozzájuk illő egyszerű, rövid

válaszoknak kell peregniük gyors egymásutánban oly módon, hogy minden újabb kérdés az előző válaszból induljon ki. Figyelj arra, hogy igennel és nemmel válaszolni tilos. Az első kérdés-felelet tetszőleges, de a továbbiakat a fenti szabály határozza meg:

Például: Hol voltál? – Az állatkertben.

Mit csináltál az állatkertben? – Néztem az elefántokat.

Hol élnek az elefántok? – Afrikában.

Hol van Afrika? – Messze.

Hogyan lehet oda eljutni? – Repülőgéppel.

Folytasd a mondatokat úgy, hogy a történetet te találod ki!

1. Majd máskor jobban odafigyelsz ...
2. Rosszabbul is végződhetett volna ...
3. Kellemetlen volt átélni, megtapasztalni, de megtanultam belőle, hogy ...
4. Megszoktam, hogy soha sem sikerülnek a dolgaim ...
5. Mindig csak én járok ilyen rosszul ...
6. Nagyon kellemetlenül éreztem magam ...

TÉMAZÁRÓ

1. Mit nevezünk kommunikációnak?
2. Minek a segítségével kommunikálhatunk?
3. Sorolj fel néhány tömegkommunikációs eszközt!
4. Mi a nyelv meghatározása?
5. Milyen társadalmi szerepe van a nyelvnek?
6. Mi a beszéd?
7. Mi a különbség az ember és az állat beszéde között?
8. Melyek a nyelvi eszközrendszer összetevői?
9. Miből épül fel az egységes szöveg?
10. Mit nevezünk a szó alapjelentésének és mellékjelentésének? Hozz fel példákat!
11. Sorolj archaizmusokat és neologizmusokat!
12. Nevezd meg a kommunikációban résztvevő feleket!
13. Mi a szöveg?
14. Milyen a szöveg szerkezeti felépítése?
15. Határozd meg a kohézió (szövegösszetartó erő) jelentését!
16. Az írásos és szóbeli közlésnek milyen stílusai vannak?
17. Mi jellemző a szépirodalmi stílusra?
18. Mit nevezünk publicisztikai stílusnak?
19. Hol találkozhatunk a hivatalos stílussal?

20. Keress ki a matematika tankönyvből tudományos szavakat és kifejezéseket!
21. Keress olyan élethelyzeteket, amikor szükségünk van a szónoki stílusra!
22. Mit nevezünk előadói stílusnak?
23. Mi jellemző a társalgási stílusra? Milyen viselkedési szabályokat kell betartani társalgás közben?
24. A fogalmazásnak milyen három típusát különböztetjük meg? Jellemezd őket!
25. Milyen a fogalmazás megszerkesztésének helyes menete?
26. Melyek az írásmű megfogalmazásának főbb követelményei?

A NYELVTAN TÁRGYKÖRE

AZ ELŐZŐ OSZTÁLYBAN TANULTAK ISMÉTLÉSE

MONDATFAJTÁK	
KIJELENTŐ	kijelentő, kijelentő, kijelentő
KÉRDŐ	kérdő, kérdő, kérdő
ÓHAJTÓ	óhajtó, óhajtó, óhajtó
FELKIÁLTÓ	felkiáltó, felkiáltó, felkiáltó
FELSZÓLÍTÓ	felszólító, felszólító, felszólító

A MONDAT

a mondat, fajtái tartalom és szerkezete szerint

Gondolatainkat leggazdagabban és legszínesebben mondatokkal fejezhetjük ki. **A mondat egy gondolat nyelvi kifejezése.**

Egy egyszerű gondolatot szerkezetileg **egyszerű mondat**tal is kifejezhetünk (tagolatlan, hiányos vagy tőmondat), bővebb, összetettebb gondolatot egyszerű **bővített** mondat, vagy **összetett mondat**tal, a nagyon *bonyolult gondolatokat* pedig **többszörösen összetett mondat**okkal, illetve **körmondat**okkal.

A mondat értelme attól függ, hogyan ejtjük ki. Ugyanazt a mondatot többféle szándékkal mondhatjuk.

A MONDATOK OSZTÁLYOZÁSA

I. Tartalom (a beszélő szándéka) szerint:

1. **Kijelentő** (érzelem nélküli megállapítás, közlés)

Például: Hamarosan kezdődik a tanítás.

2. **Felkiáltó** (megállapítás érzelmi, indulati többlettel)

Például: Jaj, de gyönyörű tavaszi reggel van!

De fáj a fejem!

Hogy te milyen figyelmes vagy!

3. **Kérdő** (eldöntendő, kiegészítendő)

Például: Vajon fogok-e ma felelni a versből?

Mit olvastál a szünidő alatt?

4. **Óhajtó** (kérésszerű kívánság)

Például: Bárcsak még most is a tengerparton lehetnénk!

5. Felszólító (parancsszerű kívánság)

Például: *Figyelj az órán! Zárjátok be az ajtót!*

II. Szerkezet szerint:

1. Egyszerű mondat

- **tagolatlan** (nem lehet mondatrészekre bontani)

Például: *Gyerekek!*

- **tagolt**

Például: *Gyönyörű a világ!*

- **hiányos** (hiányoznak belőle a főmondatrészek: az alany és az állítmány)

Például: *Szép napot!*

- **teljes**

Például: *A mezőn sok virág nyílik.*

- **tőmondat** (csak főmondatrészek szerepelnek benne)

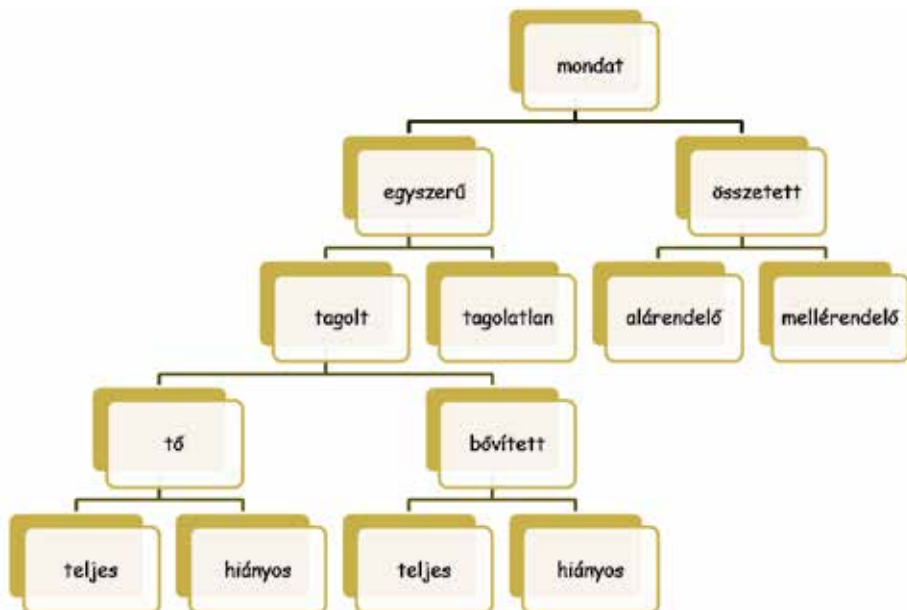
Például: *Esik az eső.*

- **bővített mondat** (szerepelnek benne bővítmények is)

Például: *A gyerekek a játszótéren hintáznak.*

- ### 2. Összetett mondat
- (két vagy több egymással összefüggő gondolat)

Például: *Leírtam a házi feladatot, megtanultam a verset.*

30. Olvasd el az állatmesét! Határozd meg, milyen mondatokat alkalmaz a mese szerzője!

A HOLLÓ ÉS A RÓKA

Sajtot talált a holló, fölvitte a fára.
Róka koma a sajtot nagyon megkívánta.

Magas a fa, magasan ül a holló rajta!
Csőréből a zsákmányát azért is kicsalja!

„Holló asszony – szól neki –, örülök, hogy látom;
nincs kegyednél gyönyörűbb madár a világon!”

Csönd. A holló nem felel, épp csak illeg.
Rá a róka: „Tollánál, természeténél nincs szebb!”

Fönn a holló hallgat, és szorítja a sajtot.
A róka vár, majd úgy tesz, mint aki elcammog.

Lép egyet, és morog, hogy a holló is hallja:
„De mit ér a szépség, ha rút hozzá a hangja!”

„Rút a hangom? – a hollót elfutja a méreg,
s károgni kezd: – Ez neked nem elég szép ének?”

„De még milyen!” – nevet a róka, és a sajttal,
mit a holló kiejtett, vidáman elnyargal.

(La Fontaine versét Rónay György fordította)

31. Olvasd el a verses mesét, azután próbáld meg úgy felolvasni, hogy az is megértse, aki most hallja először a mesét!

A RÓKA ÉS A GÓLYA

Meghívta a gólyát a róka egyszer ebédre,
s egy lapostányért tett, színig levessel elébe.
A gólya éhes volt, de hosszú csőre
miatt egy jóízű kortyot belőle nem ehetett.
A róka nézte, falt és nevetett.

Aztán a gólya másnap visszahíta a rókát.
Palackban gőzölt a sokféle ritka finomság.
A róka éhes volt, de csak szagolta az ételt:
nem fért a palackba az orra. Éhen maradt.
S a gólyáé lett a sok jó falat.

A lakoma végén mikor fölálltak:
„Remélem – szolt a gólya –, éppoly jónak találtad ebédem,
mint én tegnap a tiédet, barátom;
konyhádön tanult főzni a szakácsom.”
A róka csak nézett, s korgó gyomorral elszaladt.

(La Fontaine versét Rónay György fordította)

32. Nézd meg a rajzot! Írj egy rövid fogalmazást a tanult mondatfajták felhasználásával! Adj címet a fogalmazásodnak!

Keress példát a mondatok fajtájira a beszélő szándéka szerint! Írj ki két-két mondatot a szövegből!

MÁTYÁS KIRÁLY MEG AZ ÖREGEMBER

Egyszer Mátyás király nagy urakkal járta az országot. Kedves volt mindenkihez, nem nézte, ki-mi, megszólított mindenkit. Megszólított egy öregembert is. Az öreg valamikor a katonája volt. Egy-két szó után rögtön rá is ismert, mert Mátyás király megismerte esztendőök múlva is, hogy ki szolgált nála.

- Tisztességben öreg! – mondta a király.
- Köszönöm az asszonynak! – felelte az öreg.
- Hány pénzért dolgozol? – kérdezte a király.
- Hatért! – felelte rá az öreg.
- Hányból élsz?
- Kettőből!

– Hát négyet hová tesszel?

– A sárba dobom!

– Hány még a harminckettő?

– Már csak tizenkettő!

– Meg tudnád-e fejni a bakkecskét?

– Meg én!

Az urak csak bámultak. Egy szót se értettek ebből a beszédből. Látta ezt a király, s nevetve még azt mondta:

– Míg képet meg nem látod, addig meg ne magyarázd senkinek!

Azzal a király továbbment. Az urak utána. Rögtön tudakolni kezdtek:

– Mi szót váltott fenséged ezzel az öreg paraszttal? Nem értjük!

Felelt Mátyás király:

– Találjátok ki. Aki kitalálja, nagy jutalmat kap!

Az urak gondolkodtak, de hasztalan! Erre gyorsan visszamentek az öreghez. Körülvették kérték, unszolták, hogy magyarázza meg azokat a kérdéseket.

– Addig nem mondhatok semmit, míg a király képét nem látom – mondta az öreg.

– Hol? Milyen képét? – kérdezték az urak.

– Ami az aranypénzen van kinyomva – mondta az öreg.

Megállapodtak tíz aranyban.

Az öreg most már elkezdte a magyarázatot.

– „Tisztességben öreg!” – ez azt jelenti, hogy az asszony mossa rám a ruhát. Márpedig a tiszta ruha tisztesség. Ezért vagyok tisztességes. S azért mondtam, hogy köszönöm az asszonynak.

– De miért dobod a pénzt sárba? A hat közül négyet? – kérdezték az urak.

– Hat pénzt keresek. Kettőből magam élek, négyet a fiamra költök, az pedig annyi, mintha a sárba dobnám! – felelte az öreg.

– Hát ez mit jelent: „Hány még a harminckettő?”

- Megmondom tíz aranyért!
- Leolvasták az öregnek az urak azt a tíz aranyat is.
- Legénykoromban harminckét fogam volt, de most már csak tizenkettő van, ez azt jelenti – felelte nevetve az öreg.
- Már csak egy kérdés volt hátra. Az urak azért se sajnálták a tíz aranyat.
- Hát az mit jelent, hogy „a bakkecskéket hogyan fejed meg”?
- Az azt, ahogyan most az urakat megfejtem!

A SZÓSZERKEZETEK

szó szerkezet, alanyi-állítmányi, alárendelő, mellérendelő

A mondat nem szavakból, hanem szavak kapcsolatából, szó szerkezetekből épül fel.

A SZÓSZERKEZETEK FAJAI

1. Alanyi-állítmányi szó szerkezet (az alany és állítmány kapcsolata)

Például: Péter olvas.

2. Alárendelő szó szerkezet (egy fő mondatrész, az alaptag és ettől függő bővítmény, az alárendelt tag kapcsolata)

Például: könyvet olvas, szorgalmas Péter.

3. Mellérendelő szó szerkezet (azonos mondatrészek kapcsolata)

Például: Péter és Pál, ír és olvas, könyvet és füzetet.

33. Írd ki az alábbi szövegrészlet mondataiból az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket!

Gyöngyvirág még kevés volt az erdőben, de a kakukk már májust kiáltott. A bokrok alatt feketerigó szaladt, és a harkályok megkopogtatták az öreg fákat, mint az orvos a beteg ember hátát.

Szólt a kakukk, kopogott a harkály, s a nagy fák hamvaszöld sáttort tartottak az erdő fölé, hogy a visszhang el ne reppenjen idegen határba.

(Részlet *Fekete István* Fészekrablás c. művéből)

34. Alkoss mondatokat az alábbi szó szerkezetekkel! Határozd meg a szó szerkezet fajtáját!

képet fest, hétfőn és kedden, diákok és tanárok, madár énekel, szobában olvas, tágas szoba

35. Írd ki, és határozd meg a találós kérdésben a szó szerkezeteket!

Tavasszal kap levelet,
s ősszel kap csak választ,
de nem egyet, nem is kettőt,
hanem sok-sok százat.

(Fa)

Pénze van, de nem tudja,
Se nem ad, se nem vesz,
Meg sem gazdagodik.

(Hal)

Erdőn-mezőn láthatod,
meg is csíp, ha megfogod.
Feje mákszem, hasa bors,
lába vékony, mint a cérna,
s be szorgalmas, fürge gyors!

(Hangya)

Kiskoromban nyersen esznek,
Ízét adom a levesnek.
Barátom a petrezselyem,
Egy csomóba kötik velem.

(Sárgarépa)

Keresd ki a szövegből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket!

NAGYAPÓ EREJE

Jancsi a zsebébe tette a kalamárist. Mikorra hazatért, a szép szürke kabáton átütött a tinta.

Jancsit bizony jól megszidták, mert nehéz a tintát a ruhából ki-mosni.

És még este is erről beszélgettek.

– Ne búsulj Jancsi – mondotta nagyapó –, a tintának az a természete, hogy átmegy a szöveten. De ki gondolná azt, hogy a kréta még az asztal deszkáján is átmegy?

A gyerekek elképedve néztek nagyapóra.

– No talán nem is hiszitek? Itt a zsebemben a kréta. Itt meg az asztal. Hát most ide írok az asztalra egy keresztet. Fogadjunk, hogy átnyomom rajta.

S nagyapó csakugyan keresztet írt az asztalra.

– Most nézzétek meg a tenyeremet. Ugye, hogy nem krétás egyik se? Alája teszem az egyik tenyeremet az asztalnak, a másikkal nyomom a krétakeresztet.

És nyomta nagyapó, nyomta, dörzsölgette, míg csak a kréta el nem dörzsölődött egészen.

Elveszi akkor a tenyerét az asztal alól, hát ott a tenyerén a krétakereszt.

A gyerekek bámultak. Egyik se gondolt arra, hogy nagyapó az asztal alsó felére is írt titkon egy keresztet és azt nyomtatta bele a tenyerébe.

(Gárdonyi Géza)

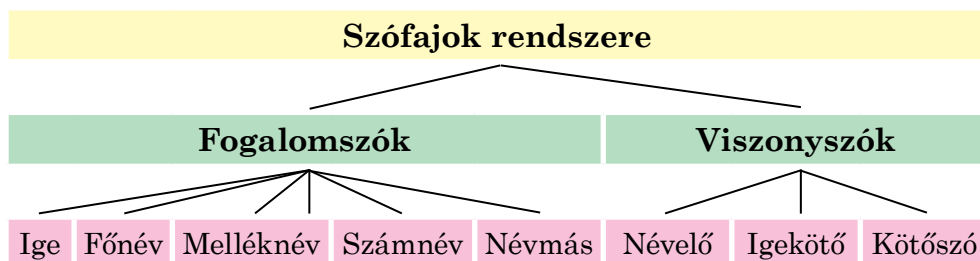
A SZÓFAJOK

fogalomszók, viszonyozók, mondatszók

36. Foglald össze a szófajokról tanultakat!

37. Olvasás közben biztosan felismerted a tanult szófajokat. Csoportosítsd a megadott szavakat!

Főnevek: -----

Melléknevek: -----

Számnevek: -----

Igék: -----

öt, fut, futam, sok, szalad, város, fehér, fogy, városi, sárga, sárgul, fehérít, takarít, nyeresmény, szaladgál, ötöd, szép, szépség, szépül, ragaszték, ragaszt, szál, száll, tölgy, tölgyes, kegyes

38. Olvasd el a szöveget!

...ahogy odakint múlt a tél hóval, köddel, időnként visszavágó keménységgel, úgy folyt az oktatás az akolban, a kis pumi iskolájában. És ez az iskola maga volt az élet, amelyet az öreg kutya viselkedésével írt elő. Az öreg Bogáncs nem magyarázott, hanem mutatta a lec-

két, mutatta a megoldást, és éles csaholásában világosan benne volt a tennivaló. A kiskutya pedig nem felejtett el semmit, különösen azokat a hibákat nem, amelyekért kikapott.

Mire a tél megrokkant, és ködökkel kendőzte tehetetlenségét, már mindent tudott, amit az akolban tudni kellett, és úgy viselkedett az élő és élettelen valóságokkal szemben, ahogy kellett.

(Részlet *Fekete István* *Bogáncs* c. regényéből)

1. Milyen főnevekkel és igékkel jellemzi az író az évszakot, az időjárást?
2. Mi hogyan szoktunk beszélni erről az évszokról, erről az időjárásról?
3. Hasonlítsd össze a *viselkedett* és a *viselkedés* szót! Melyik a főnév, melyik az ige?
4. Írj ki a szövegből 5–5 szót!
 Főnév rag nélkül: -----
 Főnév raggal: -----
 Ige: -----

39. Egészítsd ki egy vagy két **b**-vel a következő szavakat! Állapítsd meg a szófajukat, majd ekként csoportosítva írd is le valamennyit!

*tága..., hossza..., rása..., rossa..., ara..., kevese...,
 tö..., falá..., vére..., sze..., veré..., kido..., gyengé...*

Ige: -----

Főnév: -----

Melléknév: -----

Számnév: -----

40. Másold le és húzd alá azokat a szavakat, amelyek végén a **-k** a többes számot jelöli! 5 szóval alkoss mondatot!

berek, eprek, könyvek, szólások, barack, tálak, sisak, szándék, kosarak, maradék, tajték, gyerek, üvegek, szilánk, várak, kamrák, alak, halak, ruhák, kerek, kerék, kérek, képek

41. Olvasd el kifejezően a *Csörsz árka* című népmonda részletét!

... Amikor a **csatának** vége lett, Rád király nagy lakomát rendezett királyi **palotájában**. **Patakokban folyt** ott a bor, s akkora volt a jókedv, hogy még a sánta is táncra kerekedett. Egyedül Csörsz király nem táncolt, egyre csak a szép Délibábot, Rád király csodaszép

lányát nézte. Hiszen nézhette is, mert ilyen szépet még életében nem látott.

Addig-addig nézte a szép lányt, míg egyszer azt mondta a királynak:

– Országodat, népedet a pusztulástól megmentettem, mármost add nekem a lányodat, feleségül kérem.

– Legyen a tiéd, de csak úgy adom, ha vízen viszed haza.

Megértette a szót az avar király, hogyne értette volna! Mindjárt hozzáfogott egész **népével**: folyómedret ástak, hogy vízen vigyék haza az új asszonyt.

Folyt a munka éjjel-nappal, **mélyítették** a medret, ásták az árkot. Amint javában dolgoztak, egyszer csak nagy vihar kerekedett.

Csapkodott az istennyila, s hát egyszerre az ég tüzes villáma leütötte **lováról** Csörsz királyt. Az avarok királya abban a helyben meghalt...

Bontsd a kiemelt szavakat szóelemekre! Írd az egyes szóelemeket a megfelelő helyre a minta alapján!

Szótő

Kötőhangzó

Jel

Kötőhangzó

Rag

A CSÖRSZ-ÁROKRÓL

Az Alföldet nyugat-keleti, illetve észak-déli irányban átszelő kettős vonalvezetésű **Csörsz-árok**rendszer építését a néphagyomány a mesebeli Csörsz király nevéhez kötötte. A Csörsz-árok pontos keletkezése és funkciója a mai napig vita tárgyát képezi. Tájanként több elnevezése ismert: *Ördög árka, Avarárok, Ördögárok, Ördögborozda, Csörsz-árok, Rasponné útja, Ördögszántás, Kakasborázdá*. Az árkot 1067-ben említi először oklevél. Több mint 1600 évig maradványai jól láthatóak voltak. Az árokból és töltésből álló, faszerkezettel is megerősített védősáncsal az Alföldön megtelepedett szarmata törzsek építették körbe magukat északon és keleten, hogy a germánok északról fenyegető betörései ellen védekezzenek. Az árok a

IV. század utolsó évtizedéig a rómaiak előretolt védelmi vonala (limes Sarmatiae) volt és a népvándorlás miatt betörő barbár népek támadásai ellen védte a Római Birodalom békéjét. A védmű valószínűleg Nagy Konstantin római császár uralkodása idején épült, 324 és 337 között.

42. Rajzold át a táblázatot! Pótold az alábbi igék hiányzó alakját!

én	<i>tanulok</i>		
te		<i>főzöl</i>	
ő			<i>számol</i>
mi			<i>számolunk</i>
ti		<i>főztök</i>	
ők	<i>tanulnak</i>		

43. Írd le a szólásokat, majd húzd alá a képzett szavakat! Karikázd be a képzőket! Magyarázd meg a szólások jelentését!

Hol öt-hat ember jóllakik, a hetedik sem marad éhen.

Jól végzett munka minden gyarapodás talpköve.

A munka nemesít.

A munkával a vad is megszelídül.

Segítséggel jó a tanács.

44. Alkoss az igékből minél több névszót a megadott képzők segítségével!

-ás, -és -ság, -ség - ó, -ő

tanul, segít, fest, oktat, keres, néz, takar, készít

45. Olvasd el a szöveget! Írd ki belőle az igéket! A kiírt igéket tedd múlt időbe és jövő időbe! Határozd meg a szöveg közlésfajtáját!

ROBOGÓ SZEKEREK

Mennek a fuvarosok, a fekete dobosok a kerekeken éjszaka – a tanyai kutyaugatásokon át, tova! s a falusi zárt kapuk álmain át, tova! az úton a kétféle meredeken árny-hegyű jegenyesor innen is onnan is árakai mentén.

A gyerekek alszanak, elviszi őket a fuvalom az égbe, hol érik a csillag, e gömbölyű, de tövises alma, s a hold-fele kanyarog a hintafa bársonya, cifra szalagja, de virrad, a kicsi öcsik és hugok álmai hajnali légcsga fonatain újra le, földre pörögnek.

Súlyos muraközi ló dobog, a kövön a pata kopog, a paripa fölnyihog – a falon a ló feje, hó-színen a fekete, tovasuhan – ablakon és puha keszekusza mennyei álmokon átfut az árnyék.

Mennek a fuvarosok, aluszik a köpönyegük, ők maguk éberek – az úton, a kikeleti lombokon a szekerek erezete iramodik – ágyban a kisfiú és huga mennyei hintafa ágain ezer üvegizmű, salátabokájú, kakukkfejű tarka lovat lát.

(Weöres Sándor)

46. Írd le, és keress a következő melléknevekhez rokon értelműeket!

szép, okos, gyors, vidám, rossz, friss

47. Javítsd ki a helyesírási hibákat! Nevezd meg, milyen hangváltozások történtek! A helyes alakkal alkoss mondatokat!

bonttyuk, kenynyük, hunnyanak, szépíccse, dopta, fokhat, hífta, nésztük, tuggyuk

Másold le a szöveget minden lehetséges helyen elválasztva! Írd ki a szövegből a mellékneveket!

Sokáig sétáltunk a barátainkkal az erdőben. Még sohasem láttam ilyen szépnek a tájat. A fák sudáran nyúltak a felhőig, leveleik haragoszöldek, kérgük sötétbarna volt. A fák alatt selymes fű bújott meg, a fűszálak között néhány tompa virág nyílt ki. Messzire ellátunk, mert egy hegy tetejére másztunk fel, ahonnan végignézhettük a vidéket. A sok hegy között kicsi falu húzódott meg piros háztetőikkel, apró háztetőikkel, apró kertekkel, kanyargó utacskáival. Mindannyian megszerettük ezt a gyönyörű, szép falucskát.

A SZÓFAJOK KIALAKULÁSA.

A SZÓFAJ FOGALMA

szófaj, szófaji csoportok

A szó a nyelvnek olyan egysége, amelynek meghatározott hangalakja és meghatározott jelentése van. A hangalak az a betűsor, ami a jelentést felidézi bennünk.

Hosszú idő telt el addig, míg az ősember el tudta különíteni az érzékszerveivel felfogható valóságot a környezetében megfigyelhető változásoktól, cselekvésektől. Kezdett mindent megnevezni maga körül.

Később elkülönítette a tulajdonságokat és a számokat. Ekkorra ősünk már tagolt mondatokkal fejezte ki gondolatait, amelyekben különböző szavak kapcsolódtak egymáshoz. Kialakultak a *szófajok*. Sok tízezer év alatt jutott el az emberiség ahhoz, hogy a gondolatait a mai formában is ki tudja fejezni.

A nyelvhasználatban egyformán viselkedő, azonos szerepet betöltő, azonos célra szolgáló szavak osztályait *szófajok*nak nevezzük. A szavakat hasonló jelentésük, alaki viselkedésük, mondatbeli és szövegbeli szerepük alapján soroljuk *szófaji csoportok*ba.

Például:

- az **igék** cselekvést vagy történést, létezést jelentenek, egyformán ragozhatók, jelezhetők, a mondatban mindig az állítmány szerepét töltik be;

- a **főnevekkel** valakit vagy valamit nevezünk meg;
- a **melléknévvel** a főnév tulajdonságát;
- a **számnévvel** pedig annak számát fejezhetjük ki.

Minden szó beletartozik valamely szófaji osztályba.

48. Keress a szövegben 10 főnevet, majd 3 igét! Írd le az igék múlt idejű alakját! Határozd meg a személyüket és számukat!

A legelő még napfényben úszik, bár a bokrok árnyékának hosszú már a szoknyája. A falka szétterülve, Csámpás egy kis fa alatt ácsorog. Jancsi pedig nagy elmerüléssel farag valamit.

Galamb visszafelé int, és Bogáncs azonnal a háta mögé kanyarodik, bár toporzékol benne a vágy: rohanni, rohanni!

A számadó komoran felemeli ujját, és Bogáncs lelapul, bár majd szétveti a csaholás ingere.

És elindulnak.

Először Csámpás néz fel, aztán a vezérürü, aztán Jancsi.

Jön az öreg, komótosan botozva, s amikor megáll, s subáját a földre csúsztatja, Bogáncs odaül a suba mellé. Ül, de lábai mozognak, farka reszket, és szeme, okos, ragyogó szeme Jancsin van. Jancsin, aki elindul feléjük.

(Részlet *Fekete István* Bogáncs c. könyvéből)

49. Másold le a verset! Húzd alá a főneveket!

Nyári napnak alkonyúlatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál
Ott, hol a kis Túr siet beléje,
Mint a gyermek anyja kebelére.

A folyó oly símán, oly szelíden
Ballagott le parttalan medrében,
Nem akarta, hogy a nap sugára
Megbotolják hajjai fodrába'.

Domahidi Klára: Este a tanyán

Síma tükrén a piros sugárok,
(Mint megannyi tündér) táncot jártak,
Szinte hallott lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyúk pengése.

Ahol álltam, sárga fövény-szőnyeg
Volt terítve, s tartott a mezőnek,
Melyen a levágott sarju-rendek,
Mint a könyvben a sorok, heverték.

(Részlet *Petőfi Sándor A Tisza* c. verséből)

50. Képezz új szavakat a megadott szavakból úgy, hogy más szófajúak legyenek! Tüntesd fel az új szavak szófaját!

emel, ver, jár, tervez, nap, alap, darab, szem, egy, sok

51. Írj minél több hangutánzó igét! Alkoss velük egy rövid történetet!

Pótold a következő melléknevekben a hiányzó **j** vagy **ly** betűt!

komo..., ...óságos, sú...os, bá...os, dö...fös, ...ukas, ...ámbor, seké...

- 1.** Írd le a **j**-s mellékneveket középfokban!
- 2.** Írd le az **ly**-os mellékneveket felsőfokban!

A SZÓFAJOK RENDSZERE

fogalomszók, viszonyyszók, mondatszók

A szófaj olyan nyelvi kategória, amelyben a megjelenési forma, a szó, illetve az általa képviselt szófaj azonosítása nem okoz gondot. Felosztásnál a következő szempontokat vesszük figyelembe:

- a szó alakját (a szófajok toldalékfelvevő képessége);
- jelentését (szótári jelentés);
- mondatbeli szerepét (milyen mondatrész szerepét töltik be a mondatban).

A nyelvünkre jellemző szófajokat a következő három nagy csoportba oszthatjuk: **fogalomszók, viszonyyszók, mondatszók.**

A **fogalomszók** (alapszófajok) önálló fogalmi jelentéssel rendelkeznek, önállóan mondatrészek lehetnek, kaphatnak ragokat és jeleket.

FOGALOMSZÓK

- **Ige** (*jön, esik, van*)
- **Névszók:**
 - Főnév** (*ház, vas, élet*)
 - Melléknév** (*jó, nagy, lapos*)
 - Számnév** (*három, harmadik, harmad*)
 - Névmás** (*én, az, enyém*)
- **Határozószók** (*kinn, így, bárhogya*)
- **Igenevek:**
 - Főnévi igenév** (*jönni, menni, aludni*)
 - Melléknévi igenév** (*járó, megírt, elvégzendő*)
 - Határozói igenév** (*futva, tudván*)

A **viszonyzó** (segédző) csak viszonyjelentéssel rendelkeznek, önállóan nem mondatrészek, de azokhoz kapcsolódnak.

VISZONYSZÓK

Névelő (*a, az, egy*)
Névutó (*alá, óta, miatt, végett*)
Kötőszó (*és, vagy, mert*)

A **mondatszók** önállóan vagy tagmondatként tagolatlan mondatok lehetnek, a mondatnak nem szerves részei, nem mondatrészek és nem fejeznek ki mondattani viszonyítást.

MONDATSZÓK

Módosítószó (*talán, nem, ne*)
Igekötő (*ki-, el-, össze-*)
Indulatszó (*jaj, oh*)

Tanulmányaidból már tudod, hogy a mondatok szerkezetük szerint lehetnek egyszerűek és összetettek, a beszélő szándéka szerint pedig kijelentő, kérdő, óhajtó, felkiáltó és felszólító mondatok.

Alapszófajok közül a szövegalkotás legfontosabb szófaja az **ige**. Az igék biztosítják a szöveg mozgalmasságát, az események előrehaladását.

A **főnév** a szövegalkotás másik fontos szófaja. A főnevekkel nevezzük meg a szöveg témáját.

A szófajok a nyelvhasználatban jobbra egyformán viselkedő, azonos szerepet betöltő és azonos célra szolgáló szavak osztályai, csoportjai. A szófaj a legáltalánosabb nyelvi kategória, amelyet a *szavak jelentése, mondatbeli szerepe, bővíthetősége és alaki viselkedése* határoz meg.

I. ALAPSZÓFAJOK			
NÉVSZÓK			
FŐNÉV			
KÖZNÉV		TULAJDONNÉV	
egyedi név: <i>könyv</i> anyagnév: <i>zsír</i> gyűjtőnév: <i>nép</i> elvont név: <i>igazság</i>		személynév: <i>Péter</i> állatnév: <i>Bundás</i> földrajzi név: <i>Ungvár</i> intézménynév: <i>Ungvári Nemzeti Egyetem</i> cím: <i>Nemzeti dal</i> márkanév: <i>Lada Samara</i> kitüntetés: <i>Nobel-díj</i>	
MELLÉKNÉV			
Külső tulajdonság	Belső tulajdonság	Állapot	Származás
<i>magas</i>	<i>szorgalmas</i>	<i>beteg</i>	<i>ungvári</i>
SZÁMNÉV			
Határozott		Határozatlan	
tőszámnév: <i>öt</i> sorszámnév: <i>ötödik</i> törtszámnév: <i>ötöd</i>		<i>kevés</i> <i>több</i>	

NÉVMÁS		
Csak főnevet helyettesít	Főnevet, melléknevet, számnevet helyettesít	
személyes névmás: én, te, ő birtokos névmás: enyém, tied, övé visszaható névmás: magam, magad, maga kölcsönös névmás: egymás	mutató névmás: ez, olyan, ennyi kérdő névmás: ki?, milyen?, mennyi? vonatkozó névmás: aki, amely, amilyen határozatlan névmás: valaki, néhány általános névmás: mindenki, semennyi	
IGE		
Cselekvés	Történés	Létezés
olvas, farag	szakad, esik	van, lesz
IGENÉV		
Főnévi	Melléknévi	Határozói
írni, dolgozni, olvasni	folyamatos: járható (út) befejezett: védett (növény) beálló: adandó (alkalom)	állva, látván
HATÁROZÓSZÓ		
Hely: elöl, otthon, innen, kint Idő: most, délután, idén, valamikor Egyéb körülmények: együtt, így, mindenütt		
II. VISZONYSZÓK		
NÉVELŐ		
Határozott	Határozatlan	
a, az	egy	

NÉVUTÓ					
Helyviszony		Időviszony		Ok	Cél
mögött, mögé		óta, kezdve		miatt	végett
KÖTŐSZÓ					
Mondatrészeket köt össze			Tagmondatokat köt össze		
és, vagy			hogy, mert		
IGEKÖTŐ					
Módosítja a jelentést			Megváltoztatja a jelentést		
ki (megy)			össze (megy a tej)		
SEGÉDIGE					
Kijelentő mód jövő idő			Feltételes mód múlt idő		
(tanulni) fog			(tanult) volna		
III. MONDATSZÓK					
INDULATSZÓ					
Érzelem		Akarat	Állatterelő	Hangutánzó	
fúj!		nosza!	hess!	reccs!	
MÓDOSÍTÓSZÓ					
Bizonyos- ság	Bizony- talan- ság	Kérdés	Tagadás	Tiltás	Óhaj
persze	talán	vajon?	nem	ne	bárcsak

52. Mi minden jár? Mit jelentenek az alábbi kifejezések? Értelmezd őket!

a gyerek jár, az óra jár, az óra jól jár, a gép jár, a villamos nem jár, járja az erdőt, munkába jár, iskolába jár, táncot jár, csinosan jár, jár a szája, gyorsan jár a keze, gyorsan jár az esze, jár az újság, estére jár az idő, a próba sikerrel járt, kedvében jár, a saját esze után jár, rájár a rúd, kálváriát jár stb.

53. Írd le, és határozd meg a szavak szófaját! Emeld ki a kakukktójást!

a) repülés	b) beleönt	c) motorház	d) víziló
kocsiülés	végigönt	szülőház	cselló
pótülés	köszönt	körömház	hintaló
erkélyülés	felönt	bolház	versenyló
páholyülés	átönt	áruház	hátasló

54. Olvasd el a szöveget! Határozd meg a szöveg stílusát és közlésfajtaját! Milyen szófajt alkalmaz a legtöbbször az író?

Sovány, rossz tartású, erős botra támaszkodó, nehezen járó fiú vagyok ebben az időben. Nem túlságosan rokonszenves alak. Arcom sápadt, vékony, hajam hosszú, s bizonyos kísérletezések után, hogy vajon fölfelé fésülve s laposra nyírva, avagy oldalt fésülve viseljem-e, abban állapodom meg, hogy hosszúra hagyva hátrafésülöm, mint ma is. Olykor kis bajuszt viselek, olykor meg leborotválok, viszont barkót hagyok. Kezem finom, gyenge. Hangom éles, kellemetlen. Télen-nyáron nyitott ingnyakkal, kesztyű nélkül járok, ha hideg van, fölveszem szűk, tobákszinű kabátomat, melyet apáméból alakítottak. Így baktatok az utcán, duzzadó zsebemben iskolakönyveimből kitépett lapok és füzetek, hónom alatt könyvtári könyvek. Igen, és szemüveget is viselek, mert kisdiák korom óta erősen rövidlátó vagyok. Ez arra jó, hogy csak azokat ismerjem meg, akiket éppen akarok.

Pénzem soha sincs, pedig csakhamar tanítványt is vállalok, hogy könyvéhségemet s mozirajongásomat kielégíthessem, meg dohányt vegyek. Mindamellet mélyen megvetem a nyárspolgárokat, amint romantikus költőhöz illik, undorodom a nehéz háborús világban örökké panaszkodó asszonyoktól, a fizetésük beosztásán kínlódó tisztviselőktől, a folytonos rémüldözésektől: hogyan élünk meg, mi-ből élünk meg. Szó szerint veszem az Evangélium tanácsát a mindennapok gondjáról, de azért fél éjszakákon át töröm a fejem, honnét vehetnék pénzt könyvekre.

(Részlet *Kodolányi János* Süllyedő világ c. művéből)

55. Írd ki a szövegből a főneveket!

EZ AZ OTTHON

... Minden embernek módja van hozzá. Egy szűk padlásszoba is lehet otthon. Egy pince is. Még egy gallyakból összetákolt sátor is

otthon lehet. Ha az ember önmagából is hozzáad valamit. Elég egy szál virág, amit az útszélen találtál. Egy fénykép, amit éveken keresztül hordoztál a zsebedben. Egy könyv az asztalon. Egy ébresztőóra. Mit tudom én: ezer apró kacat ragad az emberhez útközben. A fontos az, hogy érezd: jobbra és balra Tőled áll a világ, a maga szépségeivel, és a maga csúnyaságaival. Süt a nap, esik az eső, szelek járnak és felhők futnak a széllel. Vannak virágok és fák és patakok és emberek. Valahol mindezek mögött van az Isten és Ő igazítja a virágokat, a fákat, a patakokat és az emberek közül azokat, akik neki engedelmeskednek. És mindezeknek a közepén itt ülsz Te, egy széken, egy asztal előtt. És ez a szék és ez az asztal ma a Tied. Ma. Ez a fontos. És körülötted szép rendben a többi: a virágok, a fák, a felhők, Isten bölcsessége és az emberek kedves balgaságai, ma mind a Tied. És jól van ez így. Mert hiszen az ember úgyis elég keveset él. És még az is jó, hogy keveset él. Ha mindezt érezni tudod: nem vagy otthontalan a világon.

(Részlet Wass Albert Otthon c. művéből)

56. Szótagolva másold le azokat a szavakat, amelyeknek a leírása eltér a kiejtéstől!

*állja, figyelje, hordja, hozza, pettyes, gyűjtse,
földje, csendje, kérdi, hosszú, csalogatják, fűzze*

Ír egy rövid fogalmazást a kép alapján! Adj címet a szövegednek! A szöveged tartalmazzon hangulatfestő szavakat!

Húzd alá fogalmazásodban a hangulatfestő szavakat, határozd meg a szófaját!

A KETTŐS ÉS AZ ÁTMENETI SZÓFAJÚSÁG, A SZÓFAJVÁLTÁS

átmeneti, kereszteződő, kettős és alkalmi szófajú szavak

57. Vizsgáld meg a következő mondatok kiemelt szavait, kérdések segítségével határozd meg a szófajukat!

1. **Vasárnap** pihenünk. 2. A **vasárnapjaink** szépek lesznek. 3. A **tanuló** ellenőrző dolgozatot ír. 4. A szorgalmasan **tanuló** diák jó eredményre számíthat. 5. Az **angol** turisták városnézésre indultak. 6. Ismerd meg az **angolok** teázási szokásait! 7. **Túl** korán érkeztem. 8. Hol volt, hol nem volt, az Óperenciás tengeren is **túl**... 9. A vőlegény „**igen**”-t mondott. 10. **Igen** erős szelet ígérnek a meteorológusok. 11. Nem enged a **negyvennyolcból**. 12. **Negyvennyolcból** hiányzott nyolc. 13. A gyerek **okosakat** mondott. 14. Az **okosakat** előre ültették, hogy jobban lássanak.

A mondatok elemzése során láthattad, hogy a kiemelt szavak több szófaj jellemző jegyeit is hordozhatják. Sok olyan szavunk van, amely egyszerre több szófaji csoportba is beleillik, vagy alkalmilag más szófaji kategóriába is sorolható. Ezek a szócsoporthoz az **átmeneti és kereszteződő szófajok**, valamint a **kettős, hármas szófajú szavak**. A mondatban mindig el lehet dönteni, hogy melyik szófaji értékben szerepelnek.

• **Átmeneti szófajokról** akkor beszélünk, ha egy szócsoporthoz tagjai egyszerre több szófajta jellemző vonásait elválaszthatatlanul, összefonódva mutatják. Átmeneti szófajok az **igenevek**.

Például: főnévi: *látni, menni*

melléknévi: *látó, látott, látandó*

határozói: *látva, látván*

• **Kereszteződő szófajúságról** akkor beszélünk, ha egy-egy szócsoporthoz tagjaiban több szófaj tulajdonságait is felismerjük, és az érintett szófajokba külön-külön is jól beillenek. Kereszteződő szófajúak a **vonatkozó névmások** és a **vonatkozó névmási határozószók**.

Például: *aki, ami, ahány* – lehetnek vonatkozó névmások és kötőszók

utáni, melletti – lehetnek névutók és melléknevek

bennem, mellőlem, mögém – ragos személyes névmások, de lehetnek határozószók
mikor – vonatkozó névmási határozószó

• **Kettős szófajú** az a szó, amely jelentése, mondatbeli és alak-tani viselkedése alapján több szófajba is beletartozik, de az adott szöveggörnyezetben **mindig eldönthető**, hogy ott éppen milyen szó szerepét tölti be.

Például: *Este mulatunk. Hívös ez az este.*

A kettős szófajú szavak a mondatban csak egy szófaji értékben jelenhetnek meg.

• **Alkalmi szófajváltásról** akkor beszélünk, ha egy tiszta szófajú szó alkalmyszerűen más szófajta módjára viselkedik.

Például: *kígyó természetű, lesz majd nemulass*

58. Határozd meg az alábbi mondatok aláhúzott szavainak szófaját!

Itt ül az olasz. Az olasz nyelv szép.

A kutya az ember barátja. Kutya rossz természete van.

A róka a nyulat üldözi. Rókább a rókánál.

Nincs semmim. Nagy úr a nincs.

Szabad nép él szabad hazában. Szabad megtennünk?

Holnap már tudok pihenni. A holnapjaink boldogabbak lesznek.

A zöld pulóvert vette fel. A zöld a kedvenc színe.

Csomókat kötött a fonalra. Két csomó hagymát vettem.

Egy csomó feladatom van még.

Még százasom sincs. Százas címletekben kapta meg a pénzt.

59. Írj annyi mondatot az alábbi szavakkal, ahány szófaji csoportba tartozhatnak!

költő, magyar, fekete, otthon, vasárnap, egyszer

Alkoss mondatpárokat a *reggel, este, délelőtt, ma, tegnap* szavakkal! Az egyikben határozószó, a másikkban főnév legyen a szófajuk!

beteg, vár, író

A FŐNÉV

A FŐNÉV FOGALMA ÉS FAJAI

köznév és tulajdonnév

60. Olvasd el a következő szöveget! Figyeld meg a kiemelt szavakat! Mi mindennek van neve?

Az **Ung völgyében**, az **Uzsoki-hágóig** vezető **út** mentén, magas vulkanikus **sziklahegy tetején** található a **nevickei várrom**. A **várnak** fontos stratégiai **szerepe** volt: a **Vereckei-** és az **Uzsoki-hágóhoz** vezető **út** ellenőrzése. A **vár** mindenkor az **ungvári vár birtokosainak tulajdonát** képezte.

Számos **legenda**, **monda** fűződik a **várhoz**. Itt élt a kegyetlen **Denikő**, a **varázserővel** bíró **amazon**, aki pogány **módra** sanyargatta a **környék népét**. A **néphagyomány** szerint a **vár** építésekor a **mész** közé **anyatejet** kevertetett, hogy ellenállóbbak legyenek a **falak**. Csak **Mátyás királynak** sikerült megfékeznie, **párviadalban** győzte le.

(Irka)

Láthatod, a szöveg egyik leggyakrabban használt szófaja a **főnév**. Nagyon sokféle jelet és ragot kaphat. Jelentéstartalmából hiányzik a mozgás és a változás eleme. Ezért olyan gyakori a leírásokban.

Ha mi beszélünk egy utazás vagy kirándulás élményeiről, mi is azt mondjuk el, amit láttunk, tapasztaltunk. Elbeszéléseink főnevei szintén az érzékszerveinkkel felfogott valóság egyes részleteit, jelenségeit közvetítik.

Vajon csak azt ismerhetjük meg a világból, amit látni vagy hallani? Hogyan válaszolnánk erre a kérdésre, ha elolvassuk a következő versrészletet?

*S erény vagy bűn, öröm
vagy bánat miben élt,
Sírjánál írva lesz,
A nép ítéletén.*

(Részlet Vörösmarty Mihály Az ember élete c. verséből)

Nemcsak a költők, hanem mi is sokszor beszélünk olyasmiről, amit nem lehet látni, érzékszerveinkkel nem lehet tapasztalni, de mégis tudjuk, hogy van. Amikor a gondolatainkban és az érzéseinkben létező valóságról beszélünk, akkor is főneveket mondunk.

Amit a világból megismerünk, főnévvel nevezük meg.

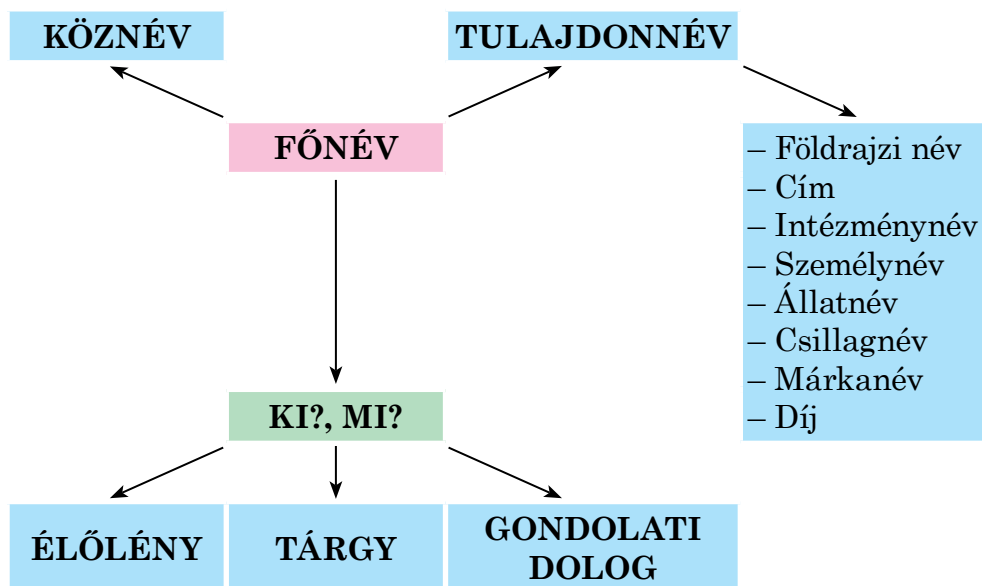
A főnév a valóságban is létező, vagy ilyennek képzelt élőlények, élettelen tárgyak vagy gondolati dolgok nevét jelöli. A főnév a mondatban legtöbbször az alany szerepét tölti be.

A főnevek jelölhetnek valóságos vagy ilyennek gondolt fogalmakat (*vár, amazon*), ezek a **konkrét főnevek**. A főnevek megnevezhetnek elvont fogalmakat, jelenségeket is (*szerep, varázserő*), ezek az **elvont főnevek**.

A főnév két fajtája a **köznév** és a **tulajdonnév**. A köznév több egyforma dolog közös neve (pl. *út, sziklahegy* stb.), a tulajdonnév valakinek vagy valaminek a saját, megkülönböztető neve (pl. *Ung, Denikő* stb.).

A főnév élőlényeket (ember, állat, növény), (érzékszerveinkkel tapintható) tárgyakat, jelenségeket, (gondolatainkban létező) fogalmakat megnevező szófaj. Kérdései: ki?, mi? Két fajtája a köznév és a tulajdonnév. A tulajdonneveket a köznevektől nagy kezdőbetűvel különböztetjük meg.

61. A legtöbb főnév végén hosszú **ú, ű** fordul elő, vannak azonban kivételek. Melyik szó végén kell kitenned vagy javítanod az ékezetet?

alku, boru, áru, ágyu, dugattyu, borju, fiu, kátyu, gyanu, batyu, koszoru, daru, hamu, tanu, szu, eskü, Samu, gyüszü, gypü, lapu, adu, betü, csengettyü, Icu, szivattyu, pörgettyü

62. Egészítsd ki a hiányzó magánhangzóval a következő jótanács szavait!

Jól jegyezd meg, kedves komám, Samu!

alk..., ár..., baty..., dar..., fal..., gyal..., ham..., kap..., sar..., zsal...,

mindegyik végén az.....!

63. Sorold betűrendbe a következő szavakat, másold le!

1. béka, macska, zsiráf, cica, kutya, egér, hal, tigris, oroszlán, krokodil

2. Budapest, Szekszárd, Debrecen, Siófok, Kistarcsa, Kárpátalja, Cegléd, Pécs, Győr, Miskolc, Esztergom

3. autó, alma, atlasz, ananász, ajtó, anyu, apu, anyó

4. medve, manó, meleg, móka, Misi, Mari, majom, mulat, mama

5. Juhász Gyula, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Móra Ferenc, Fehér Klára, Zelk Zoltán, Benedek Elek, Arany János

64. Írd le a szósorokat, majd húzd alá a többes számú főneveket!

nézek, írok, betűk, tollak, szállók, utak, nyak, sakk, gyíkok, hidak, vizek, hiszek, gyűrűk, hüllők, kakukk, köpenyek, kiállítások, könyvek, rakodik, rejtőzik, rikkantottak, szegfűk, vízilovak, tyúkok, patak, könyvek, írók, úszik

Írd ki az alábbi szavak közül a **-t** ragos főneveket!

vesszőt, alagút, tollat, állít, tolat, autót, bakancsot, befőtt, biccent, csillagot, dicséret, díjat, esőt, köszönt, függönyt, hirdet, húst, kiáltást, koccint, kesztyűt, vizet, hidat, nyulat, nyilat, négyzet, nyit, őrt, odút, rút, lesújt, súlyt, sült

A KÖZNÉV FAJTÁI

konkrét és elvont főnevek

A köznév általános fogalmat nevez meg, több egyforma dolog közös megnevezése. Kérdése: **ki?, mi?, kik?, mik?, mit?, kiből?** stb. A közneveket mondaton belül általában **kisbetűvel** kezdjük.

A köznév lehet:

- 1. KONKRÉT főnév:** valóban létező, vagy ilyennek képzelt dolgok stb. nevei.

Például: *gyerek, asztal, patak, ház, kutya, palota* stb.

A konkrét főnév lehet:

- **Egyedi név:** egyes számban egyetlen dolgot jelöl, hasonló egyedek közös neve.

Például: *ruha, fiú, kutya, könyv*

- **Gyűjtőnév:** több egyedből álló csoport neve, amely egyes számban is az egészet jelenti.

Például: *lakosság, hegység, erdő, nép, katonaság*

- **Anyagnév:** a megnevezett anyag legkisebb része ugyanolyan, mint az egész.

Például: *vas, fa, műanyag, tinta, zsír, liszt*

2. ELVONT főnév: önmagukban nem létező elvont fogalmak, a mindig valamihez tartozó cselekvés megnevezői.

Például: igazság, jog stb.

65. Olvasd el a szöveget! Határozd meg közlésfajtáját! Írd ki a szövegből a főneveket, zárójelben tüntesd fel a fajtáját!

Az őszi sok munkát ad a földeken gazdálkodó embereknek. Azzal, hogy betakarították a termést, felszedték a krumplit, zöldséget, cukorrépát, céklát, leszüretelték a szőlőt, a téli almát, körtét, nincs vége a mezőgazdasági munkáknak.

Felszántják, megtrágyázzák az elfáradt talajt, hogy az elkövetkező évben is jó termést hozzon, majd bevetik gabonával. A vetőmagok a téli hótakaró alatt szunyadnak, majd tavasszal a nap melengető sugarai hatására szépen kizöldülnek. Nyár közepére, végére újra termést hoznak, amit learatnak, leszednek. Ez a körforgás évről évre megismétlődik.

66. Javítsd ki, és írd le helyesen a következő egyedi neveket!

bakkancs, szöllő, köppen, kívánság, vizilabda, bujóska, dícséret, póstás, utikönyv, kőrút, tűzijáték, ígéret, kőröztől

67. Másolás közben pótolod a következő köznevekben a hiányzó **j** és **ly** betűt!

ünnepé..., ...égpálya, ibo...a, he...esírás, óha..., mé...ség, te...fől, tenge..., mo...irtó, sü...edés, zsiva..., karva..., für..., kasté..., laká...

68. Keresd ki a szövegből a főneveket, határozd meg a fajtájukat!

A gombaszedés mindenkor kedves szórakozásom volt. Nem az asztalért szedtem, hanem valami érdekeset éreztem a keresgélésben és a rábukkanásban.

A legelő egy kis futamodásnyira volt tőlünk, s eső után bőven termett ott az illatos, vörhenyes csibegomba. Szárazságban meg a pöffeteg fehérlett mindenfelé. Élvezett volt erre rálépni s elpukkantani.

De legjobban a csiperkegombának örültem. Ha jót találtam, mindig gyönyörködtem a fehérségében, alsó gyöngye pirosságában és az illatában.

(Részlet Gárdonyi Géza gyermekkori emlékeiből)

69. Írd le minden lehetséges helyen elválasztva az alábbi közneveket!

rendőrség, visszhang, feladat, vasútállomás, kisasszony, könyvtár

70. Csoportosítsd az alábbi közneveket a tanult szempontok szerint!

vas, tömeg, kapu, tudás, virág, csontozat, kő, bűn, fa, gondolkodás, katonaság, nádas, víz, igazgató, nyáj, jóság, tej, ménes, ház, mérnök, béke, tinta, konda

1. Sorold be az alábbi főneveket a konkrét és az elvont főnevek csoportjába!

becsület, kormány, tündér, metafora, király, forradalom, gyümölcs, tűz, fizika, tavasz, boszorkány, diákság, fáradtság

2. Konkrét vagy elvont főnév az *írás* az alábbi mondatokban? Gyűjts hasonló példákat!

Az írás fárasztotta. Átvette az írást.

A TULAJDONNÉV FAJTÁI ÉS HELYESÍRÁSUK

személy-, állat-, földrajzi, égitest, intézmény-, márka-
név, cím

A tulajdonnév valakinek vagy valaminek a saját, megkülönböztető neve.

A tulajdonnevek fajtái:

- Személynév (*István, Ágnes*)
- Állatnév (*Bodri, Ráró*)
- Földrajzi név (*Alföld, Balaton, Budapest*)
- Égitestek nevei (*Nap, Föld*)
- Intézménynév (*Magyar Olimpiai Bizottság*)
- Címek (*Légy jó mindhalálig*)
- Márkanevek (*Opel, Adidas*)

A SZEMÉLYNEVEK

A tulajdonnevek közül a leggyakoribb és legismertebb az emberek neve: a **személynév**.

Például: *Zsuzsa, Aladár, Emma* stb.

A mai magyar személynevekben kétféle név kapcsolódik össze. Az első a **családnév** vagy a **vezetéknév**, a második az **utónév** vagy **keresztnev**. Vannak kettős vezetéknévek is (pl. *Nemes Nagy Ágnes*). Találkozhatunk kettős keresztnévvel is. Ezt a formát azok választják, akik egy gyakori nevet kívánnak második keresztnévvel megkülönböztetni (pl. *Szabó László Tamás*). A személynevet a magyarban a családnév után írjuk. Sok más nyelvben a személynév kerül az első helyre. Az ember a születése után a saját személynevét tanulja meg először.

Megkülönböztethetjük az embereket a *becenevük* (pl. *Pisti, Kati, Peti*) és *ragadványnevük* (gúnynevük) (pl. *Dugó, Szöszi* stb.) alapján is.

A személynevek minden elemét nagy kezdőbetűvel írjuk.

A SZEMÉLYNEVEK HELYESÍRÁSA

❖ A történelmi nevek védelme érdekében a régi magyar családnevek eredeti alakját általában megőrizzük: *Beöthy*, *Verseghy* stb.

❖ Ma élő személyek is viselnek történelmi családneveket, amelyek természetesen az anyakönyvben rögzített alakjukban használandók. Ezek eltérhetnek a régi család vagy a történelmi személy nevének írásmódjától: *Teleky* – *Teleki*, *Rákóczy* – *Rákóczi* stb.

❖ A kettős családnevek tagjait az újabb anyakönyvi jogszabályok szerint kötőjellel kell összekapcsolni (pl. *Bajcsy-Zsilinszky*, *Emródy-Somogyi* stb.).

❖ A régi jelzős családnevekben a jelző és a tulajdonképpeni név közé nem teszünk kötőjelet (pl. *Csokonai Vitéz*, *Kőrösi Csoma* stb.).

❖ A magyar személynevekhez ugyanúgy közvetlenül, azaz kötőjel nélkül illesztjük a toldalékokat (ragokat, jeleket, képzőket), mint a közszavakhoz (pl. *Kossuthhoz*, *Táncsics Mihálynak* stb.).

❖ A mássalhangzóra végződő személynevek *-val*, *-vel* ragos formájának írásában a következőképpen járunk el:

- a) ha a név rövid mássalhangzót jelölő betűvel végződik, akkor ezt a betűt megkettőzzük: *Nándorral*, *Lőrincsel* stb.;
- b) ha a régies betűre végződő családnevekhez kapcsolódnak ezek a ragok, a régies betűt változatlanul hagyjuk, s a ragot hasonult alakjában kapcsoljuk hozzá (pl. *Rátzcal*, *Kossuththal* stb.);
- c) ha a családnév hosszú mássalhangzóval végződik, akkor a hasonult alakot kötőjellel kapcsoljuk hozzá (pl. *Papp-pal*, *Kiss-sel* stb.).

71. Olvasd el *Kálmán Béla* gondolatait! Mondd el a szöveg tartalmát!

A NEVEK VILÁGA

Minden tulajdonnév végső soron köznévből származik. Így minden személynévnek és helynévnek volt eredetileg jelentése is. Mivel azonban a személynevek és helynevek rendszerint több évszázados vagy évezredek múlta tekinthetnek vissza, egy-egy helynév vagy személynév gyakran csak értelmetlen, pusztán hangsor a mai ember számára. Vezetékneveink csupán néhány száz évesek, ezért sok érthető közülük, mint Kovács, Nagy, Fazekas, Veres, Arany. Sokat viszont csak a szakember tud megfejtetni, mint Bartók, Balla, Dékány, Gerencsér, Molnos, mert ma már elavult szavakból vagy tájszavak-

ból keletkeztek. Számos, nálunk is használatos név idegen nyelvből való, mint Novák, Hirt, Valentini. Keresztneveink nagy része végső soron héber, görög, latin vagy germán eredetű, kisebb részük szláv vagy török. Az eredeti keresztnevek száma elég csekély. A legtöbb ember nem maga választja meg a nevét. Vezetéknévét apjától öröklí, keresztnevét rendszerint szülei határozzák meg. Esetleges ragadványnevét az a közösség ruházza rá, amelyben él. Nevét azonban hivatalosan is megváltoztathatja, egyesek, főleg művészek pedig álnevet (művészi nevet) választanak maguknak.

A helyneveket rendszerint egy közösség adja, hogy a természetben könnyebben tájékozódhasson. Mivel a nagyobb vizeket, hegyeket már az ősi időkben elnevezte valamilyen emberi közösség, ezek a nevek pedig az évezredek folyamán egyik néptől a másikra öröklődtek, nem mindegyiknek a nevét tudjuk megfejteti, sőt gyakran azt sem tudjuk eldönteni, milyen nyelvű népcsoport nevezte el (Dráva, Tisza, Abruzzók).

(Részlet *Kálmán Béla* könyvéből)

Gyűjts minél több foglalkozást jelölő családnevet!

72. Írd le betűrendben az alábbi tulajdonneveket!

Kovács Péter, Gaál Ferenc, Tóth Géza, Kiss Péter, Kovács Anna, Molnár Zoltán, Fazekas Elemér, Erdős István, Nagy Géza, Jónás Tibor, Kerekes Endre

73. Írd le a következő, régies betűt tartalmazó családnevek **-val**, **-vel** toldalékos alakját!

Kováts, Rácz, Móricz, Tóth, Madách, Csáth, Damjanich

74. Az alábbi mondatokban egy-egy keresztnév van elrejtve. Keresd meg ezeket a neveket! Milyen mondatfajtákat ismertél fel?

Hová koslatsz? Ellapátoltad a havat? Nem meri közölni velem. Ugye az esetet látta más is? Jogos volt a kérdése, de választ nem kapott. Mennyi babér terem ma számunkra? Ennyire nem volt éber talán soha. Messze távol galambok szállnak. Ki látott már oly sok esőt, amennyi az idén esett!

75. Olvasd el kifejezően a szöveget! Milyen a közlésfajtája és a stílusa! Figyeld meg a szövegben előforduló tulajdonnevek helyesírását!

VÉRSZERZŐDÉS

Ötszáz esztendeje volt már, hogy a hunok elváltak a magyaroktól, és elindultak új hazát keresni. Mielőtt elindultak volna a nagy útra, a nép vezérei, táltosai összeültek tanácsot tartani.

Hét törzsből állt akkor a magyarság. Mindegyiknek megvolt a maga külön vezére: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm.

A hét törzs hét vezére közül Álmost választották meg a magyarok fővezérének, aki legöregebb és legbölcsebb volt köztük. A hét vezér aztán megvágta karját, és véré egy borral töltött serlegbe folyatta, annak jeléül, hogy amit fogadnak, vérükkel, életükkel is megvédelmezik. Majd ősi szokás szerint esküvel pecsételték meg a szerződést.

Székely Bertalan: Vérszerződés

Az eskü így hangzott:

„Ameddig életünk tart, sőt utódaink életében is, mindig Álmos vezér utóda lesz a vezérünk. Ami jószágot közösen szerzünk, mindenkinek része legyen abban. Ha valaki Álmos vezérhez hűtlen lenne, annak vére hulljon. Aki az utódok közül a vérszerződést megszegné, azt örök átok sújtsa!”

Álmos aztán öregsége miatt fiára, Árpádra bízta a főhatalmat.

Elindultak, s el is értek hegyeken, vizeken, ellenséges országokon keresztül, egészen addig a földig, amely Attilaé volt valaha. Lassú

és sokáig tartó út volt ez. Elöl lovagoltak a fegyveres vitézek, utánuk szekereken a nők és a gyermekek. Szolgák terelgették az óriási nyájakat, marhákat, juhokat, amelyek tejjel és hússal látták el a vándorló népet. Sok harc és hosszú pihenők közt a Vereckei-szorosig jutottak el.

Mikor odáig értek, seregestül csaptak le rájuk a táborukat kísérő turulmadarak.

Kényszerítették őket, hogy a hegyszoroson át haladjanak tovább. Árpád serege Munkácsnál ereszkedett le a síkra, ott tartottak pihenőt. Álmos itt halt meg.

Árpád fejedelem pedig megkezdte a honfoglalás nagy munkáját. Rendbe szedte seregét és népét, erről nevezték a helyet Munkácsnak.

(Móra Ferenc)

1. Másold le a kiemelt mondatokat!

2. Milyen tulajdonneveket találsz még a szövegben?

76. Olvasd el a szöveget! Jegyezd meg a kiemelt szavak írását!

A SZABADSÁGHŐSÖKRE EMLÉKEZVE

Minden évben október 6-án a szabadságharc mártírjaira emlékezünk. A magyar történelem gyászos napja ez.

Szürke, rideg reggel, hat óra múlt ... Az aradi vár aljában egy elhagyott legelő. Zörög rajta a kóró, fázik rajta az avar. Katonákat készülnek akasztani, akár az utolsó gonosztevőket. Kilenc elítéltnak áll a bitófa: **Aulich Lajos, Damjanich János, Knézich Károly, Lahner György, Leiningen-Westerburg Károly, Nagysándor József, Pöltenberg Ernő, Török Ignác, Vécsery Károly** – ők azok, kiknek utoljára kelt fel a nap.

Az aradi vár első sáncában lőtték agyon ezen a reggelen **Desseffy Arisztidet, Kiss Ernőt, Lázár Vilmost és Schweidel Józsefet**. A sánc mentén álló jegenyefák szomorú zizegéssel hullatták le leveleiket a meggyilkolt hősök sápadt arcára. Ez lett a szemfedőjük.

Tizenkilenc nappal később, október 25-én végezték ki **Kazinczy Lajost**, a 19. hadosztály parancsnokát, akit Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros védelmével bízott meg Görgey hadügyminiszter.

(Bagu Balázs)

77. Kapcsolj **-val**, **-vel** ragot a nevekhez! A neveket írd be a füzetbe!

Zách.....	Babits.....	Bernadett	Kulich
Baráth.....	Gaál.....	Boross	Kamill
Kiss.....	Lőrincz.....		

78. Mi vicceset találsz az alábbi mondatokban? Írd le, és húzd alá?

Fehér László feketézett. Rossz fát tett a tűzre Szenes Iván. Kerék Ferenc a lejtő útjára került. Elhegedülték Cigány György nótáját. Báró Sándor albérletet keres. Virágba borult Rezeda Jácint orgonafája. Engedély nélküli építkezésbe kezdett Téglás Tivadar. Pajkos Imre felgyújtotta a lakását. Eszes Ede megbukott.

Tudsz-e magad is ilyen híreket és eseteket mondani?

79. Írd le szótagolva a következő tulajdonneveket!

Rousseau	Gaál
Shakespeare	Eötvös
Goethe	Puccini
Marseille	Szigethy
móriczos	Tóthot
Mikszáthék	Kazinczyt
Kossuthé	Széchenyi
Passuthért	Ráczig
Paálért	Karinthyak

80. Folytasd a sort!

Madách Imre	madáchi	Madách Imre-i
Dózsa György		
Móricz Zsigmond		
Kossuth Lajos		
Deák Ferenc		
Bartók Béla		

81. Párosítsd a tulajdonneveket a foglalkozásokkal!

Varga	kerékgyártó
Csiszár	fazekas
Bognár	lábbelikészítő
Porkoláb	fegyverkovács
Kalmár	hordókészítő
Gelencsér	börtönőr
Gulyás	kereskedő
Takács	szövetkészítő
Kádár	marhapásztor

Olvasd el a népi megfigyeléseket! Másolás közben javítsd ki a helytelenül írt szavakat!

Hogyha csurog Vince,
telik a pince,
ha fénylik Vince,
üres a pince.

Sándor, József, Benedek,
meghozza a meleget.

Ha Mártonkor jégen áll a lúd,
karácsonykor sárban jár a rúd.

Ha Katalin locsog,
karácsony kopog.
Ha Katalin kopog,
a karácsony locsog.

Hogyha Medárd pityereg,
negyven napig csepereg.

Ha Lőrinckor sár ragad,
eheted a dinnyét magad.
Ha Szent Mihály napján
még itt van a fecske,
karácsonyig vígan
legelhet a kecske.
Itt vagyon már Simon, Júdás,
Jaj tenéked, inges, gatyás!

Te tudsz-e ilyen mondókákat? Kérdezd meg nagyszüleidet is!

AZ ÁLLATNEVEK

Az emberek környezetében élő állatoknak a gazdájuk ad megkülönböztető, megszólító nevet. Ennek a névnek a hangzását az állat is megszokja, megismeri, hiszen hallgat rá, ha saját nevén szólítják. Az irodalomban is előfordulnak nevezetes – néven nevezett – állatok, vagyis: **állatnevek**.

Például: *Vuk, Kántor, Fickó*

Az állatok tulajdonnevét is nagy betűvel írjuk. Jó, ha tudod! Az állatfajok nevét nem kell nagy kezdőbetűvel írni.

82. Olvasd el a szöveget! Állapítsd meg a szöveg stílusát és közlésfajtáját!

...Nem igaz, hogy nem szeretem a háznépét. Én is tudok szeretni, mint minden élőlény, de nem kritika nélkül. Csak azt szeretem, aki szeretetre méltó. Érzelmeimnek nem adok hangos, látványos kifejezést. Aki nem érti meg csendes dorombolásomat, az nem méltó rá, hogy értelmes, jó ízlésű állatok ragaszkodjanak hozzá. Aki nem tud sokáig hallgatagon egy helyben ülni, az nem érdemli meg a társaságomat. Akinek mindig csak bravúros mutatvány kell, aki nem éri

be a természetes mozdulatok egyszerű szépségével, az sohasem szerezheti meg a macska rokonszenvét. Aki mindig valami újat követel, aki folyton a változottságot, az izgalmat hajszolja, aki nem kedveli a békét, az egyensúlyt, az állandóságot, aki azt hiszi, hogy mindig cselekedetekkel kell bizonyítani létjogosultságát, aki nem ismeri a tűnődés szépségét, annak sohasem lesz hű macskája. Aki az élet felületes örömeit kergeti, annak a macska hátat fordít. Akit a macskák szeretnek, silány ember nem lehet.

(Részlet *Bálint György* A macska naplója c. művéből)

Gyűjts macskaneveket! Neked van házi kedvenced? Mesélj róla!

83. Sorold fel *Alan Alexander Milne* Micimackó c. regényének szereplőit!

84. Adj nevet a következő állatoknak!

1. Ha neked is van állatod, írd le a nevét!

2. Írd le a külső és belső tulajdonságait!

85. Olvasd el a szöveget!

Alig van még egy olyan állat, melynek olyan híre lenne, mint a róka komának a ravaszság, agyafurtság, alattomoság, szertelenség. Róla szól számos közmondás, mesék főszereplője és költemények dicsőítik. Noha a mesék állathőse és az állatvilág igazi rókája között nagy különbség van – mert az irodalom szertellenül túlozza a róka-természetet – mégis bizonyos, hogy e nagy érdeklődés középpontjában álló állatnak tehetséges teremtnének kell lennie.

Annyira érti a mesterségét, hogy aligha múlja felül valamelyik ragadozó a vadászat és a veszedelmek kikerülésének tudományában. Mintha mindent elérhetne valami módon ravaszsággal és alattomos-sággal, a leggyorsabb és legerősebb vadat is megveri, s a legügyesebb állat sem elég gyors és elég ügyes ahhoz, hogy egérutat nyerjen előle. A veszedelmet megérzi, de nem fél tőle. A hálók, csapdák, hurkok és vadászfegyverek útvesztőiből is talál szabadulást.

(Részlet *Brehm Az állatok világa* c. könyvéből)

1. Mit gondolsz, miért szerepel annyi mesében és közmondásban a róka?
2. Gyűjts olyan irodalmi műveket, amelyeknek róka az egyik szereplője!

Mit jelentenek az alábbi rókáról szóló szólások! Ha szükséges, használd *O. Nagy Gábor Magyar szólások és közmondások* c. könyvét!

*Ravasz, mint a róka.
Egy rókáról két bőrt nem lehet lehúzni.
Róka a rókával könnyen megalkuszik.
Nehéz a vén rókát törbe keríteni.
Más az ürge, más a róka.*

A FÖLDRAJZI NEVEK

Azokat a tulajdonneveket, amelyeket a földrajzi térképen is láthatunk, *földrajzi neveknek* nevezzük.

Attól függően, hogy milyen fajta térképet nézünk, világrészek, országok, országrészek, városok, falvak, folyók, hegyek, utak, utcák, terek, hidak megnevezésével találkozunk.

A földrajzi nevek nyelvi formája rendkívül változatos.

Egyelemű földrajzi nevek azok, amelyek egyetlen egyszerű szóból állnak.

Például: *Tisza, Ungvár, Kárpátok*

Ezek mellett azonban sok többelemű földrajzi név is van.

Többelemű a földrajzi név, ha több egyszerű vagy összetett szó alkotja. A problémát általában ezek helyesírása okozza, mert az egybeírás mellett megtaláljuk a különírást és a kötőjeles írásmódot is.

A FÖLDRAJZI NEVEK HELYESÍRÁSA

A földrajzi nevek között vannak egybe-, kötőjellel és különírandó alakulások.

1. Az egyelemű és az egybeírt földrajzi nevek:

- ❖ az egyelemű földrajzi név alapformáját nagybetűvel, az **-i** képzős származékot kisbetűvel kezdjük:

Európa – európai

Munkács – munkácsi

Tisza – tiszai

Debrecen – debreceni

- ❖ az összetett szóvá vált helység-, helység-rész-, ország-, ország-rész-neveket, tájegység neveit alapformájukban nagybetűvel, **-i**, **-si**, **-beli** képzős származékaikat kisbetűvel írjuk:

Magyarország – magyarországi

Kisalföld – kisalföldi

Várhegy – várhegyi

Tiszaásvány – tiszaásványi

- ❖ a **-falva**, **-földe**, **-háza**, **-laka** stb. birtokos személyragos földrajzi nevek **-i** képzős származékaiban kiesik a személyrag **-a**, **-e** hangja:

Koncháza – koncházi

Mádéfalva – mádéfalvi

2. A kötőjellel összekapcsolt földrajzi nevek előtagból és utótagból állnak:

- ❖ az előtag lehet egyszerű vagy összetett közszó. Alapformájában az előtagot mindig nagybetűvel kezdjük, a köznévi utótagot (**-hegy**, **-tó**, **-domb**, **-tenger**, **-öböl**, **-óceán**, **-sziget**, **-félsziget**) kisbetűvel. Az **-i** képzős származékban a kötőjelet meghagyjuk, és kisbetűvel írjuk az előtagot is:

Szabadság-hegy – szabadság-hegyi

Vörös-tenger – vörös-tengeri

Holdvilág-árok – holdvilág-árok

- ❖ ha azonban az előtag maga is tulajdonnév, az **-i** képzős származékaiban megmarad a nagybetű:

Duna-part – Duna-parti

Gellért-hegy – Gellért-hegyi

- ❖ a tulajdonnévi előtag állhat két vagy több különírt elemből is:

Vas Mihály-hegy – Vas Mihály-hegyi

József Attila-lakótelep – József Attila-lakótelepi

- ❖ ha egy földrajzi név utótagja tulajdonnév, előtagja pedig közszó, az alkotó tagokat kötőjellel kapcsoljuk össze. Az ilyen nevek **-i** képzős származékában mindkét tagot kisbetűvel kezdjük:

Holt-Tisza – holt-tiszai

Dél-Kína – dél-kínai

Nyugat-Ukrajna – nyugat-ukrajnai

3. Különírjuk:

- ❖ a többszavas országneveket:

Római Birodalom – római birodalombeli

Magyar Köztársaság – magyar köztársasági

Egyesült Királyság – egyesült királysági

- ❖ a közterületek és államrészek nevében a kis kezdőbetűs **utca, út, tér, köz, híd, megye, tartomány** szót különírjuk az előtte álló névrészeketől:

Váci utca – Váci utcai

Pest megye – Pest megyei

Széchenyi tér – Széchenyi téri

Jó, ha tudod! Ha a *híd* szó valamelyik folyón átívelő hidat jelöli, akkor a folyó nevéhez kötőjellel kapcsoljuk a *híd* szót: *Tisza-híd* (a Tisza hídja).

- ❖ azokat az alakulatokat, melyek első tagja önmagában is megjelöli azt a földrajzi fogalmat, amelyet a kapcsolat egésze:

Krím félsziget – Krím félszigeti

Szahara sivatag – Szahara sivatagi

- ❖ a többszavas idegen ország- és helységneveket:

Rio de Janeiro – Rio de Janeiró-i

New York – New York-i

Jó, ha tudod! A járásek nevében az előtagot is kisbetűvel írjuk: *ungvári járás, munkácsi járás* stb.

86. Olvasd el a következő népmondát! Írd ki a szövegből a földrajzi neveket!

A FEKETE- ÉS A FEHÉR-TISZA EREDETE

(Népmonda)

Királyháza környékén élt egy család, akinek ikergyermeke született. Két leányka. Az egyik leány haja szőke volt, mint az aranylő

búzatábla, a szeme pedig kék, mint az augusztusi égbolt. A másik leány haja, mint az ében, szeme pedig fekete gyémántként ragyogott. A lányok szépségénél csak kedvességük volt nagyobb. Telt-múlt az idő, eladósorba kerültek. Két gonosz ember került Királyháza környékére, s elrabolta az ikerpárt. A Kárpátokba vitték, s egy-egy barlangba zárták őket. A fekete hajú lányt a Tatárhágó környékén, a szőke lányt a Hoverla lábainál. Sírt, sírt a két lány, könnyeik elárasztották a barlangot, s csordogálni kezdtek a magas fenyők között. A szőke lány könnyeiből lett a Fehér-Tisza, a fekete lányéból a Fekete-Tisza.

87. Válaszolj a következő kérdésekre! Használd a térképet, ha szükséges!

- a) Melyik földrészen élsz?
- b) Mely tengerek határolják ezt a földrészt?
- c) Melyik településen élsz?
- d) Melyik megyében található ez a település?

A TISZA

A Tisza a Duna leghosszabb mellékfolyója, Közép-Európa legfontosabb folyóinak egyike. A Fekete-Tisza és a Fehér-Tisza összefolyásából keletkezik, majd áthalad Magyarország, Románia, Szlovákia, Ukrajna, valamint Szerbia területén. Hossza 965 km.

88. Másold le a verset! Húzd alá a tulajdonneveket!

ÁLOM EGY HELIKOPTERRŐL

Ha volna egy kis helikopterem,
bejárnám az egész földtekét!
Megnézném, hogy a Jeges-tengeren
július huszadikán van-e jég.
A málnaszörpömet behúteném,
s a Tűzföldön innám meg jegesen,
s a karácsonyt is távol tölteném,
még hozzá a Húsvét-szigeteken.

Onnan meg elberregnék Nápolyig,
kicsit köröznék a Vezúv felett,
vennék jó néhány mázsa nápolyit,
mert az Nápolyban mindig friss lehet.
Bizony, nem unatkoznék sohasem,
megnézném Afrikát és Ázsiát –
mert ha volna egy helikopterem,
az enyém lenne az egész világ!

(Végh György)

Alkoss földrajzi neveket a megadott szavakból, s írd le az **-i** vagy **-beli** képzős származékukat is!

fok, föld.....
cseh, ország.....
tihanyi, félsziget.....
Lajta, hegység.....
nyugat, Szlovákia.....
szlovén, köztársaság.....
Kárpáton, túli, terület.....
londoni, sugárút.....
Abaúj, Torna, vármegye.....
fóti, tó.....

A CSILLAGNEVEK HELYESÍRÁSA

Az égitestek, bolygók stb. nevét nagy kezdőbetűvel írjuk: **Merkúr, Plútó, Vénusz**. Ha a **föld**, a **hold** és a **nap** szót tulajdonnévként használjuk, nagybetűvel kezdjük: *a Hold távolsága a Földtől*.

89. Másolás közben pótolod a mondatokban a hiányzó betűt!

A csillagásznak sikerült kiszámítani a ...öld távolságát a ...öldtől.

Minden ember vágya egy ...öld körüli utazás.

Felhőtlen nyári éjszakákon szépen világít a ...öld.

A ...apunk nem tartozik a nagyobb csillagok közé.

A ...ap sugarai felszárították a harmatcseppeket.

90. Olvasd el a szöveget! Írd ki a bolygók nevét betűrendbe sorolva!

A Nap körül kilenc ismert nagybolygó, több százezer kisbolygó, valamint megszámlálhatatlan meteor és több milliárdnyi üstökös kering. A Nap és mindezek az égitestek alkotják Naprendszerünket.

A kilenc nagybolygó alapvetően két csoportba osztható. A Naphoz közel keringő, viszonylag kis méretű, szilárd kéreggel borított, többnyire kőből álló bolygókat (Merkúr, Vénusz, Föld, Mars, de a Plútót is ide sorolják, noha sok vonatkozásban eltér a többitől) kőbolygónak hívjuk. A Naptól nagy távolságra keringő, a Földnél jóval nagyobb, tetemes mennyiségű légkörrel rendelkező, kis átlagsűrűségű bolygókat (Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptunusz) gázbolygóknak nevezzük, mert jórészt hidrogénből álló gázgömbök, noha legbelül mindegyik nagyon sűrű. Míg a kőbolygóknál, ha van légkör, az élesen elkülönül a felszíntől, itt befelé haladva fokozatos az átmenet a légnemű, a cseppfolyós, illetve a szilárdhoz hasonló halmazállapotok között.

(Tankönyvből)

91. Alkoss egy-egy mondatot a megadott szavakkal, majd magyarázd meg a helyesírásukat!

Nap, nap, Föld, föld, Hold, hold

92. Fejtsd meg a találós kérdéseket!

Minden nap felkel láb nélkül. *Mi az?*

Szegényt és gazdagot egyformán melegít. *Mi az?*

A Hold elhagyta, a Nap felkapja. *Mi az?*

Szárnya nincs, és mégis repül, a föld felett körös-körül. A hátával Napot takar, vizet önt le, hogyha akar. *Mi az?*

Olvasd el a szöveget! Határozd meg a stílusát és közlésfajtáját!

HOGYAN MEGY VÉGBE A NAPFOGYATKOZÁS?

Miközben a Föld a Nap körül, a Hold a Föld körül kering, időszakonként a Hold a Föld és a Nap közé kerül. A Nap maga termeli a fényét, a Hold viszont egy nem átlátszó test, így eltakarja a Napot és árnyékkúpot hoz létre. A Földről ezt a jelenséget erőteljes sötétedésként érzékeljük, teljesnek vagy részlegesnek a Hold takarásától függően. A sötétedés mértéke függ a három égitest elhelyezkedésétől, illetve a Hold és a Föld közötti távolságtól (amely változó, mert a Hold által leírt pálya nem szabályos kör). Teljes napfogyatkozás csak a Föld néhány területéről látható.

(Tankönyvből)

INTÉZMÉNYNEVEK HELYESÍRÁSA

Az **intézménynevek** több szóból állnak. Ezek összetartozását, a név kezdetét és végét az alkotóelemek nagy kezdőbetűs írása jelzi. A pályaudvarok, repülőterek, éttermek, mozik, fürdők, üzletek megnevezésében az értelmezésre szolgáló köznévi tagot kisbetűvel különírjuk.

Például: *Keleti pályaudvar, Széchenyi fürdő* stb.

A tulajdonnevek teljes alakja helyett gyakran használjuk a rövidített formájukat mozaikszó alakjában.

Például: *ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem*

A MÁRKANEVEK HELYESÍRÁSA

A termékek, gyártmányok, készítmények márkanevként használt elnevezését, annak minden tagját nagy kezdőbetűvel írjuk.

93. Párosítsd a márkanev betűjelét a tájékoztató típusnév betűjével!

a) Milka	1. mosópor
b) Tomi	2. gyógyszer
c) Analgin	3. csokoládé
d) Dove	4. kakaóital
e) Amodent	5. szappan
f) Nesquik	6. fogkrém

Írj néhány márkanevet a termékmegnevezéssel együtt!

A KITÜNTETÉSEK ÉS DÍJAK HELYESÍRÁSA

A díj, érem, emlékérem stb. szót tulajdonnévhez kötőjellel kapcsoljuk: *Nobel-díj, Eötvös Loránd-emlékérem* stb. A több különírt közszóból álló kitüntetés- és díjnevekben a tagokat nagybetűvel kezdjük: *Akadémiai Aranyérem*.

94. Keresd ki a szövegben előforduló kitüntetéseket és díjakat!

KÁRPÁTALJÁN IS MAGYAR KITÜNTETÉSEK

Magyar állami kitüntetések vett át három kárpátaljai magyar közéleti személyiség augusztus 20. alkalmából pénteken Ungváron.

Az ungvári magyar főkonzulátuson megtartott ünnepségen Bacskai József főkonzul Áder János köztársasági elnök megbízásából a Magyar Ezüst Érdemkereszt kitüntetést adta át Roják Máriának, az Ungvárhoz közeli Császlóc község polgármesterének a kárpátaljai és a magyarországi önkormányzatok és települések közötti kapcsolatok elmélyítése és fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységéért.

A diplomata a magyar nyelv és a magyar kultúrkincs ápolása és megőrzése érdekében kifejtett sokirányú tevékenysége elismeréseként a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést nyújtotta át az államfő nevében Eiben Évának, a gyertyánligeti római katolikus egyházi tanács gondnokának.

Kulin Zoltán, a Kárpátalja Megyei Állami Televízió és Rádiótársaság vezérigazgató-helyettese a köztársasági elnök által adományozott Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést vette át a főkonzultól a kárpátaljai magyarság életének hiteles bemutatásáért, a magyar nyelvű média működési színvonalának emelése érdekében végzett tevékenysége elismeréseként.

Későbbi időpontban Kijevben veszi át a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetést Szikura József biológus-botanikus, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora több évtizedes kutatói és oktatói munkássága, intézményszervezői, szakmai-közéleti, valamint a kárpátaljai magyar felsőoktatás fejlesztése érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseként.

Lakóhelyén, Rahón nyújtják át Bilics Évának, a rahói Petőfi Sándor Anyanyelvi Klub szervezőjének a szórványban élő kárpátaljai magyar gyermekek anyanyelvi oktatásának megszervezése, a kárpátaljai magyarok identitásának megőrzése érdekében kifejtett áldozatos munkája elismeréseként a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést.

Magyarországon veszi majd át a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést Larisza Maleh, Magyarország tiszteletbeli lemergi (Lviv) konzulja, a lemergi Szuputnik turisztikai vállalat

igazgatótanácsának elnöke a magyar-ukrán kapcsolatok ápolása és elmélyítése, valamint a lengyei magyar diaszpóra kulturális szervezetének támogatása érdekében végzett sokoldalú tevékenysége elismerésül.

(Forrás: MTI)

A CÍMEK HELYESÍRÁSA

A címek kétfélék lehetnek: **állandó** és **egyedi** címek.

- ❖ Állandó címe van az újságoknak, folyóiratoknak, tévéadásoknak, rádióműsoroknak. Az állandó címeket mindig nagybetűvel kezdjük. A többemű állandó címek esetében minden szót nagybetűvel kezdünk:
Nők Lapja, Élet és Tudomány.
- ❖ Az egyedi többszavas címekben (költői művek, könyvek, képek, szobrok, zeneművek címében) csak az első szót és a tulajdonnevet írjuk nagybetűvel.

Jó, ha tudod! A szerző és a mű közé kettőspontot teszünk képaláíráson. Mondatba illesztve viszont nem szabad kettőspontot használni.

95. Kinek és melyik művében szerepeltek ezek a szereplők?

Kukorica Jancsi
Nemecsek Ernő
Tutajos

96. Ki tud több újságcímet felsorolni?

Töltsd ki a táblázatot!

Kincskereső kisködmön, Magyar Nemzet, Nemzeti dal, Az arany ember, Népszabadság, Dávid, Fekete város, Aida, Zalai Hírlap, Új Zrínyiász

Állandó címek	Egyedi címek

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Mi a szófaj?
- Hogyan csoportosítjuk a szófajokat?
- Határozd meg a főnév fogalmát!
- Hogyan osztályozzuk a főneveket?
- Mit jelöl a köznév?
- Sorold fel a köznév fajtáit! Mondj mindegyikre egy-egy példát!
- Mi a tulajdonnév?
- Milyen fajtái vannak a tulajdonneveknek?

2. Írd ki a szövegből a tulajdonneveket!

Hazánk egyik legnagyobb költője Petőfi Sándor 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Kecskeméten, Szabadszálláson, Aszódon, Selmecbányán diákoskodott. Volt statiszta a Nemzeti Színházban, katona Sopronban, vándorszínész a Dunántúlon. 1844 telén Debrecenből Pestre gyalogolt. Itt Vörösmarty ajánlatára a Nemzeti Kör kiadta verseit. A *Pesti Divatlap* segédszerkesztője lett. Nagy elbeszélő költeménye, a *János vitéz* országos népszerűséget szerzett számára. Megszervezte a Tizek Társaságát. 1848. március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőjén elszavalta a *Nemzeti dalt*. 1849. július 31-én a világszabadság eszméjéért adta életét a segesvári csatatéren.

3. Állapítsd meg, milyen főnevek találhatók az alábbi idézetben!

Szépség, tisztaság és igazság,
Lekacagott szavak,
Óh, bár haltam volna meg akkor,
Ha lekacagtalak.

(Részlet Ady Endre Hiszek hitetlenül Istenben c. verséből)

4. Alkoss mondatot az **arany** és a **vas** anyagnevekkel!

5. Kapcsolj **-val**, **-vel** ragot a következő tulajdonnevekhez!

Babits, Móricz, Juhász Gyula, Shakespeare, Janus Pannonius

6. Gyűjts családneveket a megadott szempontok alapján!

a) Tulajdonságot fejez ki:

Nagy, Fekete, Szép,

- b) Állatok nevéből származnak:
 Farkas, Sas, Lovas,
- c) Mesterségre utalnak:
 Kádár, Pap, Szűcs,
- d) Hangszerek nevéből alakultak:
 Hegedűs, Dobos, Lantos,
- e) Népek nevéből erednek:
 Magyar, Német, Török,
- f) Testrészek neveiből származnak:
 Fejes, Hajas, Szemes,
- g) Növények nevéből lettek:
 Hárs, Erdős, Rózsa,

7. Olvasd el a szöveget! Írd ki a szövegből a közneveket! Határozd meg a fajtájukat!

A TÖLGYFA SZÜLETÉSNAPJA

Az erdő közepén állott az öreg tölgyfa. Ő volt az erdő legtiszteletreméltóbb lakója. Ha a madaraknak kalapjuk lett volna, bizonyára megemelték volna, mielőtt rászállnak. Mert többet tudott ő a madarak életéről, mint maguk a rigók és a mátyásmadarak. Hiszen száz év alatt ezer meg ezer fészket ringatott az ágain, ezer és ezer madárfióka röppent először világgá a lombjai közül.

Egyik nap a bagoly elővette falevelekből készült kalendáriumát, és kiszámította, hogy másnap lesz a tölgyfa születésnapja. Össze is hívta a madarakat, s azt indítványozta, hogy lepjék meg valami ajándékkal a jóságos tölgyfát. Persze mindnyájan örültek a bagoly indítványának. ... Törték is a fejüket, hogy mi lenne a legalkalmasabb ajándék, de a bagoly ezt is tudta:

– Mi lenne más, mint valami szép dal? Madarak vagytok, hát énekelni fogtok a tölgyfának. De nem akárhogyan! Megalakítjuk az első erdei dalárdát, tanulunk egy szép dalt, és egyszerre énekeljük holnap hajnalban.

Megkezdődött a tanulás, de bizony nem sokra mentek vele. A rigó csak azt fújta tillió, a szar-

ka csak azt, hogy csörgő-csörgő, a varjú, hogy kár Pál, kár Pál. Végül össze is vesztek, s elszálltak, ki merre látott. De azért másnap hajnalban mind odalopóztak a tölgyfa ágaira, és mind elfújta külön-külön a maga nótáját.

Így is volt jó ez, mert így tetszett a százéves tölgyfának, s meghatottságában azt ígérte, hogy még száz évig fogja ringatni a rigó-, szarka- meg harkályfészkeket.

(Zelk Zoltán)

8. Olvasd el *Karinthy Frigyes* humoros szójátékát a tréfás állatnevekről!

Hogy hívják?

A kis rókát? Apróka

A kövér fókát? Pufóka

A jóllakott elefántot? Telefánt

Az éhes bálnát? Zabálna

A kecskegidát? Gyerekecske

A félénk pulit? Lapuli

A búcsúzó páviánt? Pápávián

A félénk pulykát? Lapulyka

A két összeütköző bolhát? Karambolha

A teherhordó pelikánt? Cipelikán

A kis baglyot? Babagoly

A kis cinkét? Picinke

A FŐNÉV SZERKEZETE

egyszerű és összetett szavak, szó értékű szókapcsolatok

Szerkezete szerint a főnév lehet:

1. Egyszerű szó

- a szótő (a szavak legegyszerűbb, toldalék nélküli alakja, a szótárban is található forma)

Például: ház, könyv, ember

- toldalékos szó (jeles, ragos és képzős alakok)

Például: lányok, édesanyámmal, tanítóval

2. Összetett szó – két önálló szó összekapcsolása

Például: jeggyűrű, motorkerékpár

3. Szó értékű szókapcsolat

Például: házi dolgozat

A FŐNÉVI SZÓTÖVEK: AZ ALAPTŐ ÉS A MELLÉKTŐ

A szótő a szónak az a része, amelyhez a toldalék járul.

97. Vizsgáld meg a következő szavak alakjait toldalékolás után! Kapcsold a következő szavakhoz a **-ban**, **-ben** ragot és a **-k** többes szám jelét!

könyv, vonat, hal, ház, iskola, táska, tea

A példák alapján láthatod, hogy vannak olyan főnevek, amelyeknek a szótöve mindig ugyanabban a formában szerepel.

Ezeket **egyalakú töveknek** nevezzük.

Vannak azonban olyan főnevek is, melyek toldalékolás esetén megváltoznak (rendszerint magánhangzó-változás történik bennük). A jeltelenül, ragtalanul is előforduló **alaptő** (szótári tő) mellett más tőváltozatuk, **melléktővük** is van bizonyos toldalékok előtt.

Egyalakú a szótő, ha nincs tőváltozata: *ablak, ablakban, ablakra, ablakok, ablakomtól.*

Többalakú a szótő, ha alaptőve és melléktőve is van: *tél, télen, telek.*

Az alaptő (szótári tő) szabadon (jeltelenül, ragtalanul) is előfordul: *út, szél.*

A melléktő önálló alakban nem létezik, csak bizonyos toldalékok előtt fordul elő.

Például: *uta-, szele-* stb.

I. Az egyalakú főnévi tövek típusai:

- **Mássalhangzós végűek:** *ház, pad, edény, füzet* stb.
- **Magánhangzós végűek:** *hajó, kávé, fiú, erdő* stb.
- **H-ra végződők:** *düh, sah* stb.

II. A többalakú főnévi szótövek típusai:

1. A mássalhangzóra végződők:

a) **Hangzóhiányos változatúak:** *köröm, szerelem, selyem* stb.

bokor, bokr-

- Hangátvető vagy hangugrató tövek: *kehely, pehely, teher teher, terh-*

b) **Töbelseji időtartamot váltakoztató tövek:** *kéz, híd, kút, tűz, madár* stb.

kéz, kez-

2. A magánhangzókra végződők:

a) **Hangnyújtó tövek:** *fa, béke, körte, kertje* stb.
fa, fá-

b) **Véghangzóhiányos névszótövek:** *borjú, fiú, varjú, könnyű, lassú* stb.

borjú, borj-

c) **ó-t a-val, ő-t e-vel váltakoztató tövek:** *apró, erdő, kettő* stb.

ajtó, ajta-

mező, meze-

d) **v-s változatú névszótövek:**

- Hangrövidítő v-s tövek: *ló, kő, fű* stb.
ló, lov-

- Hangszínváltó v-s tövek: *hó, tó, szó* stb.
hó, hav-

- Véghangzóvesztő v-s változatúak: *falu, daru, tetű* stb.
falu, falv-

- Változatlan tőhangzós *v*-s változatúak: *mű, bő, stb.*
mű, műv-

3. Egyedi típusú névszótövek: *anya, apa, fekete, barna, lélek, három, jó, még, száz, bíró* stb.

98. Írd ki a versrészletből csoportosítva az egyalakú és többalakú főnévi szótöveket!

Ura lett azonban szavának az ördög,
Tövises szekeren sebesen elgörgött,
Meg sem állt, ameddig, egy bolha képébe',
A királyleánynak be nem bútt fülébe.
Legott a leányzó kapdos a füléhez,
Viszkető fájdalmat, kolompolást érez,
Ágyából kiugrik, táncol, fut, kiabál,
És kacag, ha viszket, és sikoltoz, ha fáj.
Szalad a tornácba, szalad az udvarra;
Udvaron fel s alá, erre meg amarra;
Anyja egy papucsban, atyja is egy ingben.
S aki van a háznál, üzi, hajtja minden.
Elfogják, – de akkor harapdál, lefekszik,
És megint tovább fut, mikor fölereszti;
Végre összeroskad, ereje elhagyja;
Ölbe viszi haza kedves ura-atyja.

(Arany János: A Jóká ördöge)

99. Írd ki a versrészletből a többalakú főnévi szótöveket! Bizonyításként kapcsolj toldalékot a szavakhoz!

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál,

Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!

(Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert ...)

100. Másolás közben tedd a megfelelő alakba a kiemelt szavakat! Milyen változás történt a szótövekben?

1. Derelye, ez a magyar **erő**. **2. Madár** tolláról, embert barátjáról. (Közhiedelmek) **3.** Itt az ősz, ismét vonulnak a **daru**. **4.** Se **ajtó**, se ablaka, mégis négyen laknak benne. Mi az? (Találós kérdés) **5.** Aki a **ló** szereti és tiszteli, minden bizonnyal jó ember.

101. Írd le, és tedd többes számba a következő szavakat! Milyen változás történt?

fa –	falu –	szó –	kenyér –
madár –	hamu –	tó –	tenyér –
agár –	daru –	kehely –	köröm –
nyár –	tetű –	pehely –	lé –

Olvasd el a szövegrészletet! Határozd meg a stílusát és közlésfajtáját! Írj ki a szövegből minél több többalakú főnévi tövet!

TÉL

Még csak a cinkék voltak ébren. Halk perregéssel repültek egyik bokorról a másikra, és úgy látszott, mintha reggeli testgyakorlatokat végeztek volna, forogtak az ágakon, és néha tótágast álltak. De ez a kúszás-mászás, csüngés-forgás nem volt torna, hanem élelemkeresés, mert a kis kékkabátosok néha azt mondták:

– Nincs – nincs. Nincs – nincs...

Halkan mondták a kis cinkék, de nem panaszképpen. És ide-oda rebbenésük is olyan puha volt, olyan szerény, mintha nem akarták volna megzavarni a reggelt, s azoknak az álmát, akik netán még aludtak, vagy már aludtak.

Csendes reggel volt, párás, majdnem enyhe, pedig már decembert írt a kalendárium. Ha kiáltott volna valaki, messze hangzott volna, de nem kiáltott senki, hiszen a roráték ideje volt már, amikor nagyobbakat pihennek a gépek és emberek, s a vonat is olyan nyugodt dohogással futott a ködös völgyben, mintha tudta volna, hogy nemsokára úgyis feljön a Csillag, és békességet hirdet az embereknek.

Csend volt hát a vetések, rétek és még az örökké zsongó fenyvesekben is, és ebben a csendben egyszer csak megszólalt az erdő ősi pirossapkás távirásza – a harkály.

A szél elállt, a hó már csak szállingózott, hamvas felhők mögött volt a nap, de a táj fehér volt, világos és tiszta, és most már mindenki tudta, hogy a világot birtokába vette az Idő negyedes fejedelme, a Tél.

(Fekete István)

A TOLDALÉKOLÁS

102. Vizsgáld meg a következő versrészletben kiemelt szavak toldalékait! Mennyiben változtatják meg a végződéssel ellátott szó értelmét, jelentését a toldalékok?

*Mi leszek, ha nagy leszek?
Mér**nők**! – Mére**k**, tervezek:
épül alap, eme**let**,
ház**at**, hidat emele**k**.*

(Rónay György)

Tanultad már, hogy beszéd és írás közben szavainkat szótári alakban, tehát toldalék nélkül, vagy toldalékkal ellátva illesztjük a mondatba. A toldalékkal ellátott szó két alkotórészre – szóelemre bontható: **szótőre** és **toldalékra** (esetleg toldalékokra).

A tőszó tehát nem más, mint egy toldalék nélküli szótő.

A fenti versrészletben szótő a *mér*, *emel*, *ház*, toldalék a *-nök*, a *-k*, az *-et*, a *-t*. A szótő hordozza a toldalékolt szó jelentésének magvát. A toldalékok önállóan nem állhatnak, mindig a szótőhöz kapcsolódnak. Jelentésük viszont van: a *mérek* szóban a *-k* rag pontosan megjelöli a cselekvőt; a *házat* szóban a *-t* rag utal arra, hogy a házra mint tárgyra irányul a cselekvés.

A toldalékok természetesen összetett szavakhoz is járulhatnak: általában az utótaghoz kapcsoljuk őket.

Például: *gyerekorvostól, ablakmosáskor, hóvirággal*

A toldalékos szó két szóelemre bontható: szótőre és toldalékra (toldalékokra).

A KÖTŐHANGZÓ SZEREPE

Térj vissza még egyszer a Rónay-idézetben kiemelt szavakhoz (*mérnök*, *mérek*, *emelet*, *házat*, *emelek*)! Figyeld meg, hogyan kapcsolódnak a toldalékok a szótőhöz!

A *mérek*, a *házat* és az *emelek* szóalakok vizsgálatakor megfigyelhetted, hogy a *-k* és a *-t* toldalékok nem közvetlenül a szótőhöz kapcsolódnak, mint pl. a *mérnök* esetében a *-nök*, az *emelet* esetében az *-et*, hanem a szótő és a toldalék közé beékelődött egy-egy rövid

magánhangzó (*mér-e-k, ház-a-t, emel-e-k*). Ezt a hangot **kötőhangzónak** (vagy **előhangzónak**) nevezzük.

Már az elnevezéséből egyértelmű, hogy használata a toldalék szempontjából fontos: azt köti a szótőhöz. Jelentése nincs, nem önálló eleme a szó szerkezetének. A toldalékhoz tartozónak tekintjük, a toldalék részeként elemezzük (*mér-ek, ház-at, emel-ek*).

A leggyakrabban ejtéskönnyítés szempontjából tesszük a toldalék elé. Gondold el, hogy nélküle milyen kiejthetetlen lenne a szóalak: *mérk, házt, emelk*, vagy próbálj meg *-t* toldalékot tenni a *Zsolt* névhez nélküle!

A kötőhangzó vagy előhangzó a szótő és a toldalék között áll. Jelentése nincs, nem önálló szóelem. Elemzés-kor a toldalék részének tekintjük.

A TOLDALÉKOK FAJTÁI

103. Bontsd fel szóelemekre az alábbi mondatban kiemelt szót! Figyeld meg, hogyan változtatták, módosították a szótő jelentését a toldalékok!

*Ezt a történetet a **tengerésze**től hallottam.*

Megfigyelhetted, hogy a vizsgált szóban három toldalék szerepel. Ezeknek szerepe és helyzete is eltérő. Az *-ész* első a toldalékok között, hatására teljesen új jelentésű szó jön létre a szótőből (*tenger – tengerész*).

A toldalékok sorában második a *-k* (kötőhangzóval kapcsolódik). Nem változtatta meg a szótő a *tengerész* szó jelentését, csak módosította: megjelölte, hogy a szóban forgó személyek többen vannak.

A sorban harmadik a szóalakot lezáró toldalék, a *-től* határozza meg a szó (*tengerészek*) szerepét, más szavakhoz való viszonyát a mondatban (tőlük hallottam a történetet).

A *tengerésze*től szóban a toldalékok mindhárom fajtája szerepel:

tenger (szótő)

-ész (képző)

-k (jel)

-től (rag)

A toldalékot mindig a szótőhöz fűzzük. A toldalékok fajtái: képzők, jelek, ragok. A toldalékok sorrendje és lehetséges száma a szóban: szótő = képző(k) – jel(ek) – rag.

A toldalék fajtái:

- **Képző:** olyan toldalék, amely megváltoztatja a szó jelentését, sokszor a szófaját is.

Például: *erdész, tanítvány, hallgató*

- **Jel:** olyan toldalék, amely módosítja a szó jelentését.

Például: *gyerekek, barátomé*

- **Rag:** olyan toldalék, amely mondattá fűzi a szavakat.

Például: *asztalban, alkonyatkor*

- **Kötőhang:** a szótő és a toldalék vagy két toldalék között gyakran található magánhangzó, amelynek saját jelentése nincs. Az a szerepe, hogy megkönnyítse a kiejtést.

104. Húzd alá a szósorokban azokat a szavakat, amelyek tőszavak!

macska, Katóka, bárka, rokka, asztalka, márka, madárka, atka, sapka, fiúcska, karika, sajtó, tanuló, Sajó, síró, skorpió, olló, takaró, varázsló, borozó, zászló, alsó, kapcsoló, vágó

105. Bontsd szóelemekre a mondatok szavait!

A fejem se fájna.

Fejébe száll a dicsőség.

Elcsavarja a fejét.

Benőhetett volna már a feje lágya.

Ne szólj szám, nem fáj fejem.

106. Olvasd el, és mondd el a szöveg tartalmát! Írd ki csoportosítva a szövegből az olyan főneveket, amelyek képzővel, jellel, raggal vannak ellátva!

A SZÁNKÓ

Kegyetlen hideg tél volt, azóta se tudok hozzáfoghatót. Fenéig befagyott a patak, a verebek megdermedve hullottak le a fákról, a háztetőről olyan vastag jégcsapok meredeztek, hogy kővel is alig bírtuk őket lehajigálni. Először a báránybőr sapkáinkat vagdostuk hozzájuk, de evvel nem sokra mentünk. A fülünk megfázott, a sapka a tetőn maradt, s ami a legnagyobb baj volt: a jégcsap se esett le.

Még jobban szerettünk a hóban játszani. Akkora hó volt, hogy alig látszottunk ki belőle, ástunk is benne akkora barlangokat, hogy akár a medvék királya is ellakhatott volna bennük. Persze a medvének több

esze volt, mint hogy hópalotában lakott volna. Nem is fagyott el se keze, se lába, mint nekünk.

Legkülönb mulatság mégis csak a szánkázás volt. Szomszédunkban lakott a bíró. A bíró csináltott a fiainak olyan szánkót, hogy annál szebb még nem volt a világon. Még most is sokszor álmodom vele így tél idején. Kórisfából volt a talpa, diófából a karja, az ülése lószórvánkos, beterítve bársonyposztóval, a lábtakaróján bolyhos szőnyeg. Be volt festve az egész szép pirosra, tán a kötele is selyemből volt...

(Részlet Móra Ferenc elbeszéléséből)

Keress az alábbi idézetben néhány olyan szót, amelyekben a toldalék kötőhangzóval kapcsolódik a szótőhöz! Írd le a szavakat szóelemekre bontva! Vigyázz, hová kapcsolod a kötőhangzót!

*Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet.*

(Petőfi Sándor)

A FŐNÉV KÉPZŐI

Foglaljuk össze az eddig tanultak alapján a képző jellemzőit!

- A képző az a toldalék, amely megváltoztatja a szó jelentését, gyakran a szófaját is (pl. *munka*, *munkás*, *munkálkodik*). Új szót hoz tehát létre, amely beletartozik a szókészletbe.
- A képző közvetlenül a szótő után áll. Egy szóban több képző is szerepelhet (pl. *tanulság*, *gondtalanság*), ezek a továbbképzett szavak.
- A képzők fajtáit annak alapján különböztetjük meg, hogy milyen szófajú szót alkotnak. Ennek alapján főnevet képezhetünk igéből (*fájdalom*, *festő*) és névszóból (*sebész*, *jóság*).

Soroljuk fel a legfontosabb főnévképzőket!

Igéből a következő képzőkkel alkothatunk főnevet:

1. Főként a cselekvést magát jelentik:

• **-ás, -és:** olvasás, tanulás, de az **-ás, -és** jelölheti a cselekvés eredményét (*írás* 'irat', *hímzés*), helyét (*lakás, ülés*) és a cselekvés mértékét is ([egy] *harapás* [kenyér], *sütés*);

• **-t, (-tt):** lét, keltében, röptében, tett, de a **-t** jelölheti olykor a cselekvés eredményét is: *főztöm*;

• **-aj, -ej:** moraj, dőrej;

• **-alom, -elem:** bizalom, félelem;

• **-dalom, -delem:** fájdalom, hiedelem;

• **-ság, -ség:** fáradság, segítség, sietség, de a **-ság, -ség** jelölheti a cselekvés eredményét is: *nyereség*;

• **-adal, -edel:** viadal;

• **-tal, -tel:** behozatal, jövetel.

2. Főként a cselekvés, történés eredményét, illetőleg tárgyát jelölik:

• **-at, -et:** mondat, ítélet, de az **-at, -et** képző jelölheti magát a cselekvést is (*fordulat*), valamint a cselekvés helyét (*bejárat*) vagy idejét (*kikelet*) is, sőt **-ász, -ész** képzős névszó után összefoglaló mellékjelentéssel intézmény, vállalat, foglalkozás nevét is (*fodrászat, fogászat, erdészet, szemészet*);

• **-mány, -mény:** gyártmány, készítmény, de lehet egy-egy származék tréfás, lekicsinylő hangulatú is (*iromány, szülemény*);

• **-vány, -vény:** látvány, ásvány, emelvény, de jelölheti olykor a cselekvés alanyát is (*jövevény, szökevény*);

• **-ék:** hasadék, származék, de jelölheti a cselekvés eszközét is (*boríték, festék, támaszték*);

• **-dék (-adék, -edék):** szándék, fonadék, olykor gyűjtő jelentésárnyalata is van (*hulladék, söpredék*);

• **-lék (-alék, -elék):** moslék, adalék, főzelék;

• **-ték:** hagyaték;

• **-omás:** áldomás;

• **-tal, -tel:** ital, étel.

3. Főként a cselekvés eszközét jelentők:

• **-tyú, -tyű (-attyú, -ettyű):** dugattyú, billentyű;

• **-óka, -őke:** szívóka, ülőke;

- **-ány, -ény:** nyitány;
- **-ál, -él; -al, -el:** fonál, fődél, huzal;
- **-ály, -ély:** akadály, szegély.

4. A cselekvőt vagy a cselekvés helyét jelölők:

- **-ó, -ő:** igazgató, nyomozó, ebédlő, rendező, vendéglő (jelölhetik ritkábban magát a cselekvést is: bemutató, találkozó);
- **-da, -de (-oda, -öde):** járda, nyomda, iroda, tanoda, kötöde;
- **-ár, -ér:** búvár, hordár.

Névszóból képeznek főnevet a következő képzők:

1. Kicsinyítő, becéző képzők:

- **-cska, -cske (-acska, -ocska, -ecske, -öcske):** szánkócska, felhőcske, kanalacska, ablakocska, rögcse, Enikőcske;
- **-ka, -ke:** asztalka, leányka, legényke, bácsika, Pistike;
- **-i:** Ági, Kati; **-csi:** Jancsi, repcsi;
- **-ca:** Teca;
- **-ci:** Anci;
- **-u:** Etu, apu;
- **-us:** Katus, apus;
- **-ikó:** házikó, ládikó;
- **-csa, -cse:** Borcsa, tócsa, üvegcsse;
- **-kó:** Palkó;
- **-is:** Andris;
- **-ó, -ő:** Kató, Pető;
- **-dad, -ded:** tojásdad, édesded (en).

2. Különbféle jelentésű főnévképzők:

• **-s (-as, -os, -es, -ös):** hajós, órás, fazekas, boltos (foglalkozásnevek); akácos, gyümölcsös (gyűjtőnevek); négyes, ötös (számjegynevek); kilós, tízes (pénz- és mértékevek);

• **-ság, -ség:** bátorság, szépség, jóság, távolság, egység, minőség, szelídség (elvont tulajdonságot jelölők); álmoság, egészség (állapotot jelölők); asztalosság, számítógépeség (mesterséget, szakmát jelölők); fiatalság, hallgatóság, elnökség, vezetőség (gyűjtőnevek); szabóság, pékség (vállalatot, illetőleg annak helyét jelölők);

• **-ász, -ész:** jogász, művész, zenész, madarász (foglalkozásnevek);

• **-zat, -zet:** alakzat, padlózat, felhőzet, kövezet (összefoglaló jelentésűek);

• **-sdi:** háborúsdi, katonásdi (játéknevek, komolytalan cselekedetek megnevezése);

- **-onc, -enc, -önc:** *tanonc, újonc, kegyenc;*
- **-lat, -let:** *bizonylat, segédlet;*
- **-alék, -elék:** *százalék, ezrelék;*
- **-ista:** *humanista, idealista, marxista.*

107. Másold át, és húzd alá a szósorokban azokat a szavakat, amelyek képzettek! Jelöld a képzőt!

olló, olvasó, hintaló, hajó, jó, szóró, szántó, lakó, dió, móló, kutató, író

teknő, mentő, kendő, szeplő, terítő, szellő, felhő, kettő, legelő, repülő

krumpli, hős, kifli, bácsi, kézi, mi, néni, senki, nagy, mezei, gumi, gépi

bárka, kocka, szarka, birka, cukorka, kacsa, kabátka, sapka, kalácska

108. Tegy az alábbi szerkezetekhez **-ás, -és** képzőt! Jelöld az egybe- és különírást! Ellenőrizd helyesírásukat a *Helyesírási szótár* alapján!

útra kel	felelősségre von
falhoz vág	falra firkál
foglyul ejt	gúzsba köt
doktorrá avat	hasra esik
hátba támad	nyakon csíp

109. Olvasd el a szöveget! Határozd meg a közlésfajtáját! Írd ki a szövegből a képzős főneveket!

VESZÉLYEZTETETT TERMÉSZET

A természetvédelem nagyon fontos feladata az emberiségnek. Egy állatfaj vagy egy növényfaj számára a legnagyobb veszélyt az jelenti, ha a természetes élettere megváltozik, amely létüket lehetlenné teszi.

Ha kiszárítjuk a mocsarakat, akkor ott egyetlen réce vagy nádirigó sem tud megtelepedni többé.

A fakitermelés is számos madarunk életét veszélyezteti. A már zöld erdőben végzett favágással nemcsak az ősi fészkeket, de a tojásokkal és fióákkal teli otthonokat is elpusztítják.

A parlagi sas és a kerecsensólyom fő tápláléka az ürge. Csak-hogy ez a kedves kis rágcsáló is sok helyről eltűnt. Ezért a Magyar Madártani Egyesület tagjai rágcsálókát telepítettek a ragadozók fészkelőhelyeinek közelébe.

A megfogyott uhuállományt is igyekeznek gazdagítani.

Külföldről érkezett fiókákat raktak ki a hazai fészkekbe. Így remélhetőleg sikerül megakadályozni, hogy ez a bagolyfaj hazánkban kipusztuljon.

Elsősorban az öreg tölgyesek kitermelésével magyarázható a szarvasbogár megfogyatkozása, helyenkénti teljes eltűnése. Lárvái a tölgyek törzsében fejlődnek ki, s ha a fákat kivágják, velük együtt tűnnek el a szép és nagy bogarak is.

A hazai állatvédelem legfontosabb feladata a vadon élő állatfajok környezetének védelme.

(Schmidt Egon)

110. Képezz minél több főnevet az alábbi szavakból! Határozd meg a szótő típusát!

alkot, csap, kér, jár, küld, von, fon, kér, hall
asztal, óra, ló, seb, szobor, apa, kéz

1. Mit jelentenek az alábbi szólások? Írd ki a képzős főneveket! Határozd meg az alapszó szófaját és a képzett szó jelentését!

Két dudás nem fér meg egy csárdában.
Nehezebb a barátságot fenntartani, mint megkötni.
Nem akarásnak nyögés a vége.
Hadakozás és gonoszság együtt járó szomszédok.
Hallgatás senkinek be nem töri a fejét.
Ne tégy arról ítéletet, amihez nem értesz.

2. Másold le a szavakat! Húzd alá a képzőket! Jegyezd meg a helyesírásukat!

akadály, apály, aszály, engedély, fogoly, folyó, folyosó, osztály, rejtély, robaj, szabály, szenvedély, tartály, ünnepély, kacaj, dőrejt, aggály, veszély

A FŐNÉV JELEI

A toldalékok közül a képzőt követi a jel (jelek), amely új szót nem hoz létre, szófajt nem változtat meg.

Az főnévhez járuló jelek:

- A többes szám jele: **-k** (*ablakok, gyerekek*)
- A birtokjel: **-é** (*Jánosé, házé*)
- A birtoktöbbsesítő jel: **-i** (*Jánoséi, házéi*)
- A birtokos személyjel:
- egyes szám: **-m, -d, -a, -e, -ja, -je** (*házam, házad, háza*)
- többes szám: **-nk, -unk, -ünk, -tok, -tek, -tök, -uk, -ük, -juk, -jük** (*házunk, házatok, házuk*)

A főnevekhez egyszerre több jel is kapcsolható.

A **-k** többesjel

A többes szám jele a **-k**, amellyel a megnevezett dolog többségét fejezhetjük ki.

Például: könyv – könyvek alma – almák ajtó – ajtók
szék – székek medve – medvék erdő – erdők
zsák – zsákok fa – fák gyűrű – gyűrűk
kép – képek répa – répák kocsik – kocsik

- ❖ Láthatjuk, hogy a többes számú főnév jelentése az egyes számúhoz képest nem változik meg, csak módosul.

Többes száma csak a konkrét egyedi közneveknek van. Nem szoktuk többesjellel ellátni az elvont főneveket, gyűjtőneveket és az anyagneveket.

Például: boldogság, értelem

- ❖ Ha mégis a többesjellel láttuk el, akkor a megnevezett főnevek egyedi névvé válnak és fajtát, féleséget jelölnek.

Egyes számban használatosak a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok.

Például: fázik a kezem, felveszem a kesztyűm.

- ❖ Ha hangsúlyozni akarjuk, hogy csak az egyikről van szó, akkor a *fél* jelzővel látjuk el.

Például: nem találom a fél cipőm, megvakult a fél szemére.

- ❖ Nincs többes száma a tulajdonneveknek.

❖ A számnévi és a *minden* névmási jelző mellett is egyes számban használjuk a főnevet.

Például: öt osztály, sok gond, minden diák

111. Csoportosítsd oszlopokba az egyes számú és a többes számú főneveket!

török, körök, könyvek, retek, házak, várak, telek, cselek, szavak, játék, teríték, körték, boríték, tyúkok, gondnok, galambok, vakondok, tanyák, diák, tálak, sisak, berek, eprek

112. Írd le a következő szavakat többes számban! Húzd alá azokat a szavakat, amelyek szótöve megváltozott!

ló, fű, tükör, szekér, edény, osztály, tűz, bokor, újság, egér, tevé, asszony, csokor, híd, toll

113. Másold ki a szövegből a többes számú főneveket, írd melléjük az egyes számú alakjukat! Tudod-e, hogyan nevezik még másképpen a harkályt?

A harkály hol a beteg fák mellkasát kopogtatta, hol karjaikat vizsgálta. A kopogás hangja elárulta, hogy hol tanyáznak különféle farontó férgek, hosszú járatokat fúrva és felemészten a kéreg alatti utak anyagát. A fák szenvedtek, és néha elpusztultak, mert a nedvek és az élelem szállítása a kéreg alatti szövetekben történik. De jöttek a harkályok, kikopogtatták a baj fészket – mint a doktor az emberi tüdő beteg helyeit és zörejeit –, és kivésték a szondát, ami horog és lépvevessző is egyúttal. Ez a nyelvük. Hegye kemény, tüskés horgokkal, ragadós nyálkával. Ha a beteg helyet felnyitották, hosszú giliszta-szerű nyelvüket bedugják a lyukba, és napvilágra, azaz begybe kerül a pondró, ormányos, báb, szóval a farontó féreg.

(Részlet *Fekete István* Lutra c. könyvéből)

114. Értelmezd a következő azonos alakú szópárok jelentését! Határozd meg a szófajukat!

szelek – szelek, sírok – sírok, török – török, élek – élek, nyomok – nyomok, fejek – fejek, nyelek – nyelek, lettek – lettek, telek – telek

Másold le a mondatokat, a zárójelbe tett főneveket tedd többes számba!

1. Itt az öreg (diófa) alatt írom az életem történetét, és visszanézek a kisdíákkoromra. (*Móra Ferenc*) 2. Piros orca, piros (ajak), barna (fürt), barna szem, és ez arcon és e szemben mennyi lélek, istenem! (*Petőfi Sándor*) 3. Eszembe jutnak olykor (kert), (berek), (erdő), mindenféle faismerőseim. (*Gárdonyi Géza*) 4. E föld a (lélek) temetője, ciprusos, árva temetője. (*Ady Endre*) 5. A (szúnyog) ottan akkorára nőttek, hogy (ökor) gyanánt is máshol elkelnének. (*Petőfi Sándor*)

Az -é birtokjel és az -i birtoktöbbsesítő jel

A magyar nyelvben a birtokoshoz tapadó birtokjel fejezi ki azt, hogy valaki vagy valami a birtokoshoz tartozik.

Például: *A táska az öcsémé. A nadrág a nagyapámé.*

A példamondatokban az -é birtokjel.

Az -é birtokjel a vele ellátott főnevet valamely birtokszó birtokosának mutatja.

Hasonlítsuk azonban össze a következő szerkezeteket:

öcsémé a táska

öcsém táskája

(alanyi-állítmányi szerkezet)

(birtokos jelzői szerkezet)

A példa alapján láthatjuk, hogy az alanyi-állítmányi szerkezetben nyelvtani birtokviszony nem történt, az -é jeles szó nem birtokos jelzője a birtokként felfogott szónak, hanem a szerkezet állítmányi részét képezi.

❖ Abban az esetben, ha a birtokként felfogott szó többes számú, az -é jelhez az -i birtoktöbbsesítő jel kapcsolódik.

Például: *A nadrágok nagyapáméi. A tankönyvek az iskoláéi.*

A névszók többes számának kétféle jele van. A -k többesjel elsősorban a főnevekhez kapcsolódik: *lány-o-k, fiú-k*.

Az -i, -ei, -jei, -ai, -jai birtoktöbbsesítő jel a birtok többségét jelöli. A birtokos személyjeles alakokban, birtokos névmásokban fordul elő: *házaim, enyéim, kocsija, kedvesei*.

115. Mondd rövidebben a mondatot!

Ez az enyém!
Ez a kutya a kisfiú kutyája. Ez
a kutya a
Ez a kutya a barátom kutyája.
Ez a kutya a

a) Vizsgáld meg a kifejezésmódokat és egészítsd ki az ábrát!

kisfiú

kutyája

kisfiúé

barátom

kutyája

barátomé

birtokos

birtok +

..... + -é birtokjel

b) Határozd meg, mit jelöl a birtokjel!

116. Alakítsd át a következő birtokos szerkezeteket birtokjeles szerkezetekké a példa alapján!

Feri autója = az autó Ferié

Kati labdája, az édesanya virága, a bátyám könyve, a gyerekek süteménye

Másold le a mondatokat! Határozd meg az **-é**, **-éi** jeles szavak mondatrészi szerepét!

1. Az én rajzom jól sikerült, de a padtársamé még szebb lett.
2. Másénak „ne bánts” a neve. (*Közmondás*)
3. A mi almáink még éretlenek, a szomszédéi pirosodnak a fa tetején.
4. Bátraké a szerencse. (*Közmondás*)
5. Az óvodásoké a hinta, az iskolásokéi a sportszerek lettek.
6. Az időseké az elsőbbség.
7. Mint komor bikáé, olyan a járása. (*Arany János*)

A birtokos személyjelek

A főnévhez járulhatnak olyan toldalékok, amelyek birtokviszonyt hoznak létre, azaz az egyes vagy többes számú első, második vagy harmadik személynek mint birtokosnak a birtokaként tüntetik fel. Ezt a toldalékot **birtokos személyjelnek** nevezzük.

A birtokos személyjel legfőbb szerepe, hogy a birtokszón megjelöli a **birtokos számát** és **személyét**, többesjellel kombinálódva egyúttal a **birtok számát** is. A birtokosszó lehet 1. sz. (*én, mi*), 2. sz. (*te, ti*) vagy 3. sz. (*ő, a diák, ők, a diákok*) egyes vagy többes számban, azonban a birtokszó mindig 3. személyű, bármilyen személyrag van rajta. (Leggyakrabban birtokos jelzős szerkezetben fordul elő: *Kati könyve, a nép ünnepe* stb. De ez nem szükségszerű, pl.: *Édes anyanyelvünk, Vegye át a jegyét!* stb.)

A birtokos személyjel funkciója fordítottja az **-é** birtokjelnek: az **-é** birtokjel a **birtokost jelentő** szón **utal a birtokra** (pl. *szekrétényé* (ez a fiók); a birtokos személyjel pedig a **birtokot jelentő szón utal a birtokosra** (*Ez Kati szekréténye*).

A birtokos személyjel a birtokviszony mellett másféle jelentésárnyalatokat is kifejezhet:

- **időviszonyt**: *Harmadnapja nem eszem ...*
- **keltezésben**: *május elseje, január harmadika* stb.
- **indulat, érzelem**: *Az áldóját! A kiskésit!*
- **részelő**: *Most jön a nagya!*

A mondatban a birtokosszó mindig birtokos jelző, viszont a birtokszó bármilyen mondatrész lehet.

I. Az egy birtokra utaló birtokos személyjelek

Egyes szám:	1. -m
	2. -d
	3. -a, -e, -ja, -je
Többes szám:	1. -nk, -unk, -ünk
	2. -tok, -tek, -tök
	3. -uk, -ük, -juk, -jük

Egyes szám első és második személyben az **-m, -d**, ill. többes szám első személyben az **-nk** magánhangzóra végződő tövekhez járulhat: *hajó, hajód, hajónk*; más esetben a jel előhangzója a töre jellemző.

Bonyolult az egyes szám harmadik személyű személyjel használata. A kérdés az: mikor használjuk a **-j**-s személyragot?

II. A több birtokra utaló birtokos személyjelek

Egyes szám:	1. -im, -aim, -eim, -jaim, -jeim
	2. -id, -aid, -eid, -jaid, -jeid
	3. -i, -ai, -ei, -jai, -jei

- Többes szám: 1. **-ink, -aink, -eink, -jaink, -jeink**
 2. **-itok, -itek; -aitok, -eitek; -jaitok, -jeitek**
 3. **-ik, -aik, -eik, -jaik, -jeik**

- A *hajói*-féle szóalakokban az **-i** morféma e felfogás értelmében kétfunkciós: utal a birtokos számára, személyére és a birtok többségére.

A birtokos személyjelek közül többnek kétféle alakja is van: az egyik *j*-vel kezdődik, a másik *j* nélkül.

Például: *virága – virágja, utódai – utódjai* stb.

A *j*-vel kezdődő birtokos személyjelek (-ja, -je, -juk, -jük) *j* hangját mindig jelöljük.

Például: *autója, csészéje, almájuk, kertjük* stb.

Vizsgáljuk meg a birtokos személyjelezés összefoglaló táblázatát, a birtokviszonyok feltüntetésével!

BIRTOK-VISZONY	EGY BIRTOK	TÖBB BIRTOK
EGY BIRTOKOS	könyvem, muskátlim könyved, muskátlid könyve, muskátlija	könyveim, muskátlijaim könyveid, muskátlijaid könyvei, muskátlijai
TÖBB BIRTOKOS	könyvünk, muskátlink könyvetek, muskátlitok könyvük, muskátlijuk	könyveink, muskátlijaink könyveitek, muskátlijaitok könyveik, muskátlijaik

117. Írd le a *dolgozat* és a *kendő* főnevek személyjeles alaksorát!

118. Egészítsd ki a mondatokat a *kert* szó megadott birtokjeles alakjával!

A területén nincs egy szál parlagrafű sem. (T/2., több birtok)

A barátaimat meghívtam a szalonnát sütni. (E/1., egy birtok)

Nagymamám a legszebb a környéken. (E/3., egy birtok)

Az idén nem sok gyümölcs termett a (T/1., több birtok)

Gyakran jársz dolgozni a (E/2., több birtok)

..... a gyümölcsön kívül zöldség is terem. (T/3., egy birtok)

119. Bontsd szóelemekre a következő szavakat, és nevezd meg az egyes szóelemeket!

feladataink, iskolám, szüleink, cipőd, osztályotok, szomszédja, könyveitek, táblájuk

120. Válaszd ki a szópárok közül a birtokos személyjeles szót! Foglald őket mondatba!

halljuk – hajuk

boglya – bogja

súgólyuk – súgójuk

fúrójuk – fúrólyuk

estéjén – estélyén

121. Másold le a mondatokat! A pontok helyére írd be a hiányzó *j*-t vagy *ly*-t! Zárójelben tüntesd fel a szófajukat!

1. A betyár már nem menekülhet: a szerencsétlen a tömlőc fog...a, egy marcona katona a vállát fog...a. **2.** A gyerekeknek az iskolában leszakadt a gomb...uk, üresen tátong hát kabátjukon a gomb...uk. **3.** „Miközben csendesen vá...unk a földben, vá...unk teljesen üres lesz, tartalmát fölítatja a nap” – gondolta a kisökör.

1. Írd le a mondatokat! Húzd alá a birtokos személyjeles szavakat! Határozd meg, milyen mássalhangzó-változás történt bennük!

1. Péter érintetlenül vitte vissza az ebédjét! **2.** Egy jó darab májat kilöktek elébe, s menjen onnan, mondák, „anyja keservébe”. (*Arany János*) **3.** Szomszédunk kertje illatos virágokkal pompázik. **4.** Az öcsém lapátja és vedre a homokozóban maradt. **5.** Volt a szittyá királyoknak egy csodálatos, nagy erejű kardjuk, amelyet azért kaptak az Istentől, hogy azzal minden népet legyőzzenek. (*Lengyel Dénes*) **6.** A tintásüveget pedig hová dugá? Bele kabátja hátsó zsebibe, amint mondom, kabátja zsebibe. (*Petőfi Sándor*)

2. Olvasd el a szöveget! Írd ki a szövegből csoportosítva a birtokos személyjeles szavakat!

Kínos töprengés után elkezdte lehúzni sáros vetettkapcáját és vastag harisnyáit. Fehér, még formás és gömbölyű lábikráin előtűntek a szomorú sebek; nagy, duzzadt, vörös szélű kelésekkel volt borítva alul a bokája környéke. A vászon, mely rá volt csavarva, piszkosan hullt a földre; a macska odament, megszagolta, aztán megrázta az első lábát s elszaladt. Szép Zsuzska nyomkodni kezdte a sebeket, nyögött, arca elsötétült, és százesztendősnak látszott. Aztán a tűzhelyről levette a kis fazekat, s addig kevergette, míg egy kissé ki

nem húlt. Vászondarabbal lassan mosogatni kezdte a folyó kelevényeket; eléktelenített lábát keresztbe vetve a térdén, hogy ruganyos, fehér lábikrája földuzzadt, kínos lassúsággal mosta, mosogatta az undorító szégyenfoltokat, melyek mintha a lelkén keresztül ütköztek volna elő látható formában. Majd a másikat kezdte ilyen módon kúrálgatni. Ez még csúfabb és riasztóbb volt; néhány sárgán és vörösen színezett kelevény körül apróbbak burjánzottak, foltosan lepték el a sima, lágy, fehér bőrt, mint a mérges gyomok, melyeket kiirtani nem lehet, mert a talajba mélyen beleszakadt gyökerük százat hajt újból. És Szép Zsuzska ilyenkor érezte mindig, hogy egész testét méreg itatja át, ez folyik minden ízében, gyülemlik meg benne itt-ott, s megrohasztja a húst, ahol kitör. A fájdalom mély vonásai vésődtek ajka szögleteibe, orra szomorúan és árván nyúlt előre a fejkendő alól, s homloka közepén mély árkot szántott az undor. Most ezen az estén undorodott magától. Mi lesz belőle, ha ízenként rohad le minden tagja? Hogy fekszik majd megutálva a házörző ebtől, a macskától is, hogy válik szét az agya és csontja veleje... s hogy tekintene rá Lőrincz János, az ő néhai kedvese?...

(Részlet *Kodolányi János Szép Zsuzska* c. regényéből)

kelevény – rendszerint csoportosan előforduló, a szőrtüszők és a faggyúmirigyek gyulladása miatti vöröses színű gennyes daganat

A FŐNÉV RAGJAI

Ha a főnév a mondatban alany vagy állítmány, mindig ragtalan (jeleket kaphat). Egyéb mondatrészként azonban a főnév rendszerint ragos alakban szerepel.

Például: Az erdő**ben** szedett gombát a kosaram**ba** raktam.

A rag a főnév mondatrészi szerepét jelöli. A főnévhez egyszerre csak egy rag kapcsolható.

A főnévhez járuló fontosabb ragok:

- a tárgy ragja: **-t** (*asztalt*)
- a birtokos jelző ragja: **-nak, nek** (*a fiúnak a könyve*)
- a határozóragok: **-ban, -ben, -ba, -be, -ból, -ből, -n, -on, -en, -ön, -ra, -re, -ról, -ről, -nál, -nél, -hoz, -hez, -höz, -tól, -től, -val, -vel, -kor, -nak, -nek**

Például: ház**ban**, ház**ba**, ház**ból**

A rag lezárja a szóalakot. Utána már nem következhet toldalék.

122. Válaszd ki azokat a főneveket, amelyekben a **-t** tárgyrag előtt a szótó megváltozik!

asztal
szőlő
tavasz

körte
barack
nyár

tankönyv
eper
ló

hó
dió
csikó

123. Írd le a mondatokat! Húzd alá a mondatokban a főnévhez járuló rago-
kat! Határozd meg a fajtáját!

1. Amit szívedbe rejtesz, szemednek tárd ki azt ... (*József Attila*)
2. Intett a partról a süvegével, s átkiáltott a fűzfabokrokra ... (*Gárdonyi Géza*)
3. Ki gyermeket nevel, az a hon iránt szent kötelességet teljesít. (*Kölcsey Ferenc*)
4. Nyári napnak alkonyulatánál megállék a kanyargó Tiszánál... (*Petőfi Sándor*)
5. A holdat nézd, fölült a házte-
tőre, s arany testét szikrázó gombolyagba görbítve, mint bizarr kan-
dúr... (*Tóth Árpád*)

124. Kapcsold a következő nevekhez a **-val, -vel** ragot!

Bálint, Papp, Kossuth, Kodály, Mariann, Móríc

125. Válaszd ki a **-t** ragos főneveket!

*vet, keret, Katit, szüret, olt, embert, szeret, diót,
must, napot, ereszt, kereszt, kanalat, emelet, nyert*

126. Olvasd el kifejezően az alábbi mesét! Írd ki a szövegből a ragos főne-
veket!

A KÍVÁNCSI HÓPELYHEK

A nap éppen lement, mikor az erdő felett elkezdett esni a hó.

– No, anyó – mondta varjú apó a feleségének a nyárfahegyben –,
azt hiszem, holnap fehér abrosz-
nál essük az egérpecsenyét.

Nemsokára a búzamezők fő-
lött kezdtek táncolni a hópihék.

– Gyertek, gyertek – csalo-
gatták őket a szántóföldek –,
jó ám a vetésnek a jó puha hó.
Az tart meleget a búzaszemnek,
hogy meg ne fagyjon a földben.

A falu már rég elcsendesedett, mire a hófelhők odaértek föléje.

– No, ezt a falut megréfáljuk – mondták a hópelyhek. – Reggel maga se ismer magára, olyan fehérre meszeljük, még a háztetőket is.

Voltak kíváncsi hópelyhek is. Messze az ég alján nagy világosság látszott. Ott a város lámpái világítottak. Ezek a hópelyhek a várost akarták látni.

– Majd meglátjátok, hogy megbecsülnek ott minket – mondták a falura, mezőre hulló testvéreiknek. – Még székkal is megkínálnak, talán hintóba is ültetnek.

Azzal elszálltak a város fölé, s ott lehullottak a háztetőkre, az utcákra, a terekre. Alig várták a reggelt, hogy szétnézzenek a városban.

De mire kireggeledett, akkorra a hópelyheknek beesteledett. Jöttek a hóhányó munkások, megkínálták a havat seprűvel és lapáttal. Aztán rakásra rakták, úgy hordták ki a városból... Mire delet harangoztak, locspocs lett a városi hóból. Az erdők, mezők hava pedig tavaszig megmaradt ragyogó fehérén.

(Móra Ferenc)

Toldalékold ragokkal az alábbi szavakat!

ásó, kertész, locsolókanna, tulipán, gyümölcsfa, létra, ágyás, permetlé, permetező, kapa, kosár

A toldalékolt szavak felhasználásával írd egy rövid fogalmazást! Adj címet a szövegednek!

AZ ÖSSZETETT FŐNÉV

Az összetett szó két olyan tagból áll, amelyek között kapcsolat van, és ez a kapcsolat a szó jelentéséhez is kapcsolódik.

Gondolj az egyik kedvenc fádra. Az enyém a rózsafa. Olyan fa, amelyen rózsák virít.

A *rózsafa* összetett szó. A rózsza és a fa összetételéből származik. A *rózsza* az **előtag**, a *fa* az **utótag**.

Akadnak olyan szavak is nyelvünkben, amelyek előtagja vagy utótagja, vagy akár mindkettő összetett szó. Ezek többszörösen összetett szavak.

Például: *tyúkhúsleves, szóösszevonás, rendőrőrszoba*

Az összetett szó akkor főnév, ha az utótagja főnév.

Mi a helyzet az ikerszóval? Az **ikerszónak** csak az egyik tagja önálló szó, a másik tag ennek hangalak tekintetében módosult változata, amely önállóan nem él a nyelvben. Az ikerszó szófaját csak a kérdése alapján tudjuk pontosan meghatározni. Ikerszó lehet a főnév, melléknév és az ige is.

Például: *limlom, zireg-zörög, fidres-fodros* stb.

Akad olyan ikerszó is, ahol egyik tagnak sincs jelentése, egyik se önálló szó.

Például: *dínomdánom, csip-csup* stb.

127. Másold le a következő meserészletet!

Öregember, öregasszonyával,
Kék tengernek partján éldegélt.
Éldegéltek öreg sárkunyhóban
Harminchárom esztendeje már.

(*Puskin*: Mese a halászról és a kis halról)

Húzd alá a részletben található összetett főneveket!

128. Keresd ki a szövegből az összetett főneveket! Nevezd meg az előtagot és az utótagot!

Az állatok hang útján történő kapcsolatteremtését nagymértékben zavarhatja az úgynevezett háttérzaj: tengermorajlás, lombsusogás, szél, más állatok hangja. A helyzeten sem az nem segítene, ha a vevő hallása a végsőkig finomodna, sem az, ha a leadó fokozná maximálisra hangerejét.

Ebben az esetben körülbelül ugyanaz történne, mintha egy tanteremben a tanulók zsivajgását a tanár úgy próbálná elhallgattatni,

hogyan hangszalagjainak végső megerőltetésével megkísérelné – teljesen eredménytelenül – túloldítani őket, miközben egy síppal sokkal többre menne.

(Természetbarátok kiskönyvtára)

129. Keresd ki a szövegből szavakat a megadott szempontok alapján!

Hát az lett, hogy egyszerre csak megcsendül a fejem fölött valami ezüstharang. Lehet, hogy nem is ezüstharang volt, hanem valami aranyszájú madár: de úgy elinált erre az ürge, hogy utol nem érte volna száz csigabiga. Aztán végigsimogatta az arcomat az aranyszájú madár puha szárnya. Lehet, hogy nem is az volt, hanem liliumvirág bársony szirma: mégiscsak kinyitottam én arra a szememet. De nem láttam vele se harangot, se galambot – csak egy fehér lilomot. Vilmácska állt előttem talpig hófehérben, egyik patyolatkezeivel az arcom simogatva, a másikkal fodorkötőcskéje sarkát szorongatva.

(Móra Ferenc)

1. Összetett szó:

– toldalékos

– toldalék nélküli

2. Határozd meg az összetett szavak szófaját!

130. Versenyezzetek! Ki tud több összetett szót alkotni a következő szavak felhasználásával!

alma: *almafa*,

óra: *toronyóra*,

könyv: *könyvveljáró*,

hír: *világhír*.....

131. Olvasd el Gárdonyi Géza írását! Keresd ki a képzett és az összetett szavakat!

NAGYAPÓ VADÁSZATA

Egy este vadászok jöttek vacsorára és mindenféle vadászatról beszélgettek.

– Kell is a vadászathoz puska – szólt nagyapó. – Én puska nélkül is hoztam gyerekkoromban mindig vadat anyámnak.

– Nem lehet az, nagyapó.

– De bizony lehet. A falu, ahol felnőttem, a Balaton mellett van. Nyári estéken tömérdek a vadkacsa a nádasban. Azt mondja egyszer édesanyám:

– Holnap vendégünk lesz; eredj fiam, lőj egy pár vadkacsát.

Vállamra vettem a puskát és begázolok a tóba a nádas közé. De mi történik velem:

elejtem a puskát, zsupsz bele a vízbe. No, ezzel nem lehet ma lőni. Azt gondoljátok, hazamentem? Dehogyan mentem. A nádas szélén láttam egy nagy tőköt. Felvágtam a bicskámmal és kiszedtem a belét, aztán a fejemre húztam, csak éppen a szememnek hagytam rajta két kis lyukat.

Belementem nyakig a vízbe és lassan lépkedtem a nád között. Jöttek a vadkacsák. Látták, hogy a vizen tők úszik, de nem gondolták, hogy ember is lapul alatta.

Én aztán szépen odamentem közéjük s a víz alatt megfogtam a vadkacsa lábát, lerántottam a víz alá.

Így vittem haza öt eleven kacsát és így lett másnap jó kacsapecsenyénk.

Lángné Gréczi Margit: *Vadkacsák*

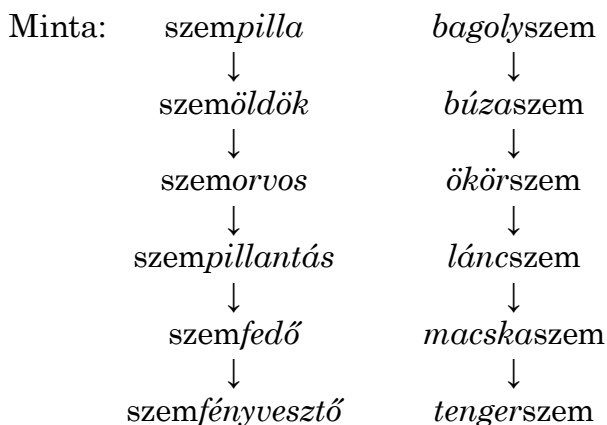
132. Alkoss összetett szavakat a szóoszlopok felhasználásával!

<i>vasút</i>	<i>zsák</i>	<i>dió</i>	<i>mutató</i>
<i>kapu</i>	<i>párok</i>	<i>rend</i>	<i>pálya</i>
<i>híti</i>	<i>köpeny</i>	<i>óra</i>	<i>fa</i>
<i>kerék</i>	<i>állomás</i>	<i>sport</i>	<i>fagylalt</i>
<i>eső</i>	<i>járó</i>	<i>eper</i>	<i>őr</i>

133. Játék az összetett szavakkal. Keresd a szabályt!

a) A minta szerint alkoss összetett szavakat!

Te ezekkel a szavakkal próbálkozz!

fej-_____ -fej
zene-_____ -zene
repülő-_____ -repülő

b) Figyeld meg a szabályt! Versenyezzetek! Ki tudja a legtöbb szót megtalálni öt perc alatt?

macskaszem → szemüveg → üvegnyak → nyaklánc →

Írd ki az alábbi szemelvényből külön csoportosítva a jellel, raggal és képzővel toldalékolt főneveket!

Jóska bácsi fülét bántja ez a tudományoskodás, de úgy tesz, mintha nem hallaná. Csak áll ott rongyos kék ingében, sakktáblaszerűen összefoldozott nadrágjában, éktelen csizmáiban és a rezgő szakállával, végtelen magasban, no de azért igen jóságos és megértő, sőt elnéző indulattal. Aki már több mint nyolcvan esztendőt megélt, nagy földet bejárt (még Somogyban is volt), sokat látott, sok emberen segített, az már elnéző lehet a hibákkal szemben. Ő például, meg a magafajta régi ácsmesterek, nem így rótták össze a gerendát, s ami igaz, igaz: erősebb alapgerendát is választottak. Ő még nem tanult bele ebbe a látszatmunkába. Amit ő megcsinált egyszer, az hatszáz esztendeig is megmarad, azt dinamittal sem lehet többé szétrobbantani. Igaz, hogy máma már nincsenek is olyan fák, végig az egész Ormánságban, mint amilyenek még abban az időben termettek.

(Részlet *Kodolányi János* József, az ács c. novellájából)

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Milyen fajok vannak a főnévnek szerkezete szerint?
- Sorold fel a többalakú főnévi szótövek eseteit!
- Milyen toldalékot kaphatnak a főnevek?
- Melyek a főnév jelei?
- Milyen ragokat kapcsolhatunk a főnevekhez?
- Mely képzőkkel képezhetünk főnevet igéből, és melyekkel névszókból?
- Mikor főnév az összetett szó?

2. A mondatban tulajdonnevek bújtak el. Keresd meg őket!

A halász lóra pattan.

A tűzhely vasán dorombol a cica.

A ház ablaka tiszta.

- Írd le a megtalált neveket! Ügyelj a helyesíráásra!
- Írj te is hasonló rejtvényt!

3. Olvasd el a szöveget! Határozd meg a közlésfajtaját! Te milyen címet adnál a szövegnek? Keresd ki a főneveket, mondd el a tanultakat azokról!

A kutya az egyik legkorábbi háziállatunk, amely az emberi kultúra fejlődésének korábbi szakaszában jelent meg, mint bármely más háziállat. Valójában az embernek sok fáradságába került, amíg a vad farkasból házikutya lett, és amíg a kutya beletanult vadásztársi szerepébe. Az ember a kutyát annak idején nem is ezért, hanem a húzáért házasította.

Az első házikutyák általában kis testűek voltak, ám igen hamar megkezdődött az alkati különbségek szerinti differenciálódás, s megjelentek a kis és nagy testű, karcsú és zömök formák.

(Matolcsi János A háziállatok eredete című könyve alapján)

4. Olvasd el kifejezően Juhász Gyula versét, amelyben a város múltja szól hozzá – és hozzánk!

*A Tiszaparton halkan ballagok
és hallgatom, mit sírnak a habok?*

*E partok méla fordulójánál
állt egyszer gőgös Attila király.*

*E tájon, hol a két víz összeér,
áldozott egykor dús Ajtony vezér.*

*Ott fölön, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.*

*Mert búsulásra volt itt mindig ok,
ugye bajtársak, ugye magyarok?*

*Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.*

*Megállok felhős tavaszég alatt
s míg megy a víz és az idő szalad,*

*érzem, hogy az öreg Tisza felett
az örök élet csillaga remeg.*

(Juhász Gyula: Szeged)

- Írd ki a versből a tulajdonneveket, határozd meg fajtájukat!

5. Párosítsd a személyneveket és műcímeiket!

Molnár Ferenc, Kincskereső kisködmön, Fazekas Mihály, Arany János, A Tisza, Toldi, A Pál utcai fiúk, Petőfi Sándor, Móra Ferenc, Lúdas Matyi

6. Helyezd mondatba az alábbi köz- és tulajdonnévpárok!

parlament – Parlament

paradicsom – Paradicsom

biblia – Biblia

föld – Föld

7. Írd be folyóírással a táblázat megfelelő rovatába az alábbi tulajdonneveket! Ügyelj a helyesírásukra!

EURÓPA, OPEL ASTRA, MILKA, ERDÉLY, OLASZORSZÁG, MIKSZÁTH KÁLMÁN, BŰN ÉS BŰNHŐDÉS, BODRI, PHILLIPS TELEVÍZIÓ, MORZSA, MARCSI, SZABÓ ÁGNES, SEBES, RISKA, BÖZSI, HAJDÚ MOSÓGÉP, NEMZETI SPORT, ÉLET ÉS TUDOMÁNY, MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, SZELES MÓNICA, PEST MEGYE, BALATON, KŐSZEG, EGRI CSILLAGOK, PETŐFI SÁNDOR ÁLTALÁNOS ISKOLA, NEMZETI MÚZEUM, ISTENHEGYI ÚT, MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR, DINÁRI-HEGYSÉG, GÖNCÖLSZEKÉR, ARANY JÁNOS SZÍNHÁZ, COLGATE FOGKRÉM

Személynevek.....
Állatnevek.....
Földrajzi nevek.....
Intézménynevek.....
Címek.....
Márkanévek.....

8. Olvasd el a szöveget! Határozd meg a szöveg stílusát és közlésfajtáját!

CSILLAGOS ÉGBOLT

Az embereket ősidők óta érdeklik a csillagok titkai. Te is biztos sokszor megfigyelted őket.

Szabad szemmel 2–3 ezer csillagot láthatunk az éjszakai égbolton, távcsővel többmilliót. Az ember az elszórtan elhelyezkedő csillagok között igyekezett „rendet” teremteni. Emberi és állati alakzatokat fedezett fel bennük, ezek a csillagképek. A Nagy Göncölszekér hét fényes csillagból áll. A csillagok látszólag mindig ugyanazon a helyen vannak, ezeket álló csillagoknak nevezzük. A Napon és Holdon kívül szabad szemmel még 5 égitestet láthatunk, amelyek nem tartoznak az állócsillagokhoz. Égi helyüket lassan, de látható módon változtatják. Ezek a bolygók a Merkúr, a Vénusz, a Mars, a Jupiter, a Szaturnusz. Csak távcsővel látható bolygók az Uránusz, a Neptunusz, a Plútó és a mi élőhelyünk, a Föld is.

Az 1600-as években Kepler, a híres csillagász, asztrológus vizsgálta először csillagászati távcsővel a csillagokat.

A magyar népmesékben gyakran olvashatod: „Szerencsés csillagzat alatt született.”

Tudod-e, milyen állatövi jegyben születnél?

(Tankönyvből)

- Figyeld meg a csillagos égboltot! Próbáld meg a csillagtérkép alapján megkeresni a Sarkcsillagot és a Göncölszekeret!

9. Írd le -i képzővel!

Ady Endre	Velencei-tó
Árpád híd	Lánchíd.....
Gellérthegy	Gellért-hegy.....
Gorkij faszor	Északi-középhegység.....
Bakony	Csendes-óceán
Pamír	Balaton
Titicaca-tó	Győr-Moson-Sopron megye
XX. kerület	Kazinczy utca.....
Jánoshalma	Öreg-tó.....
Csongrád megye	Odesszai terület
Szlovénia	Indiai-óceán.....
Lengyelország	Mexikói Egyesült Államok

10. Másold le a mondatokat! Húzd alá a tulajdonneveket! Határozd meg a fajtáját!

Nagy Lajos király 1367-ben alapította az első magyar egyetemet Pécsen.

A *Képes Krónika* színes történeteiből sokat merített Vörösmarty Mihály és Arany János.

A *Kalevala* a finn nép csodálatos alkotása.

Épp most fordult be a sarkon egy BMW és egy Opel.

Fekete István *Hu* című könyve egy fülesbagolyról szól.

Ebben a tanévben egyik legszebb irodalmi élményünk a *Toldi*.

Megrendeltük a *Nemzeti Sport* című újságot.

Karácsonyra egy *Mustang* farmert kaptam a szüleimtől.

11. Sorold be az alábbi tulajdonneveket a megfelelő kategóriába!

Hold, Biopon, Bogács, Kiss Márton, Hazám, MALÉV, Kossuth-díj, Ausztrália, Cirmos, Édes Anyanyelvünk, Magyar Tudományos Akadémia, Škoda, Jupiter, Fiastyúk, Boka, Kisalföld, Iparművészeti Főiskola, Népszava, Viki, Eötvös Loránd-émlékérem

12. Fűzz -val, -vel ragot a mássalhangzóra végződő személynevekhez!

András	Arany	Kossuth
Balázs	Mariann	Vass
Kacsóh	Végh	Papp

13. Bontsd fel az alábbi szavakat szóelemekre!

magyarság, írása, kereszténység, írásjeleket, utasításról, széke-lyek, papoknak, büntetés, feliratokat, évtizedében, szolgálatban

A MELLÉKNÉV

A MELLÉKNÉV FOGALMA, ALAKTANI SAJÁTOSSÁGAI, MONDATBELI SZEREPE

tulajdonság, ismertetőjegy, fokozás, melléknév-képzés

A melléknév szófajába azok a szavak tartoznak, amelyek megmutatják, hogy a főnév milyen, tehát a főnevek tulajdonságát írják le. Valakinek vagy valaminek a milyenségét, tulajdonságát mondják el.

134. Olvasd el a következő szöveget! Mit mutatnak a kiemelt szavak?

A zsiráf Afrikában élő **páros ujjú** emlősállat, a **legmagasabb** és **leghosszabb nyakú szárazföldi** élőlény. A nemek színezetüket tekintve **egyformák**, de a tehenek **kisebbek** kb. 0,7–1 méterrel. A bikák testtömege megközelíti a 2 tonnát, a nőstényeknél azonban átlagosan 11 mázsát mérnek. Minden zsiráf minden példánya **faltos**, de a szőrzet színezete, a foltok méretei és kontúrjai alfajonként, a mintázat pedig egyedenként változik. Az alapszín lehet **homokszínű, világosbarna vagy sárgás**, míg a foltok a **sárgától a gesztenyevörösig**, illetve a **szabálytalantól a szögletesig** változhatnak. A zsiráfsszarvak a koponyabőrrel burkolt csontkinövései. Számuk alapvetően kettő, de a homlokrész dudorján nőhet egy, az eredeti szarvak mögött pedig egy újabb pár, kisebb szarv. A sok szarv az idős bikák sajátossága.

Azokban a szövegekben, amelyek valamit bemutatnak vagy ismertetnek, fontos szerepük van a tulajdonságoknak – vagyis az ismertetőjegyeket – pontosan, szemléletesen leíró mellékneveknek. A zsiráf leírásában azt is megfigyelhetjük, hogy a melléknév sokfélet jelenthet. Például azt, hogy valami *milyen színű, milyen alakú, mekkora, honnan származó...*

A melléknév sokféle jelentését foglaljuk össze akkor, amikor azt mondjuk, hogy a melléknév valakinek vagy valaminek a tulajdonságát jelenti.

A melléknév személyek, tárgyak, dolgok tulajdonságát, minőségét, ismertetőjegyét fejezi ki. Kérdései: *milyen?, melyik?, mekkora?*

A melléknév toldalékolható szófaj. Kaphat:

1. képzőket:

Például: *igazi, kékes, nagyocsk*a stb.

2. jeleket:

- **többsjelet:** *ügyesek, illatosak, tökéletesek* stb.
- **fokjelet:** *tisztább, legtisztább, legeslegtisztább* stb.
- az **-ik** kiemelő jelet: *nagyobbik, legdrágábbik* stb.

3. ragokat (a leggyakrabban előforduló ragok):

- **-n, -an, -en:** *ritkán, szépen, okosan* stb.
- **-lag, -leg:** *gyakorlatilag, lelkileg* stb.

A melléknév a mondatban leggyakrabban:

- minőségjelző:

Például: A mezőn **tarka** és **illatos** mezei virágok nyílnak.

- állítmány:

Például: Édesanyám **kedves** és **aranyos**.

- tárgy:

Például: **Nagyot** füllentett, amit én el is hittem.

- határozó:

Például: **Halkan** beszélgettünk, mégis meghallották.

135. Írd le szótagolva az alábbi verset! Húzd alá a mellékneveket!

Óriási rajzpapír
a fehér hó, arra ír,
arra rajzol képeket,
ahogy rajta lépeget,
ahogy jobbra-balra megy
ez a vidám vörösbegy.

Mellette fut a rigó,
de ha elolvad a hó,
ha megjő a kikelet,
ő rajzol majd képeket,
zöld krétával füveket,
kopasz ágra rügyeket.

(Zelk Zoltán: Rajzpapír)

136. Képezz melléknevet a következő tulajdonnevekből!

Alsónémedi	
Dél-Buda	
Duna–Tisza köze	
Jókai	
Gyulai Pál	
Fertő tó	
Don-kanyar	
New York	
Magyar Állami Operaház	
Berlin–Róma–Tokió	

137. Egészítsd ki az alábbi leírást odaillő melléknevekkel!

Kukorica Jancsi szomorúan ballagott a ... éjszakában. Nemsokára beért egy ... erdőbe, s ott folytatta az útját. Egyszer csak fény villant a távolból. Jancsi azt gondolta, hogy egy ... csárda lesz az. Nagyon sietett, hogy ... fejét mihamarabb letegye.

138. Olvasd el a versidétet! Meg tudod-e mondani, kit jellemez így a költő? Honnan az idézet?

De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyánynak karcsu termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;
Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.

Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Ütve ,általútnál' egy csekély halomba.

Írd ki az idézetekből a mellékneveket!

139. Írj fogalmazást a kép alapján! Adj címet a dolgozatodnak! Fogalmazásod tartalmazzon minél több melléknevet!

140. Keress olyan mellékneveket, amelyekkel padtársad külső és belső tulajdonságait jellemezhetnéd!

141. Válassz ki egy állatot, és mutasd be osztálytársaidnak!

142. Írd le a következő melléknevek ellentétes párját!

kicsi, okos, szorgalmas, barátságtalan, igazságos, sovány, figyelmes, merész

143. Beszélő nevek. Sokszor az írók szereplőiket beszélő nevekkel látják el. Pl. Csillagszemű juhász, tündérszép Ilona, széles tenyerű Fejenagy

Te tudsz-e ilyen neveket? Sorolj fel minél többet!

1. Írd ki a mondatokban előforduló mellékneveket! Írd melléjük az ellentétes párjukat!

1. Széles országúton anadalog a jobbágy... (*Arany János*) **2.** Talán örökké lehetne verselni rólad régi kert... (*Babits Mihály*) **3.** Öreg

költők, ti őszök fiai... (*Dsida Jenő*) **4.** Félek titóletek, amíg az éjbe bolyongok, fekete tornyok! (*Kosztolányi Dezső*) **5.** Testvér, testvérem: Ez a legszebb szó a világon. (*Reményik Sándor*) **6.** Halk hangon sírdogálnak a szelek. (*Tóth Árpád*)

2. Párosítsd a mellékneveket a főnevekkel!

széles, füzet, diák, tágas, kút, róka, országút, kockás, emlékeztető, ravasz, kirándulás, puha, rendetlen, párna, rendszeres, tanyamű, látogatás, mély

A KÉPZETT MELLÉKNEVEK

144. Olvasd el a szöveget!

Itt vagyok megint a
Nagyvárosi élet **örökös** zajában,
 Oh de képzeletem most is odalenn az
 Alföld rónáján van;
Testi szemeimet
 Behunyom, és lelkem szemeivel nézek,
 S előttem lebegnek szépen gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

(Részlet *Petőfi Sándor* Kiskunság c. verséből)

A szöveg alapján láthatod, hogy **a melléknevek többsége képzett szó. Melléknevet képezhetünk névszóból és igékből.** A leggyakoribb melléknévképzők:

Névszóból képeznek melléknevet:

- **-s, -os, -es, -ös:** fás, kökényes, tükrös, barnás, hatos
- **-ú, -ű, -jú, -jű:** piros arcú, jó fülű, széles ajtajú, éles elméjű
- **-i :** városi, gyári, téli, rokon
- **-si:** falusi, tanyasi
- **-nyi:** tenyérnyi, öklömnyi, CD-lemeznyi, mozsárnyi
- **-ságos, -séges:** jóságos, szépséges

Képzőszerű utótagok:

- **-féle:** Dózsa-féle, különféle
- **-fajta:** számítógépfajta, anyjafajta
- **-szerű:** makettszerű, plázyszerű

- **-rét:** *hatrét (hajt vmit), hétrét (görnyed)*
- **-rétű:** *többrétű, kétrétű*
- **-beli:** *korombeli, (egyesült) államokbeli*

Igéből képeznek melléknevet:

- **-ós, -ős:** *rágós, reszketős*
- **-ékony, -ékeny:** *fogékony, érzékeny*
- **-atag, -eteg:** *roskátag, csüggeteg*
- **-ánk, -énk:** *falánk, élénk*
- **-ag, -eg:** *hallgatag, reszketeg*
- **-ható, -hető:** *hallható, menedzselhető*
- **-hatatlan, -hetetlen:** *olvashatatlan, élvezhetetlen*

Igéből is, névszókból is képezhetünk mellékneveket:

tagadó vagy fosztóképzők

- **-(a)tlan, -(e)tlen, -talan, -telen:** *ártatlan, sóatlan, szóatlan, gondatlan, gondtalan, fedetlen, érzéketlen, lélektelen, nőtlen, egyetlenség, védtelen, tétlen*

145. Olvasd el a szöveget! Írd ki a szövegből a mellékneveket és elemezd őket!

A harangok mindig ünnepélyesek voltak. A kötelek szürkék, unalmasak, mert életkedvüket összetörte a tiló, a gerendák darabosak és megbízhatók, mint az az ember, aki valamikor kiácsolta őket. De valamennyien együtt, összefogódva, mégis egyek voltak a nappali csendben, az éji hallgatásban, és tisztelték egymást, mert tudták, hogy egymás nélkül némák és értelmetlen anyagok lennének csak.

(Részlet *Fekete István* *Toronyban* c. elbeszéléséből)

tiló – kender és len törésére és tisztítására általánosan használt eszköz (kendertrő)

146. Egészítsd ki **-s** képzővel az alábbi szavakat, majd oszd két csoportra a megadott szempont szerint!

új, díj, nyíl, íz, víz, szíj, hír, híd, ló, bűn, kő, fűz, cső, hús, húr, úr, szúr, tíz, túró, út, csúcs, kút, csúf, űr, gúny, lúd, rúd, tűz, szín, tő

Van rövidülés:.....

Nincs rövidülés:.....

147. Szinoníma kereső. Keresd meg az alábbi szavak párját!

1. cingár, 2. ideiglenes, 3. becsstelen, 4. cifra, 5. halk, 6. barbár,
7. elcsigázott, 8. csenevész, 9. csökönyös, 10. síkos

__ műveletlen, __ csendes, __ makacs, __ átmeneti, __ aljas, __
csúszós, __ kimerült, __ díszes, __ vékony, __ vézna

148. Másold le a szöveget! Húzd alá a mellékneveket! Határozd meg mondatbeli szerepüket!

MIÉRT SZÚRÓSAK A KAKTUSZOK?

Ki gondolná, hogy a kaktuszok hegyes tüskéje tulajdonképpen levél? Leveleik ilyen szúrós tövisékké alakultak, mert ez kedvezőbb a száraz területeken élő növények számára. Így kisebb felületről kevesebb nedvességet kell elpárologtatniuk, ez pedig például a sivatagban, ahol forrón tűz a nap, és ritkán esik az eső, élet és halál kérdése lehet. A kaktuszok tüskéi egyedül vagy csoportosan ülnek a növény testén. Szúrásuk nem mérgező, de ha a tüske hegye a sebbe törik, gyakran okoz gyulladást.

(Csóka Eszter)

Írd ki a versből csoportosítva a tőszókat és a képzett szókat!

ŐSZI REGGELI

Ezt hozta az ős. Hús gyümölcsöket
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű körtét,
megannyi dús, tündöklő ékszerét.
Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyóról,
és elgurul, akár a briliáns.
A pompa ez, részvételen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezűkkel intenek nekem.

(Kosztolányi Dezső)

AZ ÖSSZETETT MELLÉKNEVEK

Ahogy a főneveknél, úgy a mellékneveknél is nagyon sok összetett szó található. Az összetett melléknevek fontosabb típusai:

1. Szoros összetételek – az összetételek előtagja alá van rendelve az utótagnak, a tagokat mindig egybeírjuk. Két típusuk van:

a) jelöletlen összetételek – az elő- és utótag közötti viszonyt nem jelöli semmi.

Például: *napsütötte, patyolatfehér, nyakatekert, életvidám, igazmondó* stb.

b) jelölt összetételek – az előtagon viszonyrag jelöli, hogy az milyen bővítménye az utótagnak. Ezek rendszerint átvitt értelmű szavak.

Például: *földhözragadt* – szegény, *semmirekellő* – haszontalan, *életrevaló* – ügyes stb.

2. Laza szerkezetű összetételek – az elő- és utótag között mellérendelő viszony van, az elő- és utótag azonos toldalékot vesz fel, a tagok közé kötőjelet teszünk.

Például: *ütött-kopott, kisebb-nagyobb* stb.

3. Ikerszók: *fidres-fodros, icike-picike, dimbes-dombos* stb.

149. Keresd ki és írd le a szöveg összetett mellékneveit!

... A szőrmés vadak az eddiginél vastagabb, melegebb bundát növelnek: szőrük szaporítják, gyapjuk gyarapítják. Néhányan közülük szint is váltanak. Az őzek élénk sárgásbarna bundája lassan barnás-szürkére válik, mintha összemocskolódott volna. A hermelin viszont vörösesbarna szőrét hányja le, s hófehéret növel helyette, csak a farka vége marad télen-nyáron fekete.

A mókusok, erdei egerek egész élelmiszerraktárakat hordanak össze. A hétalvó pelék, borzok meg annyi hájat szednek magukra, hogy szinte reng rajtuk: legyen mit lekoplalniuk tavaszig.

Aztán már jöhetnek a csúf idők!

(Varga Domokos: Osztó-fosztó október)

150. Párosítsd össze a következő egyszerű szavakat összetett szavakká! Magyarázd meg az így kapott összetett szavak jelentését!

szűk, fejű, róka, étvágyú, jó, kezű, sok, való, tök, akaratú, nyúl, lelkű, bő, való, életre, vágyó, rossz, markú, farkas, szívű, jóra, szívű, nagyra, oldalú

Öt összetett melléknévvel alkoss mondatot!

151. Fejezd ki összetett melléknévvel! Írd le az összetett mellékeveket elválasztva!

Olyan éhes, mint a farkas.
Olyan vékony, mint a hajsza.
Olyan magas, mint a torony.
Olyan könnyű, mint a pehely.
Olyan fekete, mint a szurok.
Olyan fényes, mint a tükör.

Például: *Olyan fehér, mint a fal – falfehér.*

152. Olvasd el a szöveget! Írd ki a szövegből az összetett mellékeveket!

Nyurga, vézna fiú. Arca fakóbarna, haja koromfekete, szeme éjsötét, mindezt anyjától örökölte. De édesanyja szeme álmodozó, messzetekintő volt – a fiúé pedig állandóan mintha lázban égne. Csillogását az apa szemétől kapta. ...

Az apa, feleségével ellentétben, bőbeszédű, eleven s nyakas ember. ... Könnyen fölmérgesedik, s ilyenkor a keze is könnyen lódul. ...

Ilyen a fiú is – fürge és indulatos, de kitöréseit legtöbbször mintha még idejében hallgatásra parancsolná egy belső hang – a hajdani alázatos kis szolgáló természetének hangja. De a lefojtott indulat nem enyészik el, a dacot nyakasság táplálja. ...

... A játékban ügyes és merész, inas lábai gyorsan viszik karcsú, vékony termetét; a versenyfutásban mindenkit megelőz. Hosszú

karjával mindenkinél messzebb hajítja a labdát. Egész addig, amíg a gyerekcsapatból valaki gúnyolni nem kezdi, hogy balkézrel dob – balogsuta! Ettől fogva nem dob.

(Részletek *Illyés Gyula* Petőfi Sándor c. könyvéből)

153. Mondatokba foglalva érzékeltesd, hogy mást jelent a különírt és mást az egybeírt változat!

jó szívű – jószívű, tejfölös szájú – tejfölösszájú, szemre való – szemrevaló

154. Keresd meg az ezekhez az állatnevekhez illő elő- vagy utótagokat, és írd le őket hibátlanul!

medve
róka
farkas

préri, lyuk, táncoltató, éhes,
verem, kutya, cukor, gomba, mosó,
jeges, talp, prém, bocs, ravasz

155. Gyűjts minél több színárnyalatot a megadott színekhez!

zöld, sárga, kék, piros, fehér

Például: barna – aranybarna, dióbarna, dohányszín, drapp, fahéjszín, gesztenyebarna, kakaóbarna, kávébarna, macskóbarna, napbarnított, négerbarna, rozsdabarna

1. Írd ki a versből a mellékneveket!

Mostan színes tintákról álmodom

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék,
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer,
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmes, szerelmes, rikitő,
és kellene szomorú-viola
és téglabarna és kék is, de halvány,

akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat,
és akkor írnék, mindig-mindig írnék.
Kékkel húgomnak, anyámnak arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

(Kosztolányi Dezső: Mostan színes tintákról álmodom)

Vizsgáld meg a vers színei alapján, milyen színekről álmodik a költő! Vajon miért éppen ezeket a színeket említi?

A MELLÉKNÉV FOKOZÁSA

A főnévtől eltérően a melléknevet fokozni is lehet. Legtöbb melléknév fokozható, de vannak fokozhatatlan melléknevek is.

Például: *heti, koromsötét* stb.

156. Olvasd el a következő idézetet!

Szép a tavasz és szép a nyár is,
de **szebb** az ősz s **legszebb** a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot,
már végképp másoknak remél.

(József Attila: Íme, hát megelétem hazámat...)

Az idézet kitűnő példa a melléknév egyik jellegzetességére, a fokozásra.

A melléknév fokozásával az összehasonlított tulajdonságok különböző mértékét (fokát) fejezzük ki.

Megkülönböztetünk *alapfokot*, *középfokot* és *felsőfokot*. A következő táblázatban a melléknév fokozott alakjait figyelhetjük meg.

MILYEN FOK	JELE	PÉLDÁK
ALAPFOK	–	<i>merész, nagy, finom, fiatal</i>
KÖZÉPFOK	-bb	<i>merészebb, nagyobb, finomabb, fiatalabb</i>
FELSŐFOK	leg...-bb	<i>legmerészebb, legnagyobb, legfinomabb, legfiatalabb</i>

Esetenként a beszédben előfordul a túlzófok, a felsőfok módosított változata.

Például: *legeslegszebb, legeslegmerészebb*

A szép, jó, könnyű melléknév középfoka: *szebb, jobb, könnyebb*.

❖ **A -só, -ső képzős melléknevek felsőfokában elmarad a -bb: *felső, felsőbb, legfelső*.**

157. Írd le a melléknevek három alakját! Alkoss mondatokat a fokozott melléknevekkel!

ravasz, kiváló, színes, piros, ötletes

158. Pótold a következő melléknevekben a hiányzó *j* vagy *ly* betűt!

he...es, ...ukas, ...ámbor, szenvedé...es, ...eles, dö...fös, komo..., za...os

159. Írd ki az idézetekből a mellékneveket! Határozd meg, milyen fokúak!

- a)** Ne várd, hogy a föld meghasadjon
És tűz nyelje el Sodomát.
A mindennap kicsiny csodái
Nagyobb és titkosabb csodák.

Tedd a kezedet a szívedre
Hallgasd, figyeld, hogy mit dobog,
Ez a finom kis kalapálás
Nem a legcsodásabb dolog?

(Reményik Sándor: Csendes csodák)

b) Állt az erdőben egy szép, sudár kis fenyőfa. Jó helye volt: nap is érte, levegő is simogatta, idősebb társai, lucfenyők meg jegenyefenyők zúgtak körülötte. De a kisfenyőnek minden vágya az volt, hogy magasabbra nőjön; a meleg napot, az üdítő levegőt ...

(Részlet Andersen A fenyőfa c. meséjéből)

- c)** Itthon sokkal jobb ízű énnem
A fekete, mint máshol a fehér.

(Petőfi Sándor: Fekete kenyér)

160. Írj mondatokat, melyekben összehasonlítod a családtagjaid és a magad testi tulajdonságait!

161. Keresd ki a közmondásból a mellékneveket, és írd le mindhárom alakjukat!

A jó barát drágább az aranyból.

Írd le a melléknevek ellentétes párját!

162. Olvasd el a szöveget! Keresd ki a fokozott mellékneveket!

Nekünk a nyelvünk nagyobb kincs, mint a földünk, mert régiebb, s akkor is él, amikor már a föld nem a mienk. Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben elfér, de a nyelv nem fér el a történelemben. Az egyetlen nemzeti vagyon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek. Leghűbb képünk, mert nem a nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk.

(Ravasz László)

1. Írd le az alábbi melléknevek felsőfokú alakját minden lehetséges helyen elválasztva!

okos, elviselhetetlen, ábrándozó, új, igazságos, ügyetlen, édes, óvatos

2. Gyűjts **-só, -ső** végű mellékneveket!

Például: alsó, ...

Írd le a gyűjtött mellékneveket felső- és túlzófokban!

A MELLÉKNEVEK HELYESÍRÁSA

- ❖ A melléknevek végén mindig hosszú az **-ú, -ű**: *hiú, szomorú* stb.
- ❖ Hosszú magánhangzót írunk az **-ú, -ű, -jú, -jű** melléknévképzős szavakban is: *tyúkeszű, négy lábú, lapos tetejű, erős rugójú* stb.
- ❖ Az **-ú, -ű, -jú, -jű** képző jelzős szerkezetekből képez melléknevet, melyeket külön írunk: *hosszú haj – hosszú hajú, alacsony növés – alacsony növésű* stb.
- ❖ Egybeírjuk az **-ú, -ű, -jú, -jű** képzős származékot, ha:
 - átvitt értelműek: *nagyképű – öntelt fontoskodó, jóképű – megnyerő arcú* stb.
 - az előtagjuk főnév és hasonlítást fejeznek ki: *fafejű, orosz-lánszívű* stb.

- az előtagjuk egyszerű tőszámnév: *háromkerekű kerékpár, hétfejű sárkány* stb.
- ❖ Egybeírjuk a jelölt és jelöletlen alárendelő összetételeket: *nyakatekert, életrevaló* stb.
- ❖ Mindig különírjuk a jelzett szótól a foglalkozást, kort, minőséget, csoportot jelölő főnévi minőségjelzőket: *orvos bátyám, ajándék lemez* stb.
- ❖ Ha a fokozandó melléknév magánhangzóval végződik, akkor a melléknév középfokú alakjában a szótő utolsó hangja rövidül, illetve meghosszabbodik: *buta – butább, de jó – jobb* stb.
- ❖ Egyes magánhangzóval végződő melléknevek középfokánál a középfok jele (**-bb**) hasoníthatja a magánhangzót, így lesz a *lassú* középfoka *lassabb*.
- ❖ A mássalhangzóval végződő mellékneveknél a középfok jele elé előhangzó kerül, hiszen ellenkező esetben három mássalhangzó állna egymás után, ezt pedig a magyar nyelv szabályai „nem engedik”: *okos – okosabb*.
- ❖ Ha a tulajdonnévhez **-i** képző kapcsolódik, akkor a tulajdonnév melléknévvé alakul, ezért kis kezdőbetűvel írjuk: *Csap – csapi, Huszt – huszti*.
- ❖ Kötőjellel írjuk a laza szerkezetű összetett mellékneveket, a melléknévi ikerszókat, ha mindkét tagjuk toldalékolható: *testilelki, icike-picike*.
- ❖ Kötőjelet teszünk a nyomósító céllal megismételt melléknevek esetében is: *régi-régi*.

163. Olvasd el a mondatokat!

Az erdei fákon a légtornászok ügyességével ugrándozik a mókus. Bundája és nagy lompos farka általában vörös, de akad szürke színű is. Ágakból épít magának fészket. Ha egyik fáról a másikra ugrik, ejtőernyőként működik a farka, és fékezi az esést. Csak nappal jár táplálék után.

1. Figyeld meg a toldalékos szavakat! Írd ki őket!
2. Jelöld álló egyenes vonallal a szótőt!

164. Keresd ki a versből a mellékneveket! Jelöld a melléknevekben a szótőt és a toldalékot!

Szerényen virító
tengernyi ibolya:
tavaszi kerteket
szőnyegként borítja.
Kék égre nevetve
kitárják kelyhüket,
tántorgó méhecskék
nektárból szürcsölnek.
Dünnögő, zümmögő,
álmos méhek raja,
álmukból ébredtek
a virágillatra:
napfénytől, nektártól
megmárosodva
ürítnek kelyheket
újszülött tavaszra.

(Weinrauch Katalin: Ibolya)

165. Írd ki a szövegből a mellékneveket és elemezd őket!

MIÉRT VÖRÖS A LENYUGVÓ NAP?

Nappal a Nap ragyogó fehér, de ha alacsonyan áll az égbolton – hajnalban és estefe –, akkor egészen mélyvörös is lehet. A napfény eredetileg fehér színű, de mégis sokféle fénysugár van benne:

vörös, sárga, zöld és kék. A levegő legjobban a kék sugarakat szórja. Délután a napfénynek sokkal vastagabb levegőn kell átjutnia, mint máskor, mert ferdén jutnak el a sugarai a Földre. Ezért a kék színű sugarak egészen elfogynak belőle. Ami végül megmarad, az vörös színű. Ezért vörös a lemenő Nap.

(S. Tóth László nyomán)

166. Írd ki a mondatokból a mellékneveket azzal a főnévvel együtt, amelynek a tulajdonságát jelzik!

1. Mit nekem te, zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (*Petőfi Sándor*) 2. Ess tehát, kedves kis eső! Locsolgasd a megijedt nép sanyarú vetését! (*Fazekas Mihály*) 3. S ti mind, élő és halott anyagok, tanítsátok őket, felhők, sasok, vad villámok, jó hangyák, kis csigák, vigyázz reájuk, hatalmas világ. (*Szabó Lőrinc*) 4. Ahol nincsen emberi reménység, ott vagyon az isteni segítség. (*Mikes Kelemen*)

167. Találós kérdések.

Ha a hideg húsodba vág,
úgy ölel át, mint hű barát.
De ha a nap felragyog,
hű barátod elhagyod.
Mi az?

(*Kabát*)

Szép leányka ül a fán,
piros ruha derekán,
szíve olyan, mint a kő,
tudjátok, ki lehet ő?

(*Cseresznye*)

Egy kis házban öt kis szoba
sorakozik szépen,
öt kis ember bújik oda
melegedni télen.
Mi az?

(*Kesztyű*)

Szürke színű a ruhája,
nem repül el Afrikába.
Itt marad a téli fagyban,
magvakon él a nagy hóban.

(*Veréb*)

168. Írd ki a szövegből a mellékneveket! Zárójelben tüntesd fel, mit tudsz róluk!

A fakadó tavaszi erdő alig szorul dicséretre. Az alig bomló rügyek rengetege, ahogy halványzöld fátyolt borít az erdőre. ... Az őszi erdő színváltó pompája is magáért beszél. De a téli erdő már kevésbé, kivált, ha még csak nem is zuzmarás, nem is havas, hanem a szó szoros értelmében tar: csupasz fákkal, csóró ágakkal.

Pedig akinek van szeme hozzá, ilyenkor ámulhat igazán a lombját lehányt erdő rejtelsein: ahogy feltárul az ágak kusza rajzolata, egészen a legvékonyabb gallyacskákig. Eddig mintha zöld egyenruhában álltak volna a fák, egy hosszú-hosszú haptákba merevedett hadsereg hű katonáiként. Most kiütözik külön egyéniségük. Milyen durvák, torzonborzak a tölgyek! Nincsen bennük semmi hajlékonyság, semmi finomság. ... Annál előkelőbbek a bükkök: ezüstszürke, sima ágaik hosszú és vékony, egyenes gallyakkal nyúlnak a semmibe. ...

S még hányféle fa tárja fel ilyenkor legigazibb valóját! S hányféle bokor! A kökénygallyak tövises szövedékéből dércsípte bogyók kéklenek ki hamvasan, bár kissé fanyarul. ... Pirosak a szúrós bélű csipkebogyók, élénk, tiszta színük még a hó alól is kisüt. ...

Tél, tavasz, nyár, ősz. ... Mikor nem szépek a lombos erdők?

(Részlet *Varga Domokos* Erdőkerülőben c. könyvéből)

tar – kopasz, a lombtalan, csupasz fára is mondják; **csóró** – ezt a kifejezést a szegényes, elhanyagolt emberre használják; *itt*: a csupasz fát jellemzi az író ezzel a szóval; **hapták** – német eredetű szó, vigyázzállást jelent

169. Folytasd a sort minél több rokon értelmű melléknévvel!

indulatos – heves, ingerlékeny, ...
kedves – aranyos, rokonszenves, ...
kicsi – apró, babszemnyi, ...
rossz – csintalan, hibás, ...
szép – csodálatos, elragadó, ...
szomorú – bánatos, komor, ...
vidám – boldog, jókedvű, ...

170. Írd le a melléznevek ellentétes jelentésű párját!

ügyes, jóságos

1. Írd le a melléznevek fokozott alakjait is!
2. Jelöld a leírt szavakban a szótőt és a toldalékot!

171. Írd ki a versből a mellézneveket! Elemezd szerkezetileg! Határozd meg mondatrészi szerepüket!

A JÁTÉK

Az különös.
Gömbölyű és gyönyörű,
csodaszép és csodajó,
nyitható és csukható,
gomb és gömb és gyöngy, gyűrű.
Bűvös kulcs és gyertya lángja,
színes árnyék, ördöglámpa.
Játszom ennen-életemmel,
búvócskázom minden árnnyal,
a padlóssal, a szobákkal,
a fénnel, mely tovaszárnyal,
a tükörrel fényt hajítok,
a homoknak, a bokornak,
s a nap – óriás aranypénz –

hirtelen ölembe roskad.
Játszom két színes szememmel,
a két kedves, pici kézzel,
játszom játszó önmagammal,
a kisgyermek is játékszer.
Játszom én és táncolok,
látszom én, mint sok dolog.
Látszom fénybe és tükörbe,
játszom egyre, körbe-körbe.
Játszom én és néha este
fölkelek,
s játszom, hogy akik alusznak,
gyerekek.

(Kosztolányi Dezső)

Írd ki a versből a mellékneveket, elemezd szerkezetileg!

AZ ERDŐK KIRÁLYA

Ágas-bogas szarvas
Az erdők királya,
Széles birodalma
Szabadság országa.

Trónjára ha föllép,
Magas bérctetőre:
Nem csörget bilincset,
Hogy féljenek tőle.

Dalosajkú madár,
Sűrű lombok alól,
Erdők királyának
Szabadságról dalol.

Hódolva tekint föl
A rengeteg rája:
„Szabadság! Szabadság!”
Zúgja minden fája.

Bébecz Evelin: *Szarvas*

Zúgja a patak is,
Zizegi a fűszál...
Mint egy szent imádság,
Az egekbe fölszáll.

A végtelen égnek
Tiszta boltozatja,
Az örök szabadság
Képét ragyogtatja.

(Pósa Lajos Nagyapó Meséskönyvéből)

A SZÁMNÉV FOGALMA ÉS FAJAI

szám, mennyiség, elfoglalt hely

A számnév a főnévvel megnevezhető személyek, dolgok, jelenségek, fogalmak mennyiségét vagy sorrendi helyét megnevező szófaj. A melléknévhez hasonlóan a főnévhez kapcsolódó járulékos fogalmat, tulajdonságot jelöli meg.

Például: *öt, tíz, második*

172. Figyeld meg a következő párbeszéd kiemelt szavait!

- Hány éves vagy?
- **Tizenkettő.**
- Hányadik osztályba jársz?
- A **hatodik** osztályba.
- Reggel hány órakor indulsz iskolába?
- **Negyed nyolckor.**
- Elég idő jut így az órához való felkészüléshez?
- Nem mindig, az időjárástól függ. Néha **sok**, néha **kevés**.

A párbeszéd olvasása közben láthatod, hogy a számnevek többféleképpen lehetnek. A kiemelt szavak a *hány?*, *mennyi?*, *hányadik?*, *hányad?* kérdésre felelnek. Ennek alapján a számnevek fajtáit a következőképpen lehet csoportosítani:

SZÁMNEVEK			
HATÁROZOTT			HATÁROZATLAN
tőszámnév	sorszámnév	törtszámnév	
<i>egy</i>	<i>első</i>	<i>egyketted</i>	<i>sok</i>
<i>kettő</i>	<i>második</i>	<i>kétötöd</i>	<i>kevés</i>
<i>három</i>	<i>harmadik</i>	<i>háromnegyed</i>	<i>három-négy</i>
<i>négy</i>	<i>negyedik</i>	<i>négynyolcad</i>	<i>egypár</i>

A számnév személyek, tárgyak, dolgok számát, mennyiségét, a sorban elfoglalt helyét megjelölő szófaj.

Kérdőszava: *hány?*, *mennyi?*, *hányadik?*, *hányad?*

A számnév lehet határozott és határozatlan.

A határozott számnév fajtái: tő-, sor- és törtszámnév.

A tőszámnév mindig egész számot nevez meg.

A sorszámnév megmutatja, hogy valaki vagy valami hányadik a sorban.

A törtszámnév az egész szám törtrészét jelöli.

173. Keresd ki a következő közmondásokban és szólásokban a számneveket!

Száz szónak is egy a vége.

A rest kétszer fárad.

Kétszer ad, aki gyorsan ad.

Az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

Sok lúd disznót győz.

Egy fecske nem csinál nyarat.

Egy helyett kettőt lát.

Három a magyar igazság.

Többet ésszel, mint erővel.

Magyarázd meg a közmondások és szólások jelentését!

174. Keresd ki a szövegből a számneveket és határozd meg a fajtáit!

... Vagy húsz ölnyire tőlem egy kis kopár térség terült odalent. Nagyobb, mint egy jókora szoba. A gyér fű lenyomtatva, sok toll mindenfelé; néhány nyúlláb, lerágott csontok, amelyek fölött légyrajok kavarogtak.

A kopár tér egyik sarkában ledőlt százados fa dereka barnállott; az alól éppen kiugrott valami.

Egy buta kis állat. Barnásszürke, hegyes orrú, hegyes fülű, élénk szemű. Meglapult, mint a játszó macska, s félrecsapott ravasz pófácskáját két első lábára fektette.

Abban a percben egy másik, éppen ilyen kis buksi fejű pattant fel a tér közepén levő gazcsomóból. Azt eddig észre sem vettem. Apró, mókás szökésekkel, a hátát meggömbítve ment neki pajtásának, s vítézi harcjátékkal vetette rá magát.

Meghemperegtek, s megnyaggatták egymást. Addig-addig, hogy megmozdult mögöttük a bokor, s közékük ugrott egy nagy vörös róka. Egyiken is, másikon is lódított egyet, s azzal szent volt a béke.

A rókamama nyomában tötyögött a harmadik apróság. Amint szemem véletlenül a korhadt fatörzsre tévedt, még egy kis hóhért

pillantottam meg, amint kipislogott a barnaság alól, s nagy érdeklődéssel leste, hogy mi folyik odakint.

A ledőlt vén fa alatt lakott a hóhércsalád. Bizonyosan bejárója volt ott a titkos rókalyuknak.....

(Részlet *Bársony István* Erdőn, mezőn c. könyvéből)

öl – hosszmérték, kb. 1,9 méter

175. Olvasd el a *Mondókát*! Keresd ki a számneveket!

MONDÓKA

Egyszer egy az egy:
piroslik a meggy.
Kétszer egy az kettő:
sáros lett a lejtő.
Háromszor egy: három,
rosszaságom bánom!
Négyszer egy az négy:
mindig ügyes légy!
Ötször egy az öt:
mami sálat köt.

Hatszor egy az hat:
Ádám lovat hajt.
Hétszer egy az hét:
virágos a rét.
Nyolcszor egy az nyolc:
kiürült a polc.
Kilencszer egy csak kilenc,
víg bukfencet vet Ferenc.
Tízszor egy az tíz:
hullámszik a víz.

(*Devecsery László*)

Te ismersz ilyen számneveket rímelő mondókát? Mondd el osztálytársaidnak!

176. Rajzold át a táblázatot! Csoportosítsd a számneveket típusaik alapján!

negyedik, második, tizenkettő, rengeteg, kevés, ötvenhat, század, első, tizenketted, száz, kilencedik, legtöbb, harmad, ezer, ezred, egy-pár, ötven, tömérdek, századik, negyed

Tőszámnév	Sorszámnév	Törtszámnév	Határozatlan számnév

Másold le az idézeteket! Keresd ki a határozatlan számneveket!

S jutott eszembe számtalan
Szebbnél szebb gondolat...

(*Petőfi Sándor: Füstbe ment terv*)

Temérdek borfélét ivott
Meg Orbán,
Vidám hajnal azért pirult
Az orrán.

(*Petőfi Sándor: Orbán*)

Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
de ő a virágra szemét nem vetette...

(*Petőfi Sándor: János vitéz*)

A meztelen homokban alig teng
Egy-két gyalogbodza,
Mely fekete gyümölcsét nyaranként
Kedvetlenül hozza.

(*Petőfi Sándor: Kutyakaparó*)

A SZÁMNEVEK ALAKI SAJÁTOSSÁGA ÉS MONDATBELI SZEREPE

I. A számnév toldalékolható szófaj. Kaphat:

1. képzőket:

- **-d, -ad, -ed, -od, -öd:** *harmad, ezred, hatod, ötöd*
- **-dik, -adik, -edik, -odik, -ödik:** *századik, tizedik, sokadik, ötödik*

2. viszonyragokat:

- **-szor, -szer, -ször:** *hatszor, hétszer, ötször*
- **-ból, -ből:** *nyolcból, kettőből*
- **-hoz, -hez, -höz:** *hathoz, tízhez, öthöz*
- **-t:** *egyet, kettőt*
- **-nak, -nek:** *háromnak, hétnek*

3. fokjelet: a **sok** és **kevés** számnév és az **első** sorszámnév fokozható:

sok – több – legtöbb – legeslegtöbb

kevés – kevesebb – legkevesebb – legeslegkevesebb

első – elsőbb – legelső – legeslegelső

❖ **Nem kaphatnak a számnevek többesjelet.**

II. A számnév szerkezete szerint lehet:

– egyszerű szó: *hat, nyolc*

– toldalékos egyszerű szó: *ötször, hatan, nyolcadik*

– összetett szó: *kilencvennégy, hetvenhat, negyven-ötven*

– toldalékos összetett szó: *kilencvennégyen.*

❖ **A 2 tőszámnév kétféle alakban használatos: két pár, a mennyisége: kettő.**

❖ **Néhány sorszámnévet más tőből képezünk: első, másod-
dik, de: nyolcadik, tizenegyedik, tizenkettedik.**

❖ **A számnevek egy része azonos alakú szó: század, ezred**
(főnév, törtszám), **hét** (főnév, tőszám), **egy** (tőszám, határozat-
lan névelő), **fél** (ige, törtszámnév), **hat** (ige, tőszámnév).

❖ **A határozatlan számnevek egy része többjelentésű: ren-
geteg, tenger, pár, csomó.**

III. A számnév a mondatban lehet:

• **mennyiségjelző:** *Több út is vezet a hegytetőre, de a kilátás
mindig ugyanaz. (Mondás)*

• **állítmány:** *Sok a munka a kertemben.*

• **tárgy:** *Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével. (Petőfi)*

• **határozó:** *Már az idén negyvenedikszor értem meg a krump-
likapálást. (Petőfi)*

Ritkábban

• **alany:** *Tíz meg öt tizenöt.*

• **birtokos jelző:** *Tíznek a fele öt.*

177. Határozd meg a mondatban lévő számnév mondattani szerepét!

1. A négy szürke lónak a két kajla sőre nagykeservesen tud kitérni előle. (Arany János) 2. Leguggoltam s az óriásból negyedórára törpe lett. (Szabó Lőrinc) 3. Egyet mondok, kettő lesz belőle. (Közmondás)

4. Hát ilyen sok fa van ebben a Zanót nevű faluban; s az a rengeteg fa, három nap alatt, zöldbe borult valamennyi, s a türelmetlenek virágot is bontottak, a harmadik napon. (*Tamási Áron*) 5. Mert ahonnan elűzték egyszer, hívhatják vissza bár ezerszer, nem látják többet sohase. (*Móra Ferenc*) 6. Több is veszett Mohácsnál. (*Közmondás*) 7. Zuhoghat akár negyvenezer nap és negyvenezer éjjel, ha egy buboréknyi lelkiismeret-furdalás sem követi a bárkát. (*Kányádi Sándor*)

178. Olvasd el a szövegrészletet! Írd ki, és elemezd a számneveket!

SOKAN VOLTUNK

Már harmadik hónapja éhezünk, s két hete csak egyszer ettünk egy nap. Anyám már marékkal mérte a puliszkát. Egy marék, két falás, másnapig semmi. Négyen gyerekek ágyban feküdtünk a nagy pokróc alatt. Ott melegedtünk, és láb alatt sem voltunk. Apám már nem járt napszámba, étel után. Eleget próbálta. Sok volt a szegény, kevés a gazda, neki nem jutott. Ült egész nap a kis vékán a kályha mellett. Nagynéha odajött hozzánk, és mesébe fogott. De amilyen hirtelen jött, olyan váratlanul abba is hagyta. Ilyenkor így szólt: „Majd holnap elmondom a többit.” – Azzal ment vissza a maga gondolatához. Sohasem mondta végig. Nem is bántuk. Akkorákat hallgatott mesemondás közben, hogy jobb volt, ha megül a helyén.

Nagy dolog az éhség. Aki nem volt benne, el sem gondolhatja. Mikor megkaptuk a marék puliszkát, és behabzsoltuk úgy forrójában, ahogyan volt, ugrottunk le az ágyról, ölbe vettük a nagy lapító deszkát, amin anyám szétvagdosta a porciókat, és ki ujjal, ki bicskával, lekapartuk róla, amit találtunk, és ettünk. Pedig több volt közöttük a szálla, mint az étel. Ilyen éhségben minden száj számít. Minél több van belőle, annál nagyobb a baj. Mi pedig voltunk elegenden...

(Részlet *Sánta Ferenc* novellájából)

179. Írj mondatokat a következő szókapcsolatokkal!

hét törpe, tengeri kincs, csipetnyi só, három kívánság, tizenkét hattyú, három királyfi

1. Írj fogalmazást a kép alapján!

2. Gyűjts számneveket tartalmazó mesecímeket, írd le őket a füzetbe! Olvasd el az egyik mesét, meséld el a tartalmát osztálytársaidnak!

A SZÁMNEVEK HELYESÍRÁSA

Tanulmányaid során tapasztalhattad, hogy a szövegekben a számnevek hol betűvel, hol pedig számmal vannak feltüntetve. Felmerülhet a kérdés, mikor kell betűt írni, és mikor számot.

- ❖ A számok köznapi és irodalmi szövegekben általában betűvel, a szakmai szövegekben számmal íródnak. Alkalmazhatunk vegyes írásmódot is.

Például: az ezerre, millióra és milliárdra végződő kerek számok esetén így írjuk: *500 ezer, 15 millió, 2 milliárd*.

- ❖ Folyamatos szövegekben inkább betűírást használunk akkor, ha a szám kiejtett alakja rövid: *öt, száz, ezer* stb., illetve ha a szám toldalékos vagy névutós alakban áll: *ötöt, tízféle* stb.

Betűírás esetén a következő szabályokat kell betartani:

1. A számneveket **kétezerig** folyamatosan egybe kell írni, függetlenül attól, hogy hány szótagból, illetve összetételi tagból

áll. Kétezer felett is hasonlóképpen egybeírjuk a számokat, ha kerek ezresek, milliósok. Egyéb esetben kétezren felül a számot hátulról számolt hármasszámcsoporthoz szerint tagoljuk, és a csoportok közé kötőjelet teszünk.

Például: *háromezer-száztizenöt,
tizenegymillió-ötszázötvenötezer-száztizenkilenc
stb.*

2. A *millió, milliárd, million* szavakban hosszú az *l*.
3. Az *egy* számnév mássalhangzóját a szó alapalakjában, valamint magánhangzók között a toldalékos szóalakok és a származékok egy részében röviden írjuk, de hosszan ejtjük: *egyet, egyért, egyezik, együtt* stb. Más részben viszont röviden írjuk és röviden ejtjük: *egyed, egyedül, egyén, egyetem* stb. Kivételt képez az *eggyel, eggyé* szóalak, amikor a *-vel, -vé* rag *-v* hangja hasonul.
4. A *tíz, húsz, kevés, hét* számnevek hangrövidítők: *tíz – tizet, húsz – huszadik, kevés – keveset, hét – hetet* stb.
5. A *három* és az *ezer* a hangvesztő tövek típusába tartoznak: *három – harmadik, ezer – ezres*).

Számjegyírás esetén:

1. Az öt- vagy ennél többjegyű számokat a hátulról számított hármasszámcsoporthoz szerint tagoljuk, és az egyes csoportokat közzel választjuk el egymástól: *11 385, 3 919 214, 549 802*.
2. A sorszámnevek után pontot teszünk, toldalékolt formájukban is:

Például: *5. emelet, 2013. évi, a 7-en, a 11–15. oldalon,
a 2011/2012. évi*

- ❖ Kivételt képeznek a dátumban a napot jelölő sorszámnevek ragos alakjai: *1-jén, 17-én, 31-e*.

A keltezés írásának szabályai

Az évszámot mindig arab számmal írjuk, a hónapot kiírhatjuk (szövegben lehetőleg kiírjuk), illetve jelölhetjük arab számmal (nem római számmal), a napot pedig arab számmal írjuk:

Például: *2012. május 24. vagy 2013. 09. 14.*

❖ Néhány gyakori szerkezet írásmódja:

2013. évi

2013. októberi

2013 októberében *(nincs pont az évszám után, mivel birtokviszonyban áll az utána következő szóval)*

2013 első felében

2013. október végén

2013 előtt *(nincs pont az évszám után névutós szerkezetben)*

2010 óta

2010–2013 *vagy* 2010 és 2013 között *vagy* 2010–2013 között

2013. június–júliusban

2013. május 14–15-én

január 8–10. *vagy* január 8-tól 10-ig *vagy* január 8–10-ig

2012. december 20–25.

2012. december 20. és 25. között

2012. december 20-a és 25-e között

2006. október 1-je, 1-jén, 1-jei *(nem: 1-e, 1-én, 1-i)*

2011. október 2-án

2012. október 3-ig, 3-áig

2010. október 4-től, 4-étől

❖ Az időpont megjelölése

Időpontok esetében a 24 órás felosztást használjuk.

- Az óra és a perc szót folyamatos szövegben általában kiírjuk: 10 óra 25 perckor.
- Ha az időpontot számjegyekkel adjuk meg, az óra és a perc közé (szóköz nélkül) pontot teszünk: 10.25.

Ehhez a formához a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk: 10.25-kor.

180. Pótold a közmondásokban és szólásokban a pontok helyére a megfelelő számnevet! Értelmezd a jelentésüket! Határozd meg a mondattani szerepüket!

- a) Kétszer kettő néha
- b) ... fecske nem csinál nyarat.
- c) ... bába közt elvész a gyerek.
- d) ... szem többet lát.
- e) Egyik ..., a másik egy híján
- f) ... a magyar igazság.
- g) A lónak ... lába van, mégis megbotlik.
- h) ... ütött egy csapásra.

181. Olvasd el a szövegeket! Határozd meg a szövegek közlésfajtaját! Keresd ki, és írd le betűkkel a számneveket! Határozd meg a fajtájukat!

a) Egy lélegzetvétel alkalmával fél liter levegőt szívunk magunkba. Percenként 15-öt lélegzünk, úgyhogy minden percben 7 és fél liter levegőt használunk el, ami 9 gramm. Egy nap alatt csaknem hússzezerszer veszünk lélegzetet, tehát 12 kg levegőt fogyasztunk el.

b) 23 óra, 56 perc és 44 másodperc, vagy körülbelül egy nap alatt fordul meg a Föld a saját tengelye körül. A földgolyó napsütötte részei még ugyanazon a napon belül árnyékba borulnak, ezt a jelenséget hívják éjszakának. A Föld 365 nap és 6 óra, vagyis egy év alatt végez el egy keringést a Nap körül. Eközben 930 millió kilométert tesz meg.

c) Az öreg tölgyfa száz év alatt ezer meg ezer fészket ringat az ágain. Sok szép dallal köszöntik ezért a születésnapján a madarak. A százéves tölgyfa meghatottságában azt ígéri, hogy még száz évig fogja ringatni a rigó-, a szarka- és harkályfészkeket.

182. Írd le betűkkel az alábbi számokat!

2 000, 208, 30 186, 17, 50, 50 505, 300 587, 5 000 000, 46 056, 1 999, 19 531

183. Pótold a dátumokban – ahol szükséges – a pontokat!

1848 március 15, 1849 mártírhajó, 1900 késő őszén, 1526 előtti

184. Pótold a hiányzó kötőjelet!

hárommilliónegyvenhat, kilencezerszáztizenegy,
ötvenmillióháromszázhatvanhárom,
százhetezernyolcszáznyolcvannyolc,
tízmilliókétszázhetezernégyszázharminckettő

Írd ki a szövegből a számneveket! Csoportosítsd fajtájuk szerint!

HÁNY CSONTUNK VAN?

Általában 206.

De léteznek több és kevesebb csontú emberek is. Minden huszadiknak közülünk van bordapárja is, kivéve a mongolokat, akik közül soknak csak tizenegy bordapárja van az átlagos tizenkettő helyett.

Függhet a csontok száma az életmódtól is. A régi huszárok némelyikének például a tomporában és combjában a hagyományos csípőcsonttól, illetve combcsonttól teljesen különálló csontja keletkezett a sok lovaglástól. A csontok száma különben is változik életünk folyamán.

Az újszülött mintegy 350 csonttal jön a világra, melyek közül sok szép lassan összenő. Az összenövés férfiaknál körülbelül 25 éves korukra fejeződik be, a nőknél valamivel korábban.

Csontjaink közt akad hosszú (mint a combcsont), rövid (mint a kéztőcsontok), lapos (mint a lapocka) és szabálytalan alakú (mint a csigolyák). A két alsó és felső végtagban összesen 126 csont van, a törzs vázában 80, mármint ha csontvázunkban nincs semmi rendellenesség.

A csontváz szaknyelven szkeleton. A görög szó jelentése: kiszáradva. A régi görögök ugyanis azt hitték, a csont száraz, mivel annak látszik. Ma viszont már tudjuk, hogy egyáltalán nem száraz, sőt nagy baj volna, ha az eleven testben kiszáradna.

(*Irka*, 2001/1)

TÉMAZÁRÓ

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Határozd meg a melléknév és a számnév fogalmát!
- Melyek a melléknév alaki sajátosságai?
- Mi a melléknév mondatbeli szerepe?
- Milyen fokai lehetnek a tulajdonságoknak? Nevezd meg a fokjeleket!
- Hogyan csoportosítjuk a mellékneveket szerkezetük szerint?
- Sorold fel a melléknévképzőket!
- Milyenek lehetnek az összetett melléknevek?
- Milyen fajai vannak a számnévnek?
- Melyek a számnév alaki sajátosságai?
- Mi a számnév mondatbeli szerepe?

2. Olvasd el Arany János játékos mondókáját! Mitől humoros a verseike?

*Azt mondják a **hatalmasok**,
Akinek a **hat alma sok**,
Van is arra **hatalmas ok**,
Hogy ne legyen **hatalma sok**.*

- Másold le a kiemelt szavakat és szószerkezeteket! Állapítsd meg az egyes szavak szófaját!

3. Olvasd el a szöveget! Határozd meg a stílusát és közlésfajtaját! Írd ki csoportosítva a mellékneveket és a számneveket!

A RÓKA

A vadon élő emlősök közül a Kárpát-medencében kétségtelenül a rókát illeti az elsőség. Alig van másik állat, amelynek olyan nagy híre és annyi ismerője lenne, mint csalavér komának. ...

Az erdőn, mezőn élő vörös bundás, lompos farkú róka távoli rokona a kutyának. Egész testhossza kb. 100–110 cm, ebből 35–40 cm a bozontos farka. Vállmagassága 35–40 cm, súlya 7–8 kg. Feje széles, homloka lapos, arcorra hirtelen keskenyedő, hosszú és vékony. Szemrése ferde. Teste nagyon karcsú, erős és hihetetlenül mozgékony. Lábszárai rövidek és vékonyak. ...

Lakóhelyét mindig a legnagyobb óvatossággal választja meg, ha teheti maga ássa ki, s több kijáratot készít. Tágas lakását, a rókalyukat mélyen a földben, a fagyókerek között, sziklákban, hegyoldalakban, sőt összehordott rőzse- és kőrakás alatt is megtaláljuk. A rókalyukat általában rendetlenség, bűz jellemzi. Lakását évekig

megtartja, s ha elszaporodnak az élősködők, elhagyja, s máshol ideiglenes fészket készít. Nádas, zsombékos helyen rókalyuk nélkül is megtelepszik.

Tavaszi elején 5–6 rókakölyköt fial. A kölykök beragadt szemmel és füllel jönnek a világra. Két hét múlva nyílik fel szemük és ekkorra a fogaik is kinőnek.

A róka védett emlős. Vadászata tilos! Ha kirándultok, próbáljatok rókalyukat (rókavárat) találni!

A róka vadállat, fél az embertől, de az embernek is óvakodnia kell tőle!

(*Deák Márta*, Irka 96/4)

4. Olvasd el a szöveget! Írd ki a mellékneveket szerkezetük szerint csoportosítva!

Sokáig sétáltunk a barátainkkal az erdőben. Még sohasem láttam ilyen szépnek a tájat. A fák sudáran nyúltak a felhőig, leveleik haragoszöldek, kérgük sötétbarna volt. A fák alatt selymes fű búj meg, a fűszálak között néhány tompa fényű virág nyílt ki. Messzire elláttunk, mert egy hegy tetejére másztunk fel, ahonnan végignézhettük a vidéket. A sok hegy között kicsi falu húzódott meg piros háztetőkkel, apró kertekkel, kanyargó utacskáival. Mindannyian megszerettük ezt a gyönyörű, szép falucskát.

5. Olvasd el *Zelk Zoltán* meséjét! Keress ki a szövegből 10 főnevet, 10 melléknevet, 5 számnevet! Határozd meg azok fajtáját, szerkezetét, mondatrészi szerepét!

NÉGY VÁNDOR

A világ végétől kilenc lépésnyire, de az is lehet, hogy tízre, volt egy hegy. A hegy mögött egy icipici patakocska folydogált, amiben mákszem nagyságú halak játszadoztak, s olyan kicsi békák ugráltak a partján, hogy csak a szél és a falevelek látták őket.

A hegy se volt valami óriási, a verebek gyalogláb másztak át rajta, s mikor a tulsó felére értek, még akkor is kedvük volt ugrándozi. Nem lehetett nagyobb, mint egy jókora kavics. De igazi hegy volt, s igazi volt az a cérnaszálnyi ösvény is, ami a hegytől az erdőig vezetett.

Ez az erdő már nem volt olyan kicsi, mint az ösvény, a hegy és a patak, akkora lehetett, mint mifelénk az erdők.

Vidám élet volt az erdőben, de legvidámabban négy testvér élt, akiknek az erdő közepén volt a házuk. A négy testvér neve: Tavasz, Nyár, Ősz, Tél.

Azt elfelejtettem megmondani, hogy mindez a világ elején volt így, a világ elejétől is csak tíz évig és három napig. Mert tíz esztendő és három nap múltán a négy testvér összeveszett. Azt hiszem, azon vesztek össze, hogy melyik madár tud nagyobbat ugrani: a veréb vagy a rigó?

A Tavasz és a Nyár azt mondotta, hogy a veréb, az Ősz és a Tél azt mondta, hogy a rigó. Hiába kérdezték a lepkéket, az ösvényt meg az icipici kis patakot, egyik se tudta megmondani, melyiknek van igaza. Így történt aztán, hogy a Tavasz így szólott testvéreihez:

– Ezen mi elveszekednénk a világ végéig is. Én hát inkább elmegyek közületek. – Ezzel aztán el is indult, át a kis ösvényen, át a kavics nagyságú hegyen és az icipici patakon, míg csak a világ közepére nem ért. Beletellett vagy három hónap, amíg visszajött az erdőbe.

Akkor aztán eldicsekedett testvéreinek, hogy mennyire örültek neki az emberek. Mindenki azt mondotta, hogy a Tavasz a legszebb a világon.

Ezt bizony nem hagyta a Nyár. Ő is útra kelt, s ő is dicsekedve tért vissza.

– Énhozzám bizony úgy szóltak az emberek: „Te vagy a legjobb, te vagy a legkedvesebb! Te érlelted meg a búzáinkat, hogy lisztet őrölhessünk belőle, hogy kenyeret süthessünk a lisztből...”

„Hát ha így van, én is útra kelek” – gondolta az Ősz. S nem is gondolta kétszer, túl volt már az erdőn, hegyen, patakon. Aztán mikor visszatért, így szólt:

– Láttátok volna, hogy örültek nekem az emberek! Nem is csoda, mert teli tarisznyával mentem közéjük, vittem nekik szőlőt, diót, almát, körtét.

A Tél se hagyta magát, ő is útnak indult, szaladtak előtte a szelek, hogy hírül vigyék érkezését. Visszafelé is pajtásai-val, a szelekkel jött, s álló nap arról mesélt, mennyire örültek a gyerekek a hónak és a jég-

nek, s mennyi ágat tördelt az erdőben, hogy legyen mivel fűteniük a szegényeknek.

Álló napig ezt mesélte, de már csak ketten hallgatták: a Nyár és az Ősz, mert a Tavasz közben újra útra kelt, s azóta is így vándorolnak, mióta világ a világ.

6. Keresd ki az idézetekből az összetett szavakat, határozd meg a szófaját és az összetétel fajtáját!

a) ... Az udvar

Egy kis mákszemnyit sem aludt, minden köhenésre
Öt-hat férficseled és szintugyanannyi fehérnép
Ütköze egymáshoz, nagy volt egyszóval a hóhó!

(Fazekas Mihály)

b) Fel-feláll a farkas hátulsó lábára,

Méri éles körmét Toldi orcájára,
Csattog a fehér fog vérszopó ínyében,
S mintha szikrát hányna, csillog a holdfényen.

(Arany János)

c) Nem is, nem is azt a forgószelet nézi,

Mely a hamvas utat véges-végig méri

(Arany János)

7. Keresd ki a versből a számneveket, határozd meg a fajtájukat!

CSALI MESE

Három vadász ült csendesen
egy kicsiny vadászházban,
kettő közülük meztelen,
a harmadik ruhátlan,
fegyverük is volt. S jaj, de jó!
Csakhogy hát – az ördögbe! –
két puskában nem volt golyó
és egy nem volt megtöltve.
Hej, lövéseik durrogtak,
zengtek az erdők, rétek,
de elhibáztak két nyulat,
s a harmadik meglépett.

Ám futhatott az bárhova,
bár eltűnt egy bokorban,
az egyik meztelen koma
zsebébe dugta gyorsan.
És útra kelt három vadász,
hát látják: az útfélen
állt egy tetőtlen csodaház,
bár fala sem volt éppen.
Kopogtak a nincs ablakon,
és kiszaladt a gazda,
és örült is nekik nagyon,
bár nem volt odahaza.

„A nyulat hadd főzzük meg itt!
– így szóltak a vendégek –,
bár nincsenek edényeink,
ennénk egy jó ebédet.”

„Hadd jusson nektek jó falat,
ha fogatok rá vásik,

fazekam van, három darab,
s egyik szebb, mint a másik.
S egy csekélységet tudtok-e?
(Ez kedvünk ne zavarja!)

Két fazéknak nincs feneke
És egynek nincs alja.”

(Ritalij Zaslavszkij versét oroszból fordította Balla László)

A NÉVMÁSOK

A NÉVMÁS FOGALMA, FAJAI, CSOPORTOSÍTÁSA

helyettesítő szófaj, főnévi, melléknévi, számnévi névmások

185. Olvasd el a szöveget! Mondj véleményt róla! Mi a szöveg legszembevetőbb hibája?

Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című regényének főszereplője Nemecek Ernő.

A gittegylet tagja és a Pál utcaiak játszótársa. A játszótársaknak szüksége van Nemecek Ernőre, Nemecek a közlegény, de nem becsülik meg. Nemecek Ernő azonban bebizonyítja, különb a többieknél.

Többször ruhástól kerül vízbe. Először nevetnek Ernőn, de azért senki sem cserélne Ernővel. Még a vörösingesek is elismerik bátorságát. Nemecek nem magyarázza meg cselekedeteit, félre is értik viselkedését. Nemecek tudja, mikor mi a dolga. Ernő tudja azt is, mit kíván a sors. Meg akarja menteni a grundot. Nem vitázik, amikor kisbetűkkel írják a nevét, de nagyon fáj ez Ernőnek.

Betegen is megmenti a csatát, mert nem számít, hogy közlegény, teszi, amit a szíve diktál.

Halálos ágyánál felvonul szinte az összes szereplő. Ki szeretetből, ki-k magát szégyellve próbál megbocsátást kapni a kis szőke fiútól.

Olvasd el, hogyan javította ki a tanuló magyartanára a hibás szöveget!

Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című regény főszereplője Nemecek Ernő.

A gittegylet tagja és a Pál utcaiak játszótársa. **Mindenkinek** szüksége van rá, **ő** a közlegény, de nem becsülik meg. Nemecek Ernő azonban bebizonyítja, különb a többieknél.

Többször ruhástól kerül vízbe. Először nevetnek rajta, de azért senki sem cserélné **vele**. Még a vörösingesek is elismerik bátorságát. Nemecsek nem magyarázza meg cselekedeteit, félre is értik viselkedését. **Ő** tudja, mikor mi a dolga, mit kíván **tőle** a sors. Meg akarja menteni a grundot. Nem vitázik, amikor kisbetűkkel írják a nevét, de nagyon fáj **neki**.

Betegen is megmenti a csatát, mert nem számít, hogy közlegény, teszi, amit a szíve diktál.

Halálos ágyánál felvonul szinte az összes szereplő. Ki szeretetből, ki magát szégyellve próbál megbocsátást kapni a kis szőke fiútól.

A szöveg olvasása során láthattad, a tanuló fölöslegesen ismételte a tulajdonneveket. Erre szolgál a névmás.

A névmásokat tartalmazó mondatokat általában csak az előtte álló mondatok ismeretében értjük meg. A névmásoknak ugyanis önmagukban nincs határozott jelentésük, csak utalnak valamely főnévre, melléknévre, számnévre.

Azokat a szavakat, amelyekkel főnevet, melléknevet, számnevet helyettesítünk, *névmások*nak nevezzük. A névmás helyettesítő szófaj, utaló eszköz. A névmásoknak akkor van határozott jelentésük, ha átveszik a helyettesített szófaj jelentését, valamire rámutatnak vagy utalunk velük.

A névmásokat következőképpen csoportosíthatjuk:

I. Csak főneveket helyettesítő névmások:

- 1. személyes névmás:** *én, te, ő, mi, ti,ők*
- 2. birtokos névmás:** *enyém, tied, övé, enyéim, tieid, övéi* stb.
- 3. visszaható névmás:** *magam, magad, maga* stb.
- 4. kölcsönös névmás:** *egymás*

II. Főnevet, melléknevet, számnevet helyettesítő névmások:

- 1. kérdő névmás:** *ez, az, ilyen, olyan, ennyi, annyi* stb.
- 2. mutató névmás:** *ki, mi, milyen, miféle, hány, mennyi* stb.
- 3. határozatlan névmás:** *valaki, valami, valamilyen, néhány* stb.
- 4. általános névmás:** *mindenki, senki, akárki, bármilyen, semennyi* stb.
- 5. vonatkozó névmás:** *aki, ami, amely, amilyen, ahány* stb.

186. Másold le a mondatokat! Húzd alá a névmásokat! Határozd meg, milyen szófajt helyettesít!

1. Természet! még te is gúnyolódol?... (*Petőfi Sándor*) 2. Őrjít ez a csókos valóság, ez a nagy beteljesülés, ez a megadás, ez a jóság. (*Ady Endre*) 3. Ki mondja meg neked, hogy már reggel van? Ah ki fog téged megint fölkelteni? (*Vörösmarty Mihály*) 4. Feléd, feléd, te drága lélek, repülnek bús fohászaim... (*Arany János*) 5. Vigyétek őt zenével és babérral, esett hős, ó de harcban elesett. (*Juhász Gyula*)

187. Keresd ki a mondatokban előforduló névmásokat! Határozd meg a fajtáját!

1. Ne szerezz magadnak felesleges kellemetlenségeket!
2. Tegnap valamilyen pletykát hallottam.
3. A tanulók a vetélkedőn megküzdöttek egymással.
4. Szeretném, ha te is részt vennél a vetélkedőn.
5. Mennyi érdekes dolgot tudtam meg ebből a filmből!
6. Ugyanolyan táskát néztem ki, mint az övé.
7. Megint hiányzik néhány tanuló az osztályból.

Írj fogalmazást a kép alapján névmások felhasználásával!

CSAK FŐNEVEKET HELLYETTESÍTŐ NÉVMÁSOK

A személyes névmás

188. Olvasd el a versrészletet! Figyeld meg a kiemelt szavakat!

Én én vagyok magamnak,
s **neked én te** vagyok.
S **te én** vagy magadnak,
két külön hatalom.
S ketten **mi** vagyunk.
De csak ha vállalom.

(Radnóti Miklós: Előhang egy monodrámához)

A személyes névmás olyan névmás, amely a három nyelvtani személy valamelyikén keresztül embereket, állatokat vagy dolgokat jelöl. Csak a szöveggörnyezetből derül ki, hogy melyik személy helyett állnak.

A személyes névmások személyét és számát a következő táblázat szemlélteti:

Személy	Egyes szám	Többes szám
1. személy	én	mi
2. személy	te	ti
3. személy	ő	ők

én – olvasok (aki beszélek)

te – olvasol (akivel beszélek)

ő – olvas (akiről beszélek)

mi – olvasunk (akik beszélünk)

ti – olvastok (akikkel beszélünk)

ők – olvasnak (akikről beszélünk)

❖ Nyelvtanilag 3. személyűnek számít minden főnév.

Beszélgetés során, ha a beszédtársunkkal nem tegeződünk, akkor a 2. személyű (*te, ti*) névmás helyett az *ön, önök, maga, maguk* 3. személyű udvariassági névmásokat használjuk.

A MAGÁZÁS, ÖNÖZÉS, TEGEZÉS

A magázás, önözés, tegezés korhoz és társadalmi jelenséghez kötött nyelvi jelenség. Az ősi tegezéssel szemben a mai értelmű magázás a

17. században alakult ki. Eredetileg a *maga kegyelmed* kifejezést használták, és ebből vált ki a *maga*. Az ősi tegezés a *te kegyelmed* formájának rövidülése. A 19. század első felében jelent meg a *kegyed* és az *ön*. Ez utóbbit az 1830-as években Széchenyi István igyekezett elterjeszteni. Az *ön* nagyobb tiszteletet kifejező, ugyanakkor kissé hivatalos ízű, távolságtartó megszólítás.

Kik magázódjanak? Csak egyenrangú és közel azonos korú felnőttek. Mikor udvariatlan forma a magázás? Nagyobb kor- és rangkülönbség esetén. Ilyenkor körülírt megszólítást kell alkalmazni: *Már szóltam magának, hogy ...* helyett: *Már szóltam a tanár úrnak, hogy ...*

Ősi, természetes nyelvforma a *tegezés*. Tegeződnek a régi barátok, a közeli munkatársak, a fiatalok kb. 20–25 éves korig. A tegeződést viszont felnőtt korban már nem szabad erőltetni. Feltétlen meg kell várni, hogy különböző neműek esetében a nő, máskor az idősebb, a magasabb beosztású fél kezdeményezzen.

Nagy korkülönbség esetén elterjedt nyelvi forma a tetszikezés: *Tessék elengedni az óráról, mert rosszul érzem magam.*

A személyes névmás nem kaphat jeleket, ragokat, névutókat. A határozói jelentést nem úgy fejezzük ki, hogy a névmáshoz kapcsoljuk a ragot vagy a névutót (a névszók esetében: *asztalon, asztal alatt*), hanem úgy, hogy a kapcsolandó ragot vagy névutót személyragozzuk.

Ha a személyes névmás a mondatban **határozó**, akkor nagyon sokféle alakban fordulhat elő. A táblázatban felsorolt esetek azt tükrözik, hogy a határozói jelentést a ragok és névutók személyragozásával érhetjük el (nem a névmásokhoz kapcsoljuk a ragot és a névutót). Az így keletkezett szavak **személyragos határozószók** lesznek.

I. A személyes névmások ragos alakjai						
	E/1	E/2	E/3	T/1	T/2	T/3
	én	te	ő	mi	ti	ők
-t,	engem	téged	őt	minket	titeket	őket
-ot,						
-at,						
-et,-öt						

I. A személyes névmások ragos alakjai						
	E/1	E/2	E/3	T/1	T/2	T/3
	én	te	ő	mi	ti	ők
-n, -on, -en, -ön	rajtam	rajtad	rajta	rajtunk	rajtatok	rajtuk
-ban, -ben	bennem	benned	benne	ben- nünk	benne- tek	bennük
-ba -be	belém	beléd	bele	belénk	belétek	beléjük
-nál, -nél	nálam	nálad	nála	nálunk	nálatok	náluk
-ra,-re	rám	rád	rá	ránk	rátok	rájuk
-hoz, -hez, -höz	hozzám	hozzád	hozzá	hozzánk	hozzá- tok	hozzá- juk
-tól, -től	tőlem	tőled	tőle	tőlünk	tőletek	tőlük
-ról, -ről	rólam	rólad	róla	rólunk	rólatok	róluk
-ból, -ből	belőlem	belőled	belőle	belő- lünk	belőle- tek	belőlük
-val, -vel	velem	veled	vele	velünk	veletek	velük
-nak, -nek	nekem	neked	neki	nekünk	nektek	nekik
-ért	értem	érted	érte	értünk	értetek	értük

II. A személyes névmások névutós alakjai

alatt	alattam	alattad	alatta	alattunk	alattatok	alattuk
mellett	mellettem	melletted	mellette	mellettünk	mellettetek	mellettük
után	utánam	utánad	utána	utánunk	utánatok	utánuk
előtt	előttem	előtted	előtte	előttünk	előttek	előttük

A magyar nyelvben a személyes névmásokat főleg akkor használjuk, ha hangsúlyt kapnak a mondatban.

Például: *Nem én kiáltottam, hanem ő.*

III. A személyes névmások mondattani szerepe:

- **alany:** *Én voltam az ügyeletes.*
- **birtokos jelző:** *Az én ruhám a legszebb.*
- **tárgy:** *Őket figyelembe se vették.*

189. Olvasd el a szöveget! Keresd ki a személyes névmásokat! Zárójelben tüntesd fel azokat a főneveket, amelyekre az egyes személyes névmások utalnak!

Jenő nem tud futballozni. De mindig odajön. Beveszem a hármas csapatba, de akkor mindig kikapunk. A padok között szoktunk focizni, a kavicsos parkban. Serceg alattunk a finom kavics, a labda kedvesen ugrik.

Legutóbb 5:3-ra vezettünk. Ő volt a hátvéd. Sokat hibázott, elperdült előle a labda. Kiadtam a lelkemet, rohángásztam, helyezkedtem. Dőlt rólam a víz, de tudtam, a kezünkben a győzelem. Egy kapufát rúgtam, az pech volt, nem mondom. Erre Jenő, a mi Jenőnk, a balhátvéd, átenged egy lasztát, utánafut, mellé rúg, és az ellenfél már a negyedik gólját akasztotta a hálónkba. Rászóltam Jenőre, talán nem kellett volna. Megrántotta a vállát. Annyira szeret focizni. De valahogy elgurul előle a labda.

Aztán mi lendültünk támadásba. De hiába. Jenő nem tudta átadni a labdát, idegen lábak közé keveredett, ők törtek előre, Jenő futott utánuk, de elhasalt a kavicson.

– Rád nem lehet számítani.

Azt hiszem, ezt mondtam neki. Visszanézett. Nem dühösen, inkább úgy, mint akinek a szívéig hatol az igazság. Az volt a szemében: igen, én hiába küzdök. Én is akarok küzdeni, de hiába. Még egy kis kajánság is vegyült a szemeövébe: na és? Van ilyen. Mintha ez lett volna a szemében. De azért lehet, hogy csak belemagyarázom.

(Részlet Gyurkovics Tibor Üveggolyó c. regényéből)

190. Pótold a párbeszédben a hiányzó személyes névmásokat!

- a)
- Úgy szeretném, ha ... is eljőnnél a születésnapomra!
 - ... szívesen elmennék, de nem érzem jól magam. Ha hazamegyek, anyukám megméri a lázam. ... annyira aggódik értem.

- b)
- ... úgy gondoljuk, hogy mindenkinek részt kell vennie a vitélkedőn. Mondjátok el is a véleményeteket!
 - És a többiek mit szólnak hozzá?
 - Ugyan, ... hiába kérdezzük!

191. Írd le a mondatokat! Keresd ki, és húzd alá a személyes névmások ragos alakjait!

1. Ó, hányszor látlak mégis bennetek, kis testvérek, rongyos gyermekek. (*Kosztolányi Dezső*) 2. Ha megszeretlek, kopogtatás nélkül bejöhetsz hozzám, de gondold jól meg. (*József Attila*) 3. Legmeszebből rám merengve néztek ködön át a mármárosi bércek. (*Petőfi Sándor*) 4. Jobban esik neki, ha egyet kiálthat: Földi, a kerékagy siratja a hájat! (*Arany János*) 5. Hadd lássa meg, mi kín van bennem, s hogy azt mind érte hordozom. (*Petőfi Sándor*)

192. Olvasd el a következő népdal- és versidézetet! A pontok helyére írd be a hiányzó személyes névmást!

Itt születtem ... ezen a tájon
Az alföldi szép nagy rónaságon.

(*Petőfi Sándor*: Szülőföldemen)

... vagy a legény, Tyukodi pajtás,
Nem olyan, mint más, mint Kuczug Balázs...
(Kuruc nóta)

A nagy tudóktól nem maradtak tettek,
... a nagyságnak mártírjai lettek.
(Ady Endre: Áldomás)

Miklós a tizedik esztendőben járván,
Kimúlt szegény apánk s ... elmaradt árván...
(Arany János: Toldi)

193. Az alábbi szövegben nagyon sok a szóismétlés. Alakítsd át a szöveget úgy, hogy a többször előforduló szavak helyén névmás álljon! Írd be a füzetbe a kijavított szöveget!

„Ezek a játékok az én játékaim” – kiáltott fel Kati. Kati Valinak panaszkodott. Vali leültette Katit, Vali megsimogatta Kati fejét. Ekkor Kati elővette a babáját, és öltöztetni kezdte a babát.

Írd le különböző nyelvi formában a következő mondatokat!

Tegezés	Magázás	Önözés
Te is így gondolod?		
	Pista bácsi egyetért velem?	
		Ön is kíséren el minket!
	Tessék helyet foglalni!	

A birtokos névmás

194. Olvasd el a következő idézetet!

Tiéd volt ez a föld, **tiéd** volt egészen,
Melyből most a kevély s fősvény dézmát vészen.
Mért szabtal hát határt önfiad között;
Ládd-é már egymástól mind megkülönözött.
Az **enyim**, a **tied** mennyi lármát szüle,
Miolta a **miénk** nevezet elúle.

(Csokonai Vitéz Mihály: Az estve)

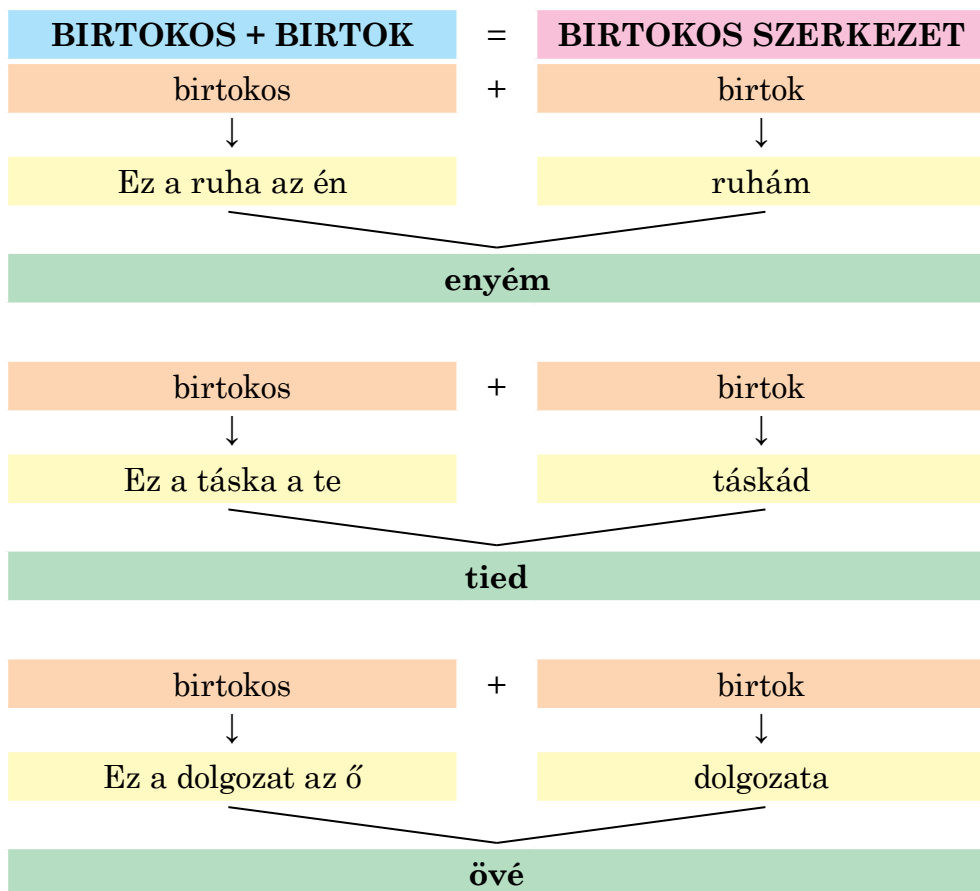
Az idézet kiemelt szavai valaminek a birtokosát nevezik meg (pl. *a te földed, az én földem, a mi földünk*).

A birtokos tulajdonosa valaminek: *Péter könyve*. A birtok az, amit birtokosa magáénak tart: *Péter könyve*.

A birtokos és a birtok között birtokviszony áll fenn.

A birtokos és a birtok között szoros összetartozás is előfordulhat: *a tanuló kötelessége*.

A példákon láthatod, hogy a birtokos névmás a birtokos szerkezetet helyettesíti.

A birtokos névmás a birtokos neve helyett áll. Kifejezi a birtokos személyét, számát és utal a birtok számára.

A mondatban raggal (*enyémben*) vagy anélkül (*övék*) fordul elő.

A birtokos névmás alakjait a táblázatban láthatod.

A BIRTO- KOS SZE- MÉLYE	EGY BIRTOKOS		TÖBB BIRTOKOS	
	1 BIRTOK	TÖBB BIRTOK	1 BIRTOK	TÖBB BIRTOK
1.	enyém	enyéim	mienk	mieink
2.	tied	tieid	tietek	tieitek
3.	övé	övéi	övék	övéik

A táblázat tanulmányozása során megállapíthatjuk:

- a) több birtok jele: **-i**
b) a birtokos névmás alakjaiban személyes névmásokat fedezhetünk fel:

enyém = én + é + m

tied = ti + e + d

övé = ő + v + é

mienk = mi + e + nk

tietek = ti + e + tek

övék = ő + v + é + k

A birtokos névmás a személyes névmás hiányzó -é jeles alakjait helyettesíti.

A birtokos névmás a mondatok birtokos szerkezetét helyettesíti. A birtokos névmás ismert birtok helyett áll. Megjelöli a birtokos személyét, és azt is megmutatja, hogy egy birtoka van-e vagy több.

A következő táblázatban a birtokos névmás nyelvtani szerepét figyelheted meg:

	BIRTOKOS	Egy birtok	Birtokos névmás
<i>Ez a könyv</i>	az én	könyvem	enyém
	a te	könyved	tiéd
	az ő	könyve	övé
	a mi	könyvünk	mienk
	a ti	könyvetek	tietek
	az ő	könyvük	övék

	BIRTOKOS	Több birtok	Birtokos névmás
Ezek a könyvek	az én	könyveim	enyéim
	a te	könyveid	tieid
	az ő	könyvei	övéi
	a mi	könyveink	mieink
	a ti	könyveitek	tieitek
	az ő	könyveik	övéik

A birtokos névmások ugyanolyan mondatrészként szerepelhetnek, mint a főnevek. Felvehetik a főnév viszonyragjait. Nem kaphatnak azonban többesjelet, mivel a birtok többségére és a több birtokra megvannak a megfelelő alakok: *Ezek az ötletek az enyéim.*

195. Írd le az alábbi birtokos szerkezeteket! Helyettesítsd a birtokos szerkezetet egy-egy birtokos névmással!

az én könyveim –
 az ő rokona –
 a mi otthonunk –
 az én kincseim –
 az ő ceruzáik –
 a te tollad –
 az ő gondjai –
 a ti gondolataitok –
 az ő padjuk –
 a mi labdánk –

196. Keresd ki az idézetekből a birtokos névmásokat! Határozd meg, melyik személyes névmásnak felel meg az alakja!

- a) Tiéd vagyok, szép angyalom, tiéd, és
Te az enyém vagy mindörökre!
(*Petőfi Sándor*: Hol a leány, ki lelkem röpülését...)
- b) Mindenik embernek a lelkében dal van;
és a saját lelkét hallja minden dalban.
(*Babits Mihály*: A második ének)
- c) Legyen tiéd az életem s a vérem,
észromboló, szívejtő szerelem.
(*Kosztolányi Dezső*: Venus Mystica)
- d) Véretek, ha idegen is százszor,
Mégis az enyém, az enyém,
Véres ajkakkal mézes asszonyaitok
S nyitott szívvel baráti, hű fiúk
Átöntötték belém.
(*Ady Endre*: A bélyeges sereg)
- e) Vagy-e? S ki vagy? S mienk vagy-e? Csupán
mienk és senki másé? Szabad-e
hogy csupán a mienk légy? És lehetsz-e
az, aki vagy, ha csupán a mienk vagy?
(*Babits Mihály*: A Magyarok Istenéhez)
- f) Mindent elosztok köztetek, szegények.
Tiétek mind, ez élet és e lélek.
Mindent csak nektek, szívvel és egészen,
Tiétek álmom, vágyam és reményem.
(*Juhász Gyula*: Gazdag szegénység)
- g) Enyém volt s mégse enyém ma,
nem enyém, s örökre az,
neki üzenek, a szíve tudja,
s megdobbán: úgy van, igaz!
(*Szabó Lőrinc*: Enyém volt s mégse enyém ma)

Javítsd ki a következő mondatok hibáit! Használd az ismétlődő szavak helyett birtokos névmásokat!

Elmondtam már neked, ezek nem az én könyveim, hanem a te könyveid.

Cseréld ki azokat a ruhákat, mert azok nem az én ruháim, hanem az ő ruhái.

Ez a toll az én tollam, vagy a te tollad?

A visszaható névmás

Kit néz Micimackó? Micimackó saját *magát* nézi a tükörben. Cselekvése önmagára irányul, magára hat vissza.

A *magát* névmás a cselekvés visszaforduló irányát fejezi ki, ezért hívjuk *visszaható névmásnak*.

A visszaható névmást akkor használjuk, ha valakinek vagy valaminek a cselekvése önmagára hat, vagy ha a cselekvőt hangsúlyozni kívánjuk.

A visszaható névmás **alakjai:**

Személy	Egyes szám	Többes szám
1.	magam	magunk
2.	magad	magatok
3.	maga	maguk

A visszaható névmásnak ezekhez az alakjaihoz sokféle rag kapcsolódhat: *magát, magától, magának, magához, magáért, magában* stb.

A visszaható névmással kifejezhetünk még:

- **egyedülletet:** *Szüleim munkában vannak, **magam** vagyok itt-hon, ezért most mindenről **magamnak** kell gondoskodnom.*

- **segítség nélkül végez valamit:** ***Magad** végezted el a házi munkát?*

- **erősebb hangsúllyal a személyes névmás helyett is állhat:** ***Magad** is leírhattad volna.*

A visszaható névmás a mondatban rendszerint **tárgy, határozó** vagy **birtokos jelző**.

197. Keresd ki a mondatok visszaható névmásait, majd határozd meg mondatrészi szerepüket!

Vagy üsd meg magadat tehát,
Jőjön halálos seb reád:
Véreddel majd megírhatom
Szerelmem és hattyúdalom.

(*Petőfi Sándor*: Szivem, te árva rabmadár...)

Magam vagyok.
Nagyon.
Kicsordul a könnyem.
Hagyom.
Viaszos vászon az asztalomon,
Faricskák lomhán egy dalon,
Vézna, szánalmas figura, én.
Én, én.
S magam vagyok a föld kerekén.

(*Tóth Árpád*: Meddő órán)

Este van már, sietnek az esték
álnokul mint a tolvaj öregség
mely lábhegyen közeledik, halkan,
míg egyszercsak ugrik egyet, s itt van!
Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

(*Babits Mihály*: Ősz és tavasz között)

198. Másold le az alábbi közmondásokat! Húzd alá a visszaható névmásokat! Határozd meg a névmások személyét és számát! Értelmezd a jelentésüket!

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.
Magad uram, ha szolgád nincs!
Jobb a kevés magamé, mint a sok másé.
A magadét tedd el, a másét ne vedd el!

1. Gyűjts minél több közmondást, szólást, melyben visszaható névmás található! Határozd meg azok személyét és számát, valamint mondatrészi szerepét!

2. Alakítsd át a mondatokat úgy, hogy a visszaható névmásoknak csak a száma változzon!

Elárulta magáról, hogy kik voltak az ősei.

Bebizonyítottam magamnak, hogy el tudom végezni ezt a nehéz feladatot.

Magadnak köszönheted, hogy most már senki sem áll szóba veled.

A kölcsönös névmás

A gyerekek nézik *egymást*. Az *egymást* névmás jelentését a szó eredete is magyarázza: *egyik a másikat*. A gyerekek cselekvése egymásra irányul, kölcsönös a cselekvésük.

A kölcsönös névmás két személy egymásra irányuló cselekvését vagy egymással való kapcsolatát fejezi ki. A kölcsönös névmásnak egy alakja van: *egymás*.

Ehhez sokféle rag kapcsolódhat: **egymást, egymásért, egymáshoz, egymásnak stb.**

A mondatban **tárgyként, határozóként, birtokos jelzőként, ritkábban állítmányként** fordulhat elő.

199. Keresd ki az idézetekből a kölcsönös névmást! Határozd meg mondatrészi szerepüket!

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szive lett pusztá, hideg tél.
Könnyeit Iluska hullatta nagy számmal,
Jancsi letörölte inge bő ujjával.

(*Petőfi Sándor: János vitéz*)

Ülünk egymás mellett a padon.
Ülünk egymás mellett némán, hallgatagon.
Ő nem szól hozzám, és én se szólok néki.
– Mért kell a csüggedtnek búsan – mégis élni?

(*József Attila: Ülünk egymás mellett*)

Addig bújták a titkolódzó nádat
halkan lopódzva, mint a tolvajok,
míg egyszerre csak egymásra találtak.

(*Wass Albert: Erek*)

Hozz fel példákat, milyen alkalmakkor fogják meg az emberek egymás kezét!

FŐNEVET, MELLÉKNEVET, SZÁMNEVET HELYETTESÍTŐ NÉVMÁSOK

A kérdő névmás

Kommunikációnk során gyakran teszünk fel egymásnak kérdéseket. Miért szoktunk kérdezni? Ki szokott kérdezni? A válasz talán nagyon egyszerű lenne: az, aki valamit meg akar tudni. Csakhogy ez a válasz így nem teljesen helyes.

Vannak olyan helyzetek, amikor valóban felvilágosítást várunk arról, amit nem tudunk. Tanulmányaid során viszont tanárod kérdések formájában ellenőrzi a felkészültségedet egy-egy tananyagból. Nem azért teszi ezt, mert ő nem tudja a választ, hanem hogy kiderüljön: te tudod-e?

Kérdéseket fogalmaz meg a tanár, a tankönyv, de a rejtvény, a találós kérdés is kérdések sorozata, nem beszélve a különböző vetélkedőről, kvízzjátékokról.

A kérdésekben gyakori kérdező szavak a kérdő névmások. Figyeljük meg egy műveltségi vetélkedőn elhangzott kérdések sorát:

Ki írta a Himnuszot?

Mi a gomba?

Milyen fegyvereik voltak a gladiátoroknak?

Mennyi a Föld átlaghőmérséklete?

Mekkora a Hold gravitációs ereje?

Hányadik században fedezték fel a könyvnyomtatást?

A kérdő névmás élőlényekre, tárgyakra, fogalmakra, azok tulajdonságára, milyenségére és mennyiségére kérdez rá.

A kérdő névmás lehet: főnévi, melléknévi vagy számnévi névmás.

- **Főnévi kérdő névmások:** *ki, mi, kik, mik, kicsoda, micsoda.*

Például: *Ki ez az ember? Mi a kívánsága?*

- **Melléknévi kérdő névmások:** *melyik, minő, miféle, mekkora, milyen.*

Például: *Mekkora épületet láttál? Melyiket válasszam?*

- **Számnévi kérdő névmások:** *hány, mennyi, hányadik.*

Például: *Hány hiányzó van? Hányadik emeleten laktok?*

Mondatbeli szerepe főnévi névmás esetében a főnevekéhez hasonló, melléknévi névmásnál minőségjelzői, illetve névszói állítmány lehet.

Az alábbi táblázat a leggyakrabban használt kérdő névmásokat tartalmazza, aszerint csoportosítva, hogy milyen szófajt helyettesít.

KÉRDŐ NÉVMÁSOK		
Főnévi	Melléknévi	Számnévi
ki?, kik?	milyen?, minő?	hány?
mi?, mik?	miféle?	mennyi?
kicsoda?	mekkora?	hányadik?
micsoda?	melyik?	

200. Olvasd el a szöveget és írd le a füzetbe! Másolás közben a kiemelt szavak mellé írd a hozzájuk tartozó kérdő névmást!

Péter ma tartja a születésnapját. A gyerekek **ajándékokkal** és **lufikkal** érkeztek. A születésnapra megérkezett a **nagymamája** is, aki tortát sütött a **kedvenc** unokájának. A tortán meggyújtottak **öt** gyertyát, amit Péternek el kellett fújnia. Ezután következett az ajándékok kibontása. A vendégek **szebbnél szebb** ajándékkal lepék meg az ünnepeltet.

201. Szerkessz kérdő mondatokat a magadott válaszok ismeretében!

Fazekas Mihály.

Négy.

Matyi és Döbrögi.

Lusta, naplopó.

A mutató névmás

202. Olvassátok el a dialógust párban, figyeljétek meg a kiemelt szavakat!

- Nagyon szépek **ezek** a játékok! – mondta az anyuka.
- Igen. **Ennyi** játékot én még soha nem láttam! **Olyan** nehéz választani! – felelte Gábor.
- Látod **azt** a játékot a mackó mögött?
- Nekem **az** az autó tetszik!
- Mit szólsz **ehhez** a kuttyushoz?

- **Ekkora** játék el sem fér az ágyamon.
- Ne válogass **annyit**! Gyere, vegyük meg **azt**, amit először mutattál!

A kiemelt szavakkal dolgokra, tulajdonságokra és mennyiségekre mutattak rá a beszélők. Éppen ezért az olvasó nem is tudja pontosan, melyik tárgyról beszélnek. Ezeknek a szavaknak használata legtöbbször a konkrét beszédhelyzettől függ.

A mutató névmásokkal személyre, dologra, tulajdonságra vagy mennyiségre mutatunk rá.

A helyettesített szó szófajától függően beszélhetünk főnévi, melléknévi, számnévi mutató névmásról. Közös tulajdonságuk, hogy a magas magánhangzóval kezdődők közelre (*ez, ilyen, ennyi*), a mélyvel kezdődők távolra mutatnak (*az, olyan, annyi*).

A következő táblázatban a kérdő névmás és a mutató névmás összefüggését láthatod.

FŐNÉVI MUTATÓ NÉVMÁS		
Ki?	ez	ez
Mi?	emez	emez
Melyik?	ugyanaz	ugyanaz

MELLÉKNÉVI MUTATÓ NÉVMÁS

Milyen? Mekkora? Miféle?	ilyen ugyanilyen ekkora efféle ilyenféle	olyan ugyanolyan akkora afféle olyanféle
---	--	--

SZÁMNÉVI MUTATÓ NÉVMÁS

Hány? Mennyi?	ennyi ugyanennyi emennyi	annyi ugyanannyi amannyi
--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------

A mutató névmások ugyanolyan mondatrészek lehetnek, ugyanolyan ragokat és jeleket kaphatnak, mint az általuk helyettesített névszó.

Az *ez*, *az* mutató névmásnak kétféle *-val*, *-vel* ragos alakja van. Asszerint, hogy a *z* hasonítja-e magához a *v-t* vagy fordítva (*ezzel*, *evvel*, *azzal*, *avval*). Mindkét alak kifogástalan, de a választékos stílusban az *ezzel*, *azzal* formát használjuk.

203. Keresd ki az elbeszélő költemény részleteiből a mutató névmásokat!

Ha nem akarja, hogy felgyujtsam a házát,
Meg ne illesse kend ezt a szegény árvát.

De a vihar ami hamar keletkezett,
Oly hamar is hagyta el megint az eget.

S arannyal tölti meg a legnagyobb zsákot,
János ennyi kincset még csak nem is látott.

Őszre járt az idő: ezek a madarak
Bizonyosan szülőföldéről szálltanak.

Ismer-e még engem? nem is ismer talán?
Tudja, én vagyok az a kis szomszédlánny,

Segíthetünk azon... de mondja meg kend csak,
Ezen az úton itt vajjon hova jutnak?

Vigy oda hát engem, húséges jobbágyom,
Mert én azt meglátni fölötte kívánom.

(Petőfi Sándor: János vitéz)

Magyarázd meg a következő közmondások, szólások jelentését, majd húzd alá bennük a mutató névmásokat! Milyen szófajt helyettesítenek?

*Ne szaladj olyan kocsi után, amelyik nem akar felvenni.
Azt a lovat ütik, amelyik húz.
Annyian vannak, mint égen a csillag.
Az nevet igazán, aki utoljára nevet.
Aki dolgozik, az nem ér rá pénzt keresni.
Ritka az olyan madár, melynek kedves a kalitka.
Ez van, ezt kell szeretni.*

A vonatkozó névmás

204. Határozd meg, mi a szerepük az idézetekben a kiemelt szavaknak!

Csak az olvassa versemet, **ki** ismer engem és szeret. (József Attila)

Én is oly dalt mondok világ hallatára, **melynek** égen, földön ne légyen határa. (Vörösmarty Mihály)

Annyi vér se maradt benne, **mennyi** egy szúnyognak egyszer elég lenne. (Arany János)

A kiemelt szavak a szövegben előbb vagy később megnevezett élőlényekre, élettelen tárgyakra, elvont fogalmakra, azok tulajdonságára vagy mennyiségére utalnak.

A vonatkozó névmás főnévre, melléknévre, számnévre vonatkozik. Többnyire összetett mondatban áll kötőszóként.

A VONATKOZÓ NÉVMÁSOK

Főnévi névmás	<i>aki, ami, amely, ki, mi, mely</i>
Melléknévi névmás	<i>amilyen, amekkora, amelyik, mily, aminő</i>
Számnévi névmás	<i>ahány, amennyi, ahányadik, hány, mennyi</i>

A vonatkozó névmások az összetett mondatok egyik tagmondatában fordulnak elő, és a másik tagmondat valamelyik szavára – főnévre, melléknévre, számnévre, ezeket helyettesítő, esetleg csak odaértett névmásra – utalnak, vonatkoznak.

A vonatkozó névmások ugyanúgy toldalékolhatók és ugyanolyan mondatrészek lehetnek, mint az a szófaj, amelyre vonatkoznak.

205. Írd le a mondatokat, a pontok helyére pótolod a megfelelő vonatkozó névmást!

1. Az a csapat vehet részt a versenyen, minden feladatot teljesített. 2. A dicséret azoké lesz, rászolgálnak. 3. Az a fiú volt itt, ... tegnap. 4. Azt a könyvet hozd el, ábrák is vannak. 5. Annyi facsemetét ültetünk, terveztünk. 6. Annyi munkást biztosítunk a holnapi munkához, szükséges.

206. Elemezd a közmondásokban a névmásokat! Értelmezd a közmondások jelentését!

Ahány ház, annyi szokás.

Aki nem akar adni, azt mondja, hogy nincs.

Aki bottal köszön, annak doronggal felelnek.

Amilyen a fa, olyan a gyümölcse.

Ami téged nem illet, ne törd azon a fejedet.
Amilyen a kérdés, olyan a felelet.
Ami késik, nem múlik.
Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók.

Másold le a verset! Húzd alá a vonatkozó névmásokat! Határozd meg, milyen szófajt helyettesítenek!

Három madár van, akit szeretek,
Három madárról mondok éneket.
Ha oly szép lenne rólok énekem,
Amily nagyon én őket szeretem,
Amennyi boldogságot, örömet
Ezen madarak nékem szerzenek!

(Részlet *Petőfi Sándor* Három madár c. verséből)

A határozatlan névmás

207. Olvassátok el a következő párbeszédet!

Kati hazajött az iskolából és az édesanyja így fogadta:

– Keresett téged **valaki**.

– Ki keresett? Nem ismered?

– Nem. **Valamelyik** barátod. Hagyott neked **valamit**.

– Mi az?

– **Valamilyen** könyv. Azt mondta, hogy csak **néhány** napig tudja nélkülözni.

A párbeszéd kiemelt szavai határozatlan dolgot, tulajdonságot, mennyiséget jelölnek. Ezeket a szavakat **határozatlan névmások**-nak nevezzük.

A határozatlan névmások akkor kapnak a kommunikációban szerepet, ha bizonytalanok vagyunk, vagy csak sejtetni akarunk valamit.

Utótagja legtöbbször **kérdő névmás**, előtagja: **vala-**, **né-**.

A határozatlan névmás olyan személyre, dologra vagy mennyiségre utal, amelyet nem tudunk, vagy nem akarunk pontosan megnevezni.

A következő táblázat a leggyakrabban használt határozatlan névmásokat tartalmazza.

HATÁROZATLAN NÉVMÁSOK

Főnéviek	Melléknéviek	Számnéviek
valaki	valamilyen	valamennyi
valami	valamelyik	valahány
egyéb	valamekkora	néhány
más	némelyik	egypár

208. Elemezd a mondatok határozatlan névmásait!

1. Jobb valami, mint semmi. (*Közmondás*) 2. Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni, hogy melegednének az emberek. (*József Attila*) 3. Valahány villamos elhaladt mellette, mindannyiszor megállt, s bámulta. (*Gárdonyi Géza*) 4. Úgy hasonlít valakihez, mint egyik tojás a másikhoz. (*Szólás*) 5. Egyik kutya, a másik eb. (*Közmondás*)

Az általános névmás

A tanuló telefonbeszélgetést folytat az osztálytársával:

– Nem értem a házi feladatot matematikából. Szinte **mindenkit** felhívtam telefonon, **senki** sem érti a kérdést.

– **Bárkit** kérdeztem, ugyanazt a választ kaptam.

– Majd azt mondjuk **mindnyájan**, hogy nem lehet ezt a feladatot megoldani.

– **Valahányszor** ilyesmi történik, lelkiismeret-furdalással megyek iskolába.

– **Akármi** is lesz, vállaljuk a következményeket.

A beszélgetés kiemelt szavai általános névmások. Az általános névmás pontatlan jelentéstartalma minden élőlényre, tárgyra, dologra, mennyiségre érvényes. Utótagja **kérdő névmás**, előtagja: **bár-, akár-, mind-, minden-, se-, sem-**.

Az általános névmással szerkesztett közlemények mindenre vonatkoznak. Nem véletlenül találkozunk velük gyakran közmondásokban.

Az általános névmás minden személyre, dologra, bármilyen tulajdonságra vagy mennyiségre utal.

ÁLTALÁNOS NÉVMÁSOK		
Főnéviek	Melléknéviek	Számnéviek
akárki	akármilyen	akármennyi
akármi	akármekkora	akárhány
bárki	bármilyen	bármennyi
bármí	bármelyik	
	bármekkora	
mindenki	mindenféle	minden
senki	semmilyen	semennyi
semmi	semelyik	
ki-ki		valamennyi

A valamennyi, valahány névmás egyaránt lehet határozatlan és általános névmás.

Például: *Valamennyien megyünk kirándulni* (általános névmás).

Valamennyien csak leszünk a foglalkozáson (határozatlan névmás).

A hangsúly és a szórend sokszor segít a két névmás elkülönítésében.

209. Pótold a névmások hiányzó betűit!

néme...ik, akármi...en, valame...i, valame...ik, mindenfa...ta, valame...ora, se...ilyen, bármi...en, bárme...i, seme...ora

Alkoss mondatokat az általános névmások felhasználásával!

210. Írj olyan közmondásokat, melyekben általános névmás található!

Válaszolj a kérdésekre egy-egy határozott és általános névmással!

Ki énekel az énekkarban?
Mi van a táskádban?
Mivel oltod szomjad?.....
Mennyi palacsintát bírsz megenni?
Hány gyerek vehet részt a vetélkedőn?.....

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Határozd meg a névmás fogalmát!
- Hogyan csoportosítjuk a névmásokat?
- Sorold fel a csak főneveket helyettesítő névmásokat!
- Mely névmások állhatnak főnevek, melléknevek, számnevek helyett is?
- Mi jellemzi alakilag a személyes névmásokat?
- Hogyan toldalékolható a többi névmásfajta?

2. Keresd ki a versből a névmásokat! Határozd meg a fajtáját!

TAVASZI TÖRTÉNET

– Szervusz, mókusz, szólt a krókusz,
tavasz van már? Te mit gondolsz?
Ugyan, krókusz, így a mókusz,
minek ez a hókus-pókusz?
Mit kérdezel? Nem hírt hoztál?
Talán meg is náthásodtál,
vagy pösze vagy, pici krókusz,
mondd utánam szépen: mókusz.
Pösze, te meg pisze, mókusz,
vágott vissza a kis krókusz.
Napestig így viccelődtek,
zöldült a hegy, rügyek nőttek,
a mókusz bukfencet vetett,
a krókusz azt mondta, remek,
és barátok lettek, tényleg.
Tavasszal ez megtörténhet.

(Horgas Béla)

Miből származik a vers humora?

3. Olvasd el *Szalai Borbála* versét! Írd ki a névmásokat, zárójelben tüntesd fel a fájójukat!

A KISOKOS

- Mondd, te gyerek! Ki fia vagy?
- Az apámé, kérem!
- Tudom én, hogy az övé vagy... De én nem ezt kértem. Hogy hívják az édesapád? Ez érdekel, lelkem!
- Apámat se hívják másképp, csak úgy, ahogy engem!
- Nos, ha enni hív az apád, akkor hogy szólít?
- Nem kell engem szólítani, megyek magamtól is!...

4. Keresd ki az idézetek általános és határozatlan névmásait! Elemezd a névmásokat!

Most már örömnél nincs semmi híja;
Szaladjon valaki, s a szakácsot híja,
Készítsen, ami jó, mindent vacsorára,
Az én győzedelmes vitézim számára.
(...)

Felelt János vitéz: „Elfogadom tehát
Egy kikötéssel a kendtek ajánlatát.
Én itt nem maradok, mert tovább kell mennem,
Itt hagyok valakit királynak helyettem...”

(*Petőfi Sándor*: János vitéz)

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

(*Petőfi Sándor*: A XIX. század költői)

Miért aggódol, lelkem jó anyám?
Hogy kenyeretek barna, emiatt?
Hisz meglehet, ha nincs idehaza,

tán fehérebb kenyérrel él fiad?
De semmi az! Csak add elém, anyám,
bármilyen barna is az a kenyér!
Itthon sokkal jobb ízű énnékem
a fekete, mint máshol a fehér!

(*Petőfi Sándor: Fekete kenyér*)

Nekem valamennyi között legkedvesebb
Madaram a gólya,
Édes szülőföldem, a drága szép alföld
Hűségese lakója.

(*Petőfi Sándor: A gólya*)

5. Olvasd el a mesét! Mondd el a tartalmát! Keresd ki a szövegben előforduló névmásokat!

ŐSZI MESE

Egy magas fa legfelső ágán élt a kis falevél. Mostanában nagyon szomorú volt. Hiába jött játszani hozzá a szellő, csak nem vidult fel.

– Miért nem hintázol velem? – kérdezte a szellőcske. – Láttam, most mindig egy kismadárral beszélgetsz. Ugyan, mennyivel mulatságosabb ő nálamnál? No, de talállok én is más pajtást!

A falevél erre sírva fakadt.

– Ne bánts, szellőcske, tudhatnád, mennyire szeretlek, és láthatod, milyen szomorú lett a sorsom. Azelőtt reggelenként arany napsugárban fürödtem, és fecskesereg köszöntött vidám jó reggelt. Most se napsugár, se fecskék. Hová lettek, miért hagytak el? Nézd az arcom, a nagy bánattól egészen megöregedtem, már ráncos is, az esőcseppek naphosszat elülhetnek benne!

A szellő megsajnálta a falevelet. Megsimogatta, vigasztalta, de az zokogott, hogy leszakadt az ágról, és hullt a föld felé.

Nem baj, ha meghalok – gondolta – úgysem ér már semmit az életem.

De a szellő nem hagyta kis barátját: szárnyára vette, s azt mondta:

– Odaviszlek, ahová akarod! Merre repüljünk?

De a falevél bizony nem tudta.

Éppen akkor egy kismadár szállt a fára. Csodálkozott, hogy nem találta ott a falevelet; máskor már messziről integetett neki, alig várta, milyen híreket hoz.

– Ott van a kismadár – ujjongott a falevél –, akivel beszélgetni láttál. Ő megígérte, hogy hírt hoz a fecskékről, talán már tudja is, merre kell utánuk menni!

Odarepültek hát hozzá. A kismadár elmondta, hogy egyik pajtása látta, mikor a fecskék összegyűltek s elhatározták, hogy itt hagyják ezt a vidéket, s elindulnak tengerentúlra. Azt beszélték: ott mindig aranyos napsugár ragyog.

– Menjünk utánuk – könyörgött a falevél.

A szellő nem kérette magát. Szálltak hegyen-völgyön, erdőkön, mezőkön, míg csak a tengerhez nem értek. Azon is átszálltak, mikor egy fecske suhant el mellettük. Rögtön észrevette a kis falevelet, aki több társával együtt olyan kedves házigazdája volt. Örömében gyorsan összehívta a fecskéket; de mire odaértek, a falevél már nagyon fáradt volt. A fecskék szépen rátették a csillogó tenger hátára. Ott himbálódzott a ragyogó napsütésben. A fecskék énekeltek, a napsugár mosolygott, a szellő duruzsolt.

– Most már boldog vagyok – sóhajtotta a kis falevél, aztán álomba ringatta a tenger.

(Zelk Zoltán)

A NÉVELŐ

A NÉVELŐ FOGALMA, SZEREPE, FAJAI

határozott és határozatlan névelő

A névelő olyan nyelvtani (grammatikai) jelentésű szó-faj, amely általában főnévvel együtt használatos. A névelőt csak akkor használjuk, ha egy bizonyos dolgot ki akarunk emelni más dolgok közül. Nincsen fogalmi jelentése, nem lehet mondatrész, nem vehet fel toldalékot. Két fajtája van: határozott (*a, az*) és határozatlan (*egy*).

HATÁROZOTT ÉS HATÁROZATLAN NÉVELŐ

A határozott névelő: *a, az* a névszót határozottá teszi.

Például: *a* könyv, *a* füzet, *az* asztal, *az* alma
Elolvastam *a* könyvet.

- ❖ Ha a határozott névelő mássalhangzóval kezdődő szó előtt áll, akkor *a* lesz a névelő, ha a névelő magánhangzóval kezdődő szó előtt áll, akkor *az* lesz a névelő.

Határozatlan névelőt (*egy*) akkor használunk, ha olyan dologról beszélünk, amelyet nem ismerünk, vagy a hallgatóság előtt ismeretlen. A határozatlan névelőnek csak egy alakja van.

Például: *egy* könyv, *egy* füzet, *egy* asztal, *egy* alma
Elolvastam *egy* könyvet.

- ❖ A határozatlan névelőt ne tévesszük össze az *egy* azonos alakú számnévvel. A használat során, a szövegkörnyezettől függően tudjuk ezt megállapítani.

211. Határozd meg a névelő fajtáját! Csoportosítsd típusuk szerint!

egy szék, a könyv, az anya, egy gyerek, az iskola, egy épület,
a gyümölcs, az ország, a város, az újság, egy kabát, egy váza

212. Írj a főnevekhez határozott névelőt!

alma, körte, szilva, asztal, tányér, tanuló, anya, apa, testvér, óra, sál, kabát, falu, utca, ház

213. Írd le *Móricz Zsigmond* A török és a tehenek című versének részletét, majd húzd alá a határozott névelőket egy vonallal, a határozatlanokat pedig kettővel!

Csudálkozik Mehemed,
„Ilyenek a tehenek?”

Én vagyok a Mehemed,
Mi vagyunk a tehenek.
Számlálgatja Mehemed,
Hányfélék a tehenek.

Volt egy török, Mehemed,
sose látott tehenet.
Nem is tudta Mehemed
milyenek a tehenek.

Meg is számol Mehemed
háromféle tehenet:
fehéret, feketét, tarkát,
Meg ne fogd a tehén farkát!

Egyszer aztán Mehemed
lát egy csomó tehenet.

Nem tudta ezt Mehemed,
S felrúgták a tehenek!

214. Az alábbi szavakhoz írd határozott és határozatlan névelőt! Szerkessz velük mondatokat, és figyeld meg a tartalmi különbséget!

ember, térkép, virág, nap, ház

215. Pótold az alábbi mondatokban a hiányzó névelőket! Milyen szabályszerűséget veszel észre az igeragozás és a névelő használata között?

Már egy hete olvasom _____ könyvet.

Esténként szívesen olvasok _____ könyvet a hintaszékben.

Kati régóta nézi _____ fát az udvaron.

Egész nap semmit sem csinál, csak _____ fát néz.

Senki sem látta _____ gyereket, aki elvitte a kosarat.

Juliska néni egész nap nem látott _____ gyereket sem az udvaron.

Ma végre megvették _____ jegyeket a színházba.

Sándorék vettek _____ jegyet a barátjuknak is.

Dönts el, hogy a kiemelt szavak közül melyik névelő és melyik számnév!

Egy kenyérért nem fűtik be a kemencét.

Egy kis hangyától is lehet példát venni.

Egy tűznél több fazék is felforr.

Feje, mint *egy* hordó, esze, mint *egy* dió.

Két eb nehezen alkuszik meg *egy* csonton.

Néha *egy* szó *egy* egész háború.

A NÉVUTÓ

viszonyjelentést hordozó szó

A névutó valamilyen körülményt fejez ki azzal a névszóval együtt, amelyhez tartozik. Rendszerint a főnevek után állnak, és velük együtt fejezik ki a cselekvés körülményeit.

Például: *A hegy felől fúj a szél.*

A névutók jelentése kifejezhető:

- A leggyakoribb **helyet** jelölő névutók: *mellett, fölött, mögött, alatt, között, közül, közé, után, belül, kívül, innen, túl, át, keresztül* stb.
- A leggyakoribb **időt** jelölő névutók: *előtt, óta, múlva, közben, kezdve, fogva* stb.
- A névutók egy részének jelentése nem pontosan meghatározható: *miatt, iránt, helyett, együtt.*

Például: *Az iskola **mellett** lakom.*

- ❖ A névutókhoz a mondatban járulhatnak személyragok is, így **önmagukban is betölthetnek** határozói szerepet a mondatban.

Például: *mellettem, miattad, előttük, helyettünk.*

- ❖ A névutó, ha nem kap személyragot, a mondatban **nem tölthet be önálló mondatrészi szerepet**, csak az előtte álló szóval együtt.
- ❖ Nyelvhelyességi szempontból különösen figyeljünk két névutóra: a **miatt** névutóval az **okot** határozzuk meg, a **vége** névutóval pedig **célt** fejezzük ki.

Például: *Tatarozás miatt zárva vagyunk (okhatározó).*

*Az előadás vége*tt siettem a színházba (célhatározó).

A névutót mindig különírjuk a névszótól: *a pad alatt.*

- ❖ Vannak olyan névutók, amelyek előtt a névszó ragot kap:

Például: *Tiszán innen, Dunán túl.*

- Ezeknek a névutóknak a legtöbbje a névszó elé is kerülhet: *túl a Tiszán.*

216. Keresd meg, és írd ki a mondatokból a névutós szerkezeteket!

Reggel óta süt a nap. A kerítés előtt nyílnak az ibolyák. A hegyek felől sötét felhők közelednek.

217. Húzd alá a mondatokban a névutókat!

1. A fa alá terítették a pokrócot. 2. A lábuk alatt ropogott a hó. 3. Az összes iskola az irányítása alá került. 4. Három nap múlva érkezik a barátja. 5. Az ajtó fölött volt a kulcs felakasztva. 6. Egész éjjel a ház előtt várta a barátját. 7. A tolvajnak nem sikerült a ház elől elmenekülnie. 8. A gyerekeket az óvó néni szem elől tévesztette. 9. Idő előtt nyugdíjba ment az igazgató. 10. Sára minden feladat alól kihúzza magát. 11. Az asztal alól húzta elő a bizonyítékot. 12. Öt óra után érkezett haza. 13. A bolt után van az uszoda.

218. Írj fogalmazást egy kirándulásról! Használd a következő névutós szerkezeteket: *az erdőn át, a tó felé, indulás előtt, kifli helyett, a tűz köré!*

219. A zárójelben megadott igével írd át a mondatot!

Pista a gyerekek között állt (*beállt*). A kislepkék kirepültek az eresz alól (*csiviteltek*). A vércse a tyúkudvar fölé szállt (*körözött*).

220. Alkoss mondatokat az alábbi névutókkal!

alatt, között, keresztül, előtt, túl, felé

1. Írj tudósítást egy iskolai sportversenyről! Használd a következő névutós szerkezeteket: *a kapu fölé, a pályán kívül, a bíró előtt, percek alatt!*

2. Írj időjárás-előrejelzést a következő hétre! Használd legalább öt névutós szerkezetet!

AZ IDÉZET

idéző és idézet, idézőjel

Neves, ismert emberek népszerű, bölcs mondásainak szó szerinti ismétlését *idézetnek* nevezzük. A szövegbe ékelt szó szerinti idézetet általában idézőjelpár fogja közre. Az idézőjelet (kézírásban és nyomtatásban) az idézet kezdetén alul (,), az idézet végén pedig fölül (") tesszük ki:

Például: „Jót s jól! Ebben áll a nagy titok” – figyelmezteti Kazinczy költőtársait.

Idézéskor az idéző mondat állhat:

1. az idézet előtt;
2. az idézet után;
3. az idézet közben.

❖ Ha az idéző mondat *az idézet előtt áll:*

- **kettőspontot** teszünk közéjük;
- az idézetet általában **nagy kezdőbetűvel** kezdjük;
- a bezáró idézőjel elé **az idézetnek megfelelő írásjelet** teszünk ki.

Például: Kazinczy Ferenc mondta: „A nyelv olyan, mint az ég a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával.”

❖ Ha az idéző mondat *az idézet után áll:*

- **gondolatjellel** kapcsoljuk hozzá, és **kisbetűvel** folytatjuk;
- az idézet végén lévő **pontot** nem tesszük ki (de a **kérdőjelet** és a **felkiáltójelet** igen).

Például: „A nyelv olyan, mint az ég a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával” – mondta Kazinczy Ferenc.

❖ Ha az idéző mondat *megszakítja az idézetet (az idézet közben áll):*

- akkor közbevetésként van jelen, ezért **gondolatjelpár közé tesszük**, és **kisbetűvel** folytatjuk;
- a bezáró idézőjelet a **szövegzáró írásjel után** tesszük ki.

Például: „A nyelv olyan – mondta Kazinczy Ferenc – , mint az ég a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával.”

221. Írd le az alábbi idézetet a másik két változat szerint is!

Bessenyei ma is érvényes igazságot fogalmazott meg: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”

222. Költők, írók és zeneszerzők egyaránt dicsérték a magyar nyelv szépségét. Az alábbi idézeteknek írd le mind a három formáját!

Nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig. (*Nagy László*)

Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog. (*Illyés Gyula*)

Semmi sem jellemző annyira a nyelvre, mint sajátos hangzása. (*Kodály Zoltán*)

1. Gyűjts te is idézeteket az anyanyelvről!

2. Keres ki olvasmányaidból minél több szép gondolatot, és idézd azokat a tanult módon!

A PÁRBESZÉD

párbeszéd, gondolatjel

Két személynek a társalgását *párbeszédnek* (dialógusnak) nevezzük. Ha írásban szó szerint rögzítjük a társalgást, akkor a párbeszéd formáját alkalmazzuk, tehát gondolatjeleket használunk az egyes válaszok előtt.

Szépirodalmi művekben is gyakori, mikor az író idézi a szereplők beszélgetését, de ennek jelzésére nem idézőjeleket, hanem gondolatjeleket alkalmaz.

Figyeld meg az alábbi meserészletet!

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperencián is túl volt, volt egy tojás. Ez a tojás megindult világra. Görgött, görgött, egyszer előtalált egy rucát. Azt kérdi tőle a ruca:

- Hová mégy, tojás koma?
- Megyek világra.
- Én is megyek, menjünk együtt.

Mennek, mendégélnek, előtalálnak egy kakast.

- Hová mentek, ruca koma?
- Megyünk világra.
- Én is megyek, menjünk együtt

- **Ha az író idéző mondata a szereplő szavai közé van iktatva, a megszakítás után újabb gondolatjel következik.**

- Nagyon vártalak már – fogadta a barátját. – Sok a teendőnk.
- Kik jártak itt? – faggatta tovább. – Maga itt volt, láthatta.
- Ne higgy neki! – támadt rá. – Annyiszor becsapott!
- Gyere ide – kiáltott rá –, és segíts már egy kicsit!
- Sehogy sem tudok belenyugodni abba – folytatta –, hogy kisemiztek.

223. Az alábbi részlet *A kis kakas gyémánt félkrajcárja* című népmeséből való. Figyeld meg hány szereplő beszélgetéséről van benne szó!

Volt a világon egy szegény asszony, annak volt egy kis kakasa. Csak ott keresgél, csak ott kapargál a kis kakas a szeméten, egyszer talál egy gyémánt félkrajcárt. Arra megy a török császár, meglátja

a kis kakasnál a gyémánt félkrajcárt, azt mondja neki:

– Kis kakas, add nekem a gyémánt félkrajcárod.

– Nem adom biz én, kell a gazdasszonyomnak.

De a török császár erővel is elvette tőle, hazavitte, betette a kincseskamarájába.

A kis kakas megharagudott, felszállott a kerítés tetejére, elkezdett kiabálni:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

A török császár, csak hogy ne hallja, bement a házba, de akkor meg a kis kakas az ablakába repült, onnan kiabálta:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Megharagudott erre a török császár.

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, hogy ne kiabáljon, vedd belé a kútba.

A szolgáló megfogta, kútba vetette. De a kis kakas csak elkezd a kútban:

– Szídd fel begyem a sok vizet, szídd fel begyem a sok vizet! –

Arra a begye mind felszította a vizet a kútból.

A kis kakas megint felszállott a török császár ablakába.

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Megint azt mondja erre a török császár a szolgálójának:

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, vedd belé az égő kemencébe...

224. Zelk Zoltán Párbeszéd című versét közöljük. Írd le, és más-más színű ceruzával húzd alá a beszélgetőtársak szövegét!

– Honnét, szomszéd?

– Ahol voltam, onnét!

– Mit evett?

– Eleget!

– Mi jót?

– Hernyót!

– Hány volt?

– Egy volt!

– És még?

- Kukacot!
- Mennyit?
- Hatot!
- Hát még?
- Legyet!
- Hányat?
- Hetet!
- Mást még?
- Pondrót!
- Sok volt?
- Nyolc volt!
- Jó volt?
- Jó volt!

225. Olvasd el figyelmesen a meserészletet, és írd le a folytatását párbeszéd formájában, hogy miképpen változott a szereplő vissza!

Amint mentek, mendegéltek világtalan világra, járatlan járt utakon, egyszer a kisfiú megszomjazott. Azt mondja a kislánynak:

- Jaj, édes kis testvérem, be ihatnám!
- Elég baj az, édes kis testvérem, de majd csak találunk valahol egy kis vizet, akkor aztán ihatol.

Csak mentek, mendegéltek aztán tovább, egyszer előtaláltak egy farkasnyomot tele vízzel. Nagyon megörült a kisfiú.

- Édes kis testvérem, iszom én ebből a vízből.
- Ne igyál, édes kis testvérem, mert majd farkassá változol.

A kisfiú szót fogadott, nem ivott.

Megint mentek, mendegéltek, megint találtak egy rókanyomot, az is tele volt vízzel. Megint megörült a kisfiú.

- Édes kis testvérem, iszom én ebből a vízből.
- Ne igyál, édes kis testvérem, mert majd rókává változol.

Megint szót fogadott a kisfiú, megint nem ivott.

Megint mentek, mendegéltek tovább. Már a kisfiú olyan szomjas volt, hogy alig tudott a lábán állani. Harmadszor is találtak egy kis őznyomot, az is tele volt vízzel. Azt mondja a kisfiú:

– De hiszen, kedves kis néném, tovább már nem állhatom ki, már ebből iszom.

- Ne igyál, édes kis öcsém, mert majd őzikévé változol.

A kisfiú nem hallgatott rá. Hiába kérte a nénje, ivott a vízből, menten őzikévé változott. Sírtak-ríttak mind a ketten, hogy most már mit csináljanak. De biz azon már nem lehetett segíteni.

Az alábbi versből írd ki a kérdéseket és a válaszokat más-más színű ceruzával!

- Hova futsz, te kicsi őz?
- Oda, ahol várnak,
ahol sárga falevél
búcsút int a nyárnak...
- És az hol van, merre van?
- Hát az éppen arra,
ahol most lép rá az őszt
az első avarra...
- S ha odaérsz, ott maradsz
ősz őszi ének?
leszel társ a rozsdaszín
fűnek, falevélnek?

– Dehogyan leszek! Szaladok
onnan is, tovább is,
vár énám a Január,
vár a Február is...

Vár énám száz téli táj,
hóba bújt vidékek,
egy nap hegyre szaladok,
másnap völgybe érek...

Futok, futok, hóvirág
nő lábam nyomában,
fehérszirmú csillagok
bámulnak utánam...

De csak tovább szaladok,
amíg majd az ágak,
az ágakon a rügyek
jónapot kívánnak:

„Szép jó napot kicsi őz,
jókor jöttél erre,
épp most lépett a Tavasz
az első füvekre...”

Akárhova futok én,
ha őszbe, ha télbe,
akkor is csak a tavasz,
csak a nyár elébe!

(Zelk Zoltán: Hová futsz te kicsi őz?)

A MAGYAR NYELV SZÓKÉSZLETE

alapszókins, kiegészítő szókins, aktív és passzív szókins

Szavaink, kifejezéseink összességét *szókészletnek*, *szókinsnek* nevezzük.

A szókészlet és a szókins fogalma nem teljesen azonos. A magyar nyelvnek, a közéletnek, a tudományoknak, a szakmáknak, a nyelvjárásoknak szókészletük van, az egyes embereknek pedig szókinsük.

Nyelvünkben a felmérések szerint mintegy 1 millió szó van. Az egyes embereknek természetesen jóval kisebb a szókins, mint az egész nyelvközösségnek.

A szókészlet **alapszókészletre** és **kiegészítő szókészletre** osztható. Az alapszókészletbe tartozó szavakat mindenki ismeri és használja.

Például: étel, ital, ablak.

Míg a kiegészítő szókészlet szavai kevésbé fontosak és ritkábban használatosak.

Például: fékpofa, motiválás, spektrométer.

Nem könnyű megállapítani, hogy mi magunk hány szót ismerünk, s ebből mennyit használunk. Az **egyéni szókins** függ az egyén beszélő környezetétől, korától, iskolázottságától és foglalkozásától.

Megkülönböztetünk **aktív** és **passzív** szókinset.

1. Az **aktív szókins** a többség által használt szavainkat jelenti.
2. A **passzív szókins** az ismert, de nem használt szavainkat.

Arany János műveiben hozzávetőlegesen 25 ezer szót használt. A Petőfi-szótár 22 719 szócikket tartalmaz. Egy hatéves gyermek szókins jó kétezer szó, 14–15 éves korban hat–hét-ezer szót ismerünk.

A MAGYAR NYELV EREDETE

finnugor és ugor eredet, szókészleti rétegek

A magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládba tartozik, s az innen örökölt szavaink alkotják szókészletünk legősibb állományát.

A szótörténeti kutatások szerint kb. **ezer finnugor és ugor eredetű szó van a magyarban.**

Az ősi szókészletre fokozatosan rakódtak és rakódnak új szókészleti rétegek.

A nyelvtörténet is **négy jelentős réteget** különít el:

1. **ősi alapszókészlet szavai**
2. **belső keletkezésű szavak**
3. **jövevényszavak**
4. **idegen szavak**

1. A **finnugor örökség szavai** (az alapszókészlet szavai) adják nyelvünk szókészletének sajátos arculatát. Bár abszolút számban kifejezve, csupán mintegy 1000–1200-as nagyságrendű rétegről van szó, mégis igen jelentős a szerepe, ugyanis a mindennapi élet legalapvetőbb fogalmai tartoznak ide.

Például: rokonságnevek: *apa, nő, feleség*;
természeti jelenségek: *ég, éj, ősz*;
állatnevek: *fecske, hal, lepke*;
közhasznú szavak, lakásrészek, elemi cselekvésű igék, személyes névmások.

Ezek tehát olyan szavak, amelyeket 3–4 ezer évvel ezelőtt élt ősaink sem nélkülözhettek.

2. **Belső keletkezésű szavak** – leggyakrabban képzéssel, összetétellel, jelentésváltozással, nyelvi rétegek közötti mozgással keletkeznek.

a) Ezek a szóalkotás legfontosabb módjai.

- **Képzés:** szív + (e)s → szíves; szem + telen → szemtelen
- **Összetétel:** szív + kamra → szívkamra; lát + cső → látcső

b) Ritkább szóalkotási módok:

- **Szóelvonás:** *kapál* → *kapa*; *fütyül* → *füttty*
- **Rövidülés:** *laboratórium* → *labor*

- **Szóvegyülés:** *citrom + narancs* → *citrancs*; *csupa + kopasz* → *csupasz*
- **Népetimológia:** *nyugdíj* → *nyögdíj*

3. Jövevényszók – a nevük is mutatja, hogy a nyelvbe kívülről, más nyelvekből bekerült szavak rétege. Ez a kölcsönzés azonban annyira régi, hogy jövevényszavaink idegen eredetét csak az etimológia (a szavak eredetével foglalkozó nyelvészeti tudományág) tartja nyilván; a toldalékok gazdagsága révén beépültek a magyar nyelvbe, a köznyelvi tudatban már magyar szavakként élnek.

a) A *szláv* nyelvekből átvett szavaink ugyancsak széles időskálát fognak át: a honfoglalás előtti kortól egészen napjainkig. Az államigazgatással, a kereszténységgel kapcsolatos szavak: *király, megye, kereszt, szent, pap, karácsony*; a családi élet, lakberendezés szavai: *cseléd, unoka, pince*; a földművelés, az állattartás köréből valók: *zab, szalma, asztag, málna*.

b) *Német* jövevényszavaink a városias életmód, illetve a hadi élet kifejezései: *lant, farsang, kastély, polgár, ostrom, pisztoly*.

4. Idegen szavak – szintén kölcsönzéssel átvett szavak, amelyek azonban megőrizték idegen „kívülálló” jellegüket. A nyelvhasználó érzékeli ezt, még akkor is, ha nem tudja pontosan, honnan származik.

Például: elektrotechnikus – villamos műszerész

dupla – kétszeres

allergia – túlérzékenység

abszurdum – képtelenség

infekció – fertőzés

influenza – meghűlés

Hibásnak, kerülendőnek minősíthetők azok az idegen szavak, amelyeknek teljes értékű magyar megfelelője van: *frizsider – hűtőszekrény; políroz – fényesít; patronálás – védnökség.*

226. Az itt felsorolt idegen eredetű szavaknak keresd meg a magyar változatát!

poétika – ..., vagon – ..., vakcina – ..., miniatűr – ..., matematika – ..., folklór – ..., fotó – ..., fizikum – ..., fizika – ..., delegáció – ..., bibliotéka – ..., biológia – ..., bicikli – ..., antik – ..., margó – ..., márka – ...

passzív – ..., monitor – ..., koncentrálni – ..., koncert – ..., kompót – ..., minimális – ..., misszionárius –

227. Gyűjts olyan szavakat, amelyek szóösszetétel révén jöttek létre!

228. Írd le, és húzd alá azokat a szavakat, amelyek képzéssel jöttek létre!

- olló, olvasó, hintaló, hajó, jó, szóró, szántó, lakó, dió, móló, kutató, író
- teknő, mentő, kendő, szeplő, terítő, szellő, felhő, kettő, legelő, repülő
- krumpli, hős, kifli, bácsi, kézi, mi, néni, senki, nagy, mezei, gumi, gépi
- bárka, kocka, szarka, birka, cukorka, kacsa, kabátka, sapka, kalácska

Másold át a mondatokat! Húzd alá a képzett szavakat! Karikázd be a képzőket!

Ott az ínség, ahol szitával foltozzák a süveget.
Hol öt-hat ember jóllakik, a hetedik sem marad éhen.
Jól végzett munka minden gyarapodás talpköve.
Kész munkában könnyű hibát keresni.
A munka nemesít.
A munkával a vad is megszelídül.
Segítséggel jó a tanács.

ARCHAIZMUSOK ÉS NEOLOGIZMUSOK

elavult szavak, új fogalmak

A nyelvben végbemenő változások miatt találkozunk az úgynevezett **archaizmusokkal**, vagyis olyan **régiesnek ható vagy elavult szavakkal**, nyelvi jelenségekkel, amelyek egy korábbi időszak nyelvéllapotára utalnak.

A szépirodalomban fel-feltűnnek, hiszen alkalmasak egy-egy régebbi kor hangulatának felidézésére.

Például: *dézsma, bakó, kopja.*

A szókészlet állandóan változik. A gazdasági-társadalmi élet átalakulása következtében olyan **új dolgok és fogalmak** jönnek létre, amelyeknek új nevet kell adni, ezeket nevezzük **neologizmusoknak**.

Például: *műhold, internet, betűreklám, okostelefon.*

229. Az alábbi régies szavaknak (archaizmusoknak) találd meg a mai megfelelőjét!

barétom, ecsém, hun van, oszt, álgyu, szerént

230. Az *Irodalom* tankönyvedben keress olyan műveket, amelyekben régies, elavult szavak vannak, és írd le azokat!

A felsorolt szavak az utóbbi időszakban jelentek meg nyelvünkben, az új szavak (neologizmusok) csoportjába tartoznak. Keresd meg a magyar megfelelőjüket!

meteor, metró, modern, bojler, komputer, mobil, monitor

FRAZEOLÓGIA

szólások, szóláshasonlatok, közmondások

Frazeológiai elemek (állandósult szókapcsolatok) – rögzült formájú, változtatást nem tűrő nyelvi szerkezetek.

Lehetnek szó szerkezetek vagy mondatok.

Az állandósult szókapcsolatok fajtái: a **szólás**, a **szóláshasonlat**, a **közmondás**, melyek szókészletünk értékes részét alkotják.

1. A **szólások** állandó szókapcsolatok, amelyeket nem eredeti jelentésük szerint, hanem átvitt értelemben használunk. A szólás egy-egy szónak a színeesebb, szemléletesebb változata.

Például: *farkasszemet néz* – nem ijed meg a szembenállótól;
ágrólszakadt – szegény, szánnalmas;
rövidebbet húzza – rosszabbul jár;
cserbenhagy – magára hagyja a bajban.

2. A **szóláshasonlatok** nyelvtani értelemben valóban hasonlítást fejeznek ki.

Például: *Reszket mint a nyárfalevél.*
Ritka, mint a fehér holló.
Bámul, mint borjú az új kapura.
Vigyorog, mint a fakutya.
Ártatlan, mint a ma született bárány.
Úgy bánik vele, mint a hímes tojással.

3. A **közmondások** népi bölcsességek, régi idők élettapasztalatait, megfigyeléseit közlik tömör, hatásos formában.

Például: *Ki korán kel, aranyat lel.*
A hazug embert hamarabb utoléri, mint a santa kutyát.
Ahány ház, annyi szokás.
Addig hajlítsd a fát, míg fiatal.

231. Írd le a szólásokat, majd írd utánuk azok jelentését!

Fogához veri a garast.
Fején találta a szöget.
A tenyerén hordja.
Nem tenné érte tűzbe a kezét.

232. Az alábbi szóláshasonlatokhoz kapcsold hozzá a jelentésüket! Foglald a szóláshasonlatokat mondatokba!

Vigyorog, mint a fakutya.

Ártatlan, mint a ma született bárány.

Úgy bánik vele, mint a hímes tojással.

233. A közmondások népi megfigyeléseket, életigazságokat tartalmaznak. Írd hozzá a jelentésüket!

Nem mind arany, ami fénylik.

Madarat tolláról, embert barátjáról.

Holló a hollónak nem vájja ki a szemét.

Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Akinek nem inge, ne vegye magára.

A lónak négy lába van, mégis megbotlik.

Nem esik messze az alma a fájától.

234. Gyűjts a környezetedben ismert és használt közmondásokat, és írd hozzá a jelentésüket is!

235. Fejezd ki az alábbi szólásokat egy-egy melléknévvel!

Madarat lehetne vele fogatni.

Egyik lába itt, a másik ott.

Úgy bámul, mint a sült hal.

Minden lében két kanál.

1. Add meg az alábbi szólások eredeti formáját!

Hány követ fúj?

Hányan vannak a gonoszok?

Hányat tesznek egy ellen?

Hány ökör sem húzza ki?

Hány bőrt húz le egy rókáról?

Hogyan vágja ki?

Hányból nem enged?

Hány híján mennyi?

Hány nyelven beszél?

Hány ágra süt a nap?

2. Írj időjárással kapcsolatos népi megfigyeléseket!

TARTALOM

A BESZÉD TÁRGYKÖRE	4
A beszéd, a nyelvi kommunikáció.....	4
A nyelv mint eszközrendszer.....	6
A beszédképesség fejlesztése	9
A beszédhelyzet és annak összetevői	13
A szöveg és annak szerkezete.....	15
Tartalommondás	17
Az elbeszélés elmondása, az időrend fontossága.....	21
A fogalmazás.....	24
Témaválasztás, témakijelölés	27
Témazáró	28
A NYELVTAN TÁRGYKÖRE	30
A mondat.....	30
A mondatok osztályozása.....	30
A szószerkezetek	36
A szószerkezetek fajtái	36
A SZÓFAJOK.....	39
A szófajok kialakulása.	
A szófaj fogalma.....	44
A szófajok rendszere	46
Fogalomszók.....	47
Viszonyozók.....	47
Mondatszók	47
A kettős és az átmeneti szófajúság, a szófajváltás	53
A FŐNÉV	55
A főnév fogalma és fajtái.....	55
A köznév fajtái.....	58
A TULAJDONNÉV FAJTÁI ÉS HELYESÍRÁSUK.....	61
A személynévek.....	61
A személynévek helyesírása.....	62
Az állatnevek	68

A földrajzi nevek	70
A földrajzi nevek helyesírása	70
A csillagnevek helyesírása	74
Intézménynevek helyesírása	77
A márkanevek helyesírása	77
A kitüntetések és díjak helyesírása	77
A címek helyesírása	79
Témazáró	80
A FŐNÉV SZERKEZETE	83
A főnévi szótövek: az alaptő és a melléktő.....	83
A toldalékolás.....	87
A kötőhangzó szerepe	87
A toldalékok fajtái	88
A főnév képzői	90
A főnév jelei	95
A főnév ragjai	102
Az összetett főnév	104
Témazáró	109
A MELLÉKNÉV	113
A melléknév fogalma, alaktani sajátosságai, mondatbeli szerepe.....	113
A képzett melléknevek.....	117
Az összetett melléknevek	120
A melléknév fokozása	123
A melléknevek helyesírása	126
A SZÁMNÉV FOGALMA ÉS FAJAI.....	133
A számnevek alaki sajátossága és mondatbeli szerepe.....	136
A számnevek helyesírása	139
Témazáró	143
A NÉVMÁSOK.....	149
A névmás fogalma, fajtái, csoportosítása	149
Csak főneveket helyettesítő névmások	152
Főnevet, melléknevet, számnevet helyettesítő névmások	165
Témazáró	175

A NÉVELŐ	179
A névelő fogalma, szerepe, fjai.....	179
Határozott és határozatlan névelő	179
A NÉVUTÓ	182
AZ IDÉZET	184
A PÁRBESZÉD	186
A MAGYAR NYELV SZÓKÉSZLETE	190
A MAGYAR NYELV EREDETE	191
ARCHAIZMUSOK ÉS NEOLOGIZMUSOK.....	194
FRAZEOLÓGIA.....	195

Навчальне видання

БРАУН Єва Ласловна
ЗИКАНЬ Христина Імрівна
КОВАЧ-БУРКУШ Єлизавета Степанівна

УГОРСЬКА МОВА

Підручник для 6 для загальноосвітніх навчальних закладів з
навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *О. О. Дебрецені*
Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70x100/16. Папір офс. Гарнітура Century Schoolbook. Друк офс.
Ум. друк. арк. 16,2. Обл.-вид. арк. 16,0.
Тираж 1688 пр. Зам. № 00-00.

Державне підприємство „Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк на ПРАТ „Львівська книжкова фабрика „Атлас”
79005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1110 від 08.11.2002 р.